

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT KIADVÁNYOK

← - - - - -
STUDIA AD ARCHAEOLOGIAM PAZMANIENSIA

HADAK ÚTJÁN

A népvándorláskor
fiatal kutatóinak
XXIX. konferenciája

Budapest, 2019. november 15–16.

Főszerkesztő: Türk Attila

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZET

MARTIN OPITZ KIADÓ

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 24.2

Bölcészettudományi Kutatóközpont

Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Volume 4.2

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
International Editorial Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology (Kiev)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara)

Nikolai P. Telnov
Institute of Archaeology (Chişinău)

Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok
International Editorial Board

Balázs Balogh
Director General of the Research Center
for the Humanities (Budapest)

Pál Fodor
Honorary Director General of the RCH (Budapest)

László Klima
PPCU Institute of Archaeology (Budapest)

Hakan Aydemir
Istanbul Medeniyet University (Istanbul)

Balázs Sudár
Institute of History of RCH (Budapest)

Attila Türk
Research Group of Early Hungarians of RCH
(Budapest)

„HADAK ÚTJÁN”
A NÉPVÁNDORLÁSKOR
FIATAL KUTATÓINAK
XXIX. KONFERENCIÁJA

Budapest, 2019. november 15–16.

29TH CONFERENCE OF YOUNG SCHOLARS
ON THE MIGRATION PERIOD
Budapest, November 15–16, 2019

Főszerkesztő
Türk Attila

BUDAPEST 2023

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet a

támogatásával valósult meg

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

A kötet megjelenését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Információs Hivatal „Tudományos Mecenatúra Pályázat”
MEC_K_21 alprogramja támogatta (MEC_K_141246).

A kötet az Árpád-ház Program támogatásával készült
(IV.1. Keleti örökség – Keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok
IV.2. Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere)

A kutatás és a kötet az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával a Tématerületi Kiválósági Program: Magyarorszá-
g és a Kelet kapcsolatának régészeti kutatása (Keleti Örökségünk PPKE Interdiszciplináris Történelmi és
Régészeti Kutatócsoport [TKP2020-NKA-11]) projekt keretében valósult meg.

Szerkesztők

Jancsik Balázs – Sudár Balázs

Munkatárs

Ambrus Edit

© szerzők

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténelmi Kutatócsoport

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar, Régészettudományi Intézet

© Martin Opitz Kiadó

ISBN 978-615-6388-35-3

HU-ISSN 2064-8162

HU-ISSN 2786-1538

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Kiadja:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténelmi Kutatócsoport –
PPKE BTK Régészettudományi Intézet – Martin Opitz Kiadó

Nyomda: Pauker Nyomdaipari Kft.

KELETI EREDETŰ IMPORT SELYEMLELETEK A HONFOGLALÁS KORI HAGYATÉKBAN

10. SZÁZADI NŐI TEMETKEZÉS DERECSKE HATÁRÁBÓL

HARANGI FLÓRIÁN* – E. NAGY. KATALIN** – H. SZABÓ KRISZTINA*** – BERTA NORBERT**** –
TÜRK ATTILA*****

Kulcsszavak: honfoglaláskor, kereskedelem, textil, selyem, samit, taqueté, ruhaveretek, gömbsorcsüngős fülbevaló

Absztrakt: 2016 szeptemberében az M35-ös autópálya második ütemének építési munkáihoz kapcsolódóan megelőző feltárássra került sor Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyen, ahol többek közt előkerült egy honfoglalás kori temetőrészlet is. A 2016-os feltárás sírjai közül kiemelkedik az egyik gazdag mellékletű női sír, a 643. objektum. A temetkezésben ugyanis minden korábbi megfigyelésnél több 10. századi textiltöredék került elő a fémveretek alatt, azok oxidjaitól átitatva, jó megtartásban. Ez lehetőséget biztosított a részletes tudományos feldolgozásukra. A sírban található textiltöredékek közt megtalálhatók mind a növényi, mind az állati eredetű szerves anyagból készült textiliák. Az előbbi csoportba a vászonmaradványokat, míg az utóbbi csoportba a selyemből készült samit és a Kárpát-medencei leletanyagban ritkaságnak számító taqueté maradványokat sorolhatjuk. A taqueté leletek párhuzamai főként a mai Irán területéről és a Közel-Keletről ismertek. Feltehetően, a dirhemekhez hasonlóan a korszakban virágzó kelet-európai kereskedelem révén kerültek a Kárpát-medencébe, amelybe a 10. századi magyarság is aktívan bekapcsolódhatott. A sír textilleletei tovább árnyalják a honfoglalás kori női viseletről és textilhasználatról alkotott képünket, adataink pontosítják a veretes lábbelik rekonstrukciós lehetőségeit.

BEVEZETŐ¹

Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyen, 2016 őszén az M35 autópálya (II. ütem) 481. sz. főút – Berettyóújfalú közötti szakasz elnevezésű útberuházás tette szükségessé a teljes felületű megelőző régészeti feltárást, amelyet a 2015. évi, a Forster Központ munkatársai által elvégzett próbafeltárások előztek meg. A megelőző feltárássra a Salisbury Kft. és a Debreceni Déri Múzeum együttműködésében került sor.

A feltárt területen kora bronzkori (Makó-kultúra) telepobjektumok, szarmata település és temető

kerültek elő. A temetkezések főként a lelőhely magasabb területein fordultak elő. A sűrű, szarmata kori teleprészlet és az attól északra fekvő, geofizikai vizsgálatok által is kimutatott körárkos temető mellett egy, a mellékletek hiánya miatt nehezen datálható temetőrészlet, valamint egy háromsíros honfoglalás kori temetőrészlet is feltárássra előkerült (1. kép 1–2).

A lelőhelyen feltárt 10. századi temetkezések közül az egyik, a 643. számú nagyszámú textilleletet

* Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézet, H-1088 Budapest, Múzeum körút 14-16. harangi.florian@mnm.hu

** Iparművészeti Múzeum, H-1091 Budapest, Üllői út 33-37, enagykati42@gmail.com

*** Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézet, H-1088 Budapest, Múzeum körút 14-16., szabo.krisztina@mnm.hu

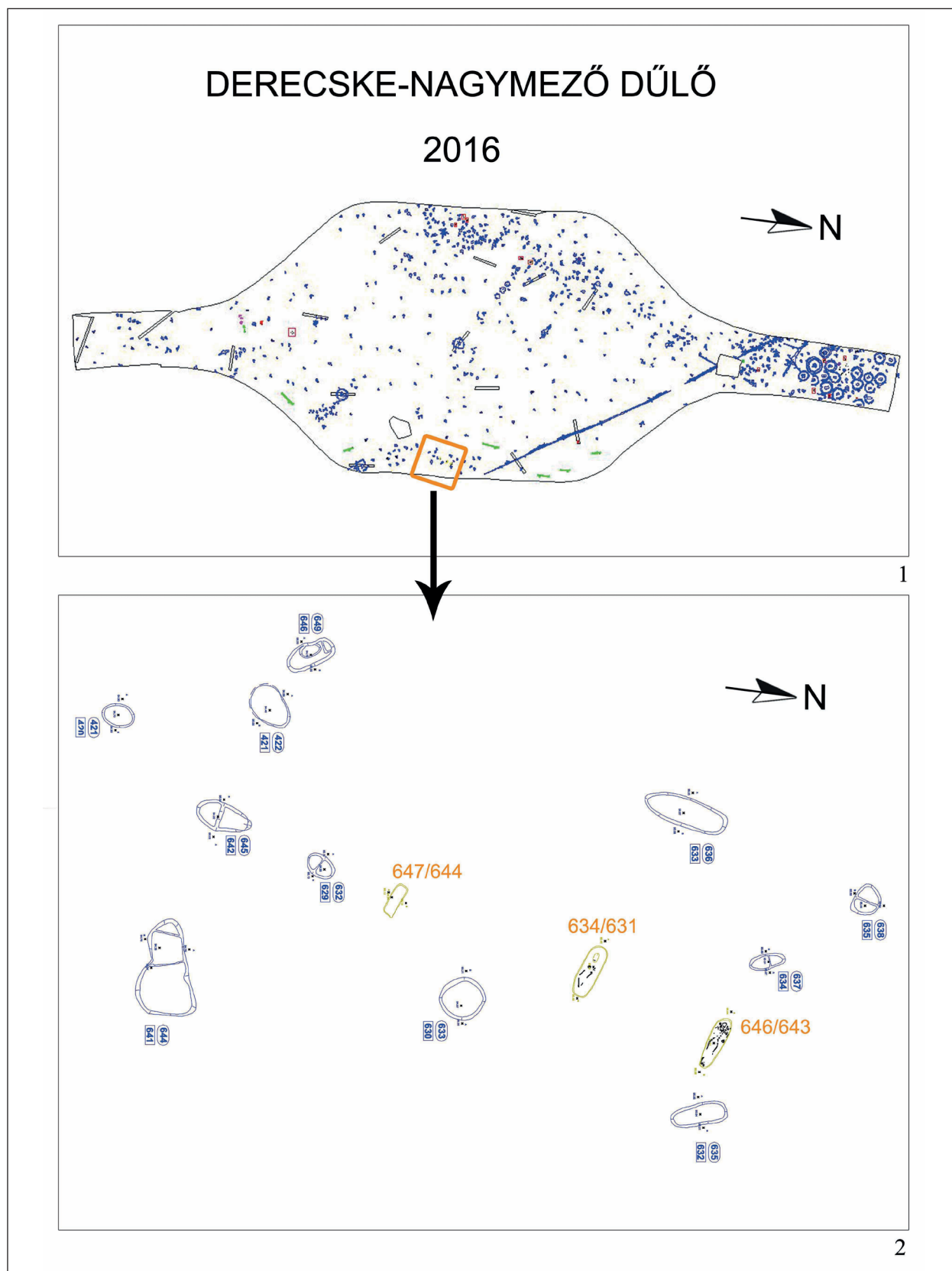
**** Salisbury Kft. H-1016 Budapest, Sánc utca 7, berta.norbert@salisburykft.hu

***** PPKE BTK Régészettudományi Intézet, H-1088 Budapest, Mikszáth Kálmán tér 1, turk.attila@abtk.hu

¹ A cikk az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti

Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

1. kép. Derecske-Nagymező-dűlő lelőhely és a honfoglalás kori temetőrészlet
 Fig. 1. The site Derecske-Nagymező-dűlő and the 10th century graves

eredményezett. Az ezüstalapú ötvözetből készült öntött gömbsorcsüngős fülbevaló, aranyozott kerek és rombusz alakú ruhaveretek, lábbeliveretek, négyzetes veretek és réz alapú ötvözetből készült sodrott huzalkarperec és fülesgombok mellett. A kiemelkedő leletanyaggal bíró, 2016-ban feltárt 643. számú objektum egy női sír volt, amelyben a nagyszámú textiltöredék mellett további szerves anyagból ké-

szült leletek, pl. néhány bőrmaradvány is fennmaradt, az ezüst veretekhez korrodálva, fémsókkal átítatott állapotban (4–6. kép). A honfoglaláskori leletanyag feldolgozásba bekapcsolódott a PPKE BTK Régészettudományi Intézete és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központja is.

SÍR- ÉS LELETLEÍRÁS

643. objektum (sír) (2–4. kép). T: ÉNy–DK. H.: 182 cm sz.: a koponyánál 48, medencénél 52, lábnál 38 cm, m: nyesett felszíntől 7–14 cm. A kb. 30 cm vastag humusz eltávolítása után, a homokos altalajban jól kirajzolódott a sírnak a környezetétől sötétebb, barnás foltja. A sírgödör hosszú, keskeny, ovális volt, fala meredek, alja kissé a lábak felé enyhén mélyült. A sírban egy *juvenis* korú (19–30 év közötti) nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású vázmaradványa feküdt. Mind karcsonjtjai, mind lábcsontjai tágas helyzetben feküdtek. Koponyája igen töredékes. A vázból csak a koponyatöredék, a bal alkar kis része, a két combcsont, a jobb alsó lábszár kis része, valamint néhány, a lábfejhez tartozó csont maradt meg. Mellkasának csontjai, valamint a gerinc teljesen elporladtak. Lábsontjai a sír déli oldalához közelebb feküdtek (3. kép). Az embertani anyagon Debrecenben végzett ¹⁴C mérés (DeA-16568) alapján a temetés valószínűsíthető időszaka 778 (68.2%) 895 cal AD, illetve 770 (95.4%) 940 cal AD (3. kép).

A viselet mellékletei:

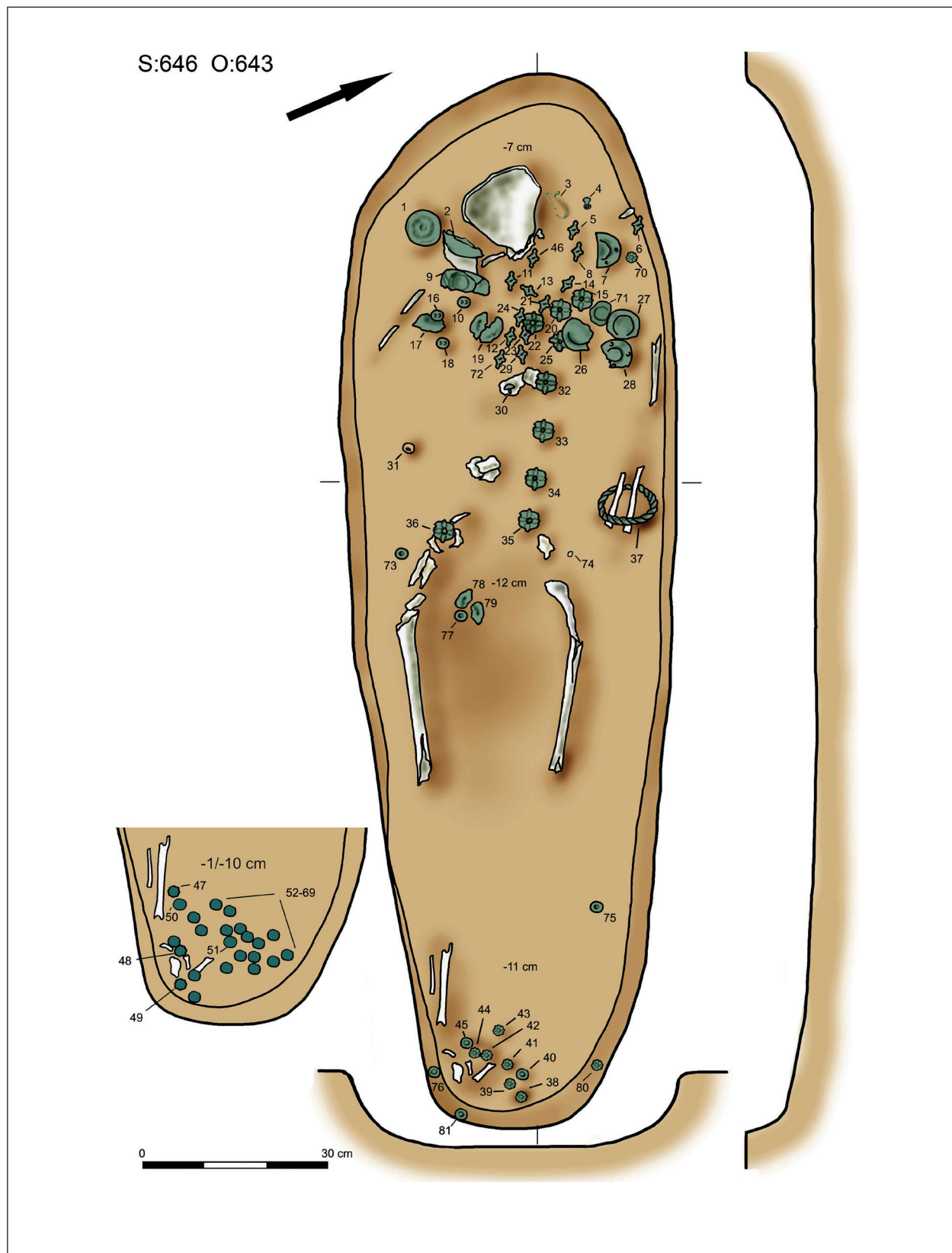
1: A koponyatöredék bal oldalán feküdt egy ezüst alapú ötvözetből készült *fülbevaló*, melynek az akasztótagja került elő (14. kép 19), ami közel háromszög alakú. Ezüstműből készült öntéssel, teljes felületét aranyozás borítja, a felső íve alatt kiálló nyúlvány végéhez bikónikus alakú gömbdísz csatlakozik. Az akasztótag alsó ívén két megvastagított rész található, amelyek közé eredetileg a fülbevaló függőtagja csatlakozhatott. Sz.: 1,26 cm, ma.: 3,31 cm, a felső ív szárának v.: 0,14–0,16 cm, s.: 1,24 g, ltsz.: DM 61770.643.03.

2–3: Két darab, réz alapú ötvözetből öntött gomba alakú *fülesgomb* (14. kép 20–21), amelyek közül az egyik a koponyatöredék bal oldalán feküdt a fülbevaló akasztótag és a sír széle között, míg a másik a váz gerincvonalában a koponyatöredék előtt feküdt

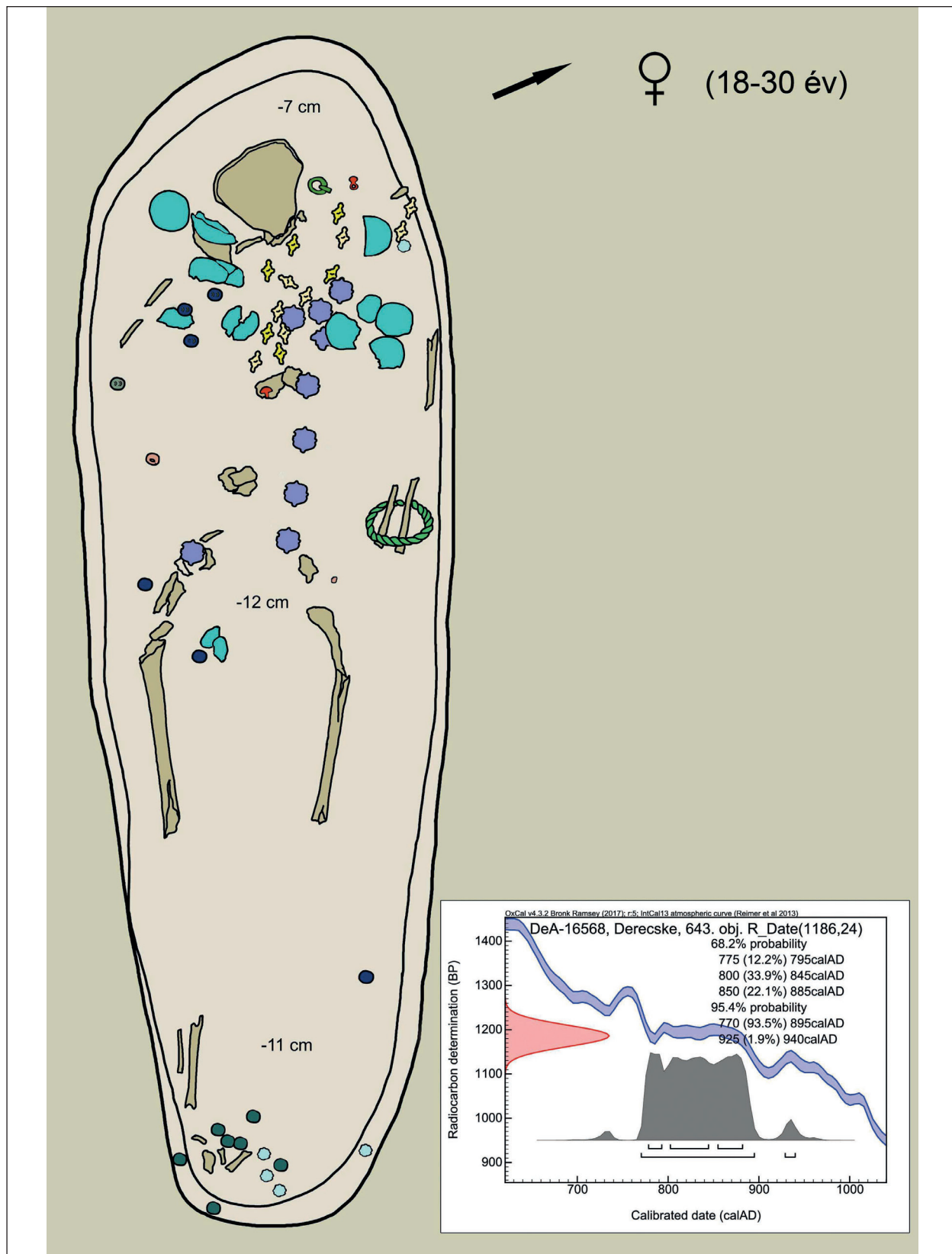
a rombusz alakú ruhaveretek sorának végénél. A fej átm.: 0,7 cm, a fül külső átm.: 0,55 cm, a fül belső átm.: 0,24 cm, s.: 1,39 g, ltsz.: DM 61770.643. (14. kép 20). A fej átm.: 0,75 cm, a fül külső átm.: 0,6 cm, a fül belső átm.: 0,02 cm, s.: 1,39 g. Ltsz.: DM 61770.643.30. (14. kép 21).

4–13: Tíz darab, ezüst alapú ötvözetű lemezből trébeléssel készült korong alakú *ruhaveret* (7–8. kép; 9. kép 1–2). Többségük a felsőtesten feküdt, két darab a koponyatöredék jobb-, míg egy darab a bal oldalán. Feltehetően az egykori felsőruházatot (kafánt) díszítették, azonban megfigyelhető rendszer nélkül kerültek elő. Széleiket négy kidomborodó, félgömb díszíti, amelyek mellett egy-egy kívülről befelé szúrt lyuk található, ezek egykor a korong selyemre való felerősítésére szolgálhattak, közepén kör alakú bemélyített díszítés található, amelyet aranyoztak. A hátoldalukon különböző kötéstípusba sorolható selymek töredékei maradtak meg, az egyik előlapját vászonmaradvány borítja. Átm.: 5,13 cm, v.: 0,03 cm, s.: 2,28 g. Ltsz.: DM 61770.643.01. (7. kép 1). Átm.: 5,25 cm, v.: 0,03 cm, s.: 2,98 g. Ltsz.: DM 61770.643.02. (7. kép 2). Átm.: 5,27 cm, v.: 0,06 cm, s.: 1,94 g. Ltsz.: DM 61770.643.07. (7. kép 3). Átm.: 5,17 cm, v.: 0,05 cm, s.: 3,02 g. Ltsz.: DM 61770.643.09. (7. kép 4). Átm.: 5,26 cm, v.: a textilmaradványok és korróziós réteg miatt nem mérhető, s.: 3,49 g. Ltsz.: DM 61770.643.17. (9. kép 2). Átm.: 5,83 cm, v.: 0,06 cm, s.: Ltsz.: DM 61770.643.19. (8. kép 1). Átm.: 5,16 cm, v.: 0,06 cm, s.: 1,45 g. Ltsz.: DM 61770.643.26. (8. kép 2). Átmérő: 4,99 cm, v.: 0,6 cm, s.: 2,16 g. Ltsz.: DM 61770.643.27. (8. kép 3). Átm.: 5,20 cm, v.: 0,05 cm, s.: 2,20 g. Ltsz.: DM 61770.643.28. (8. kép 4). Átm.: 5,23 cm, v.: 0,02 cm, s.: 3,37 g. Ltsz.: DM 61770.643.73. (9. kép 1).

14–26: Tizenhárom darab, ezüst alapú ötvözetből készült rombusz alakú *ruhaveret* (10. kép 1–13).

2. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sir rajza
 Fig. 2. The Gr. 643 from site Derecske-Nagymező-dűlő

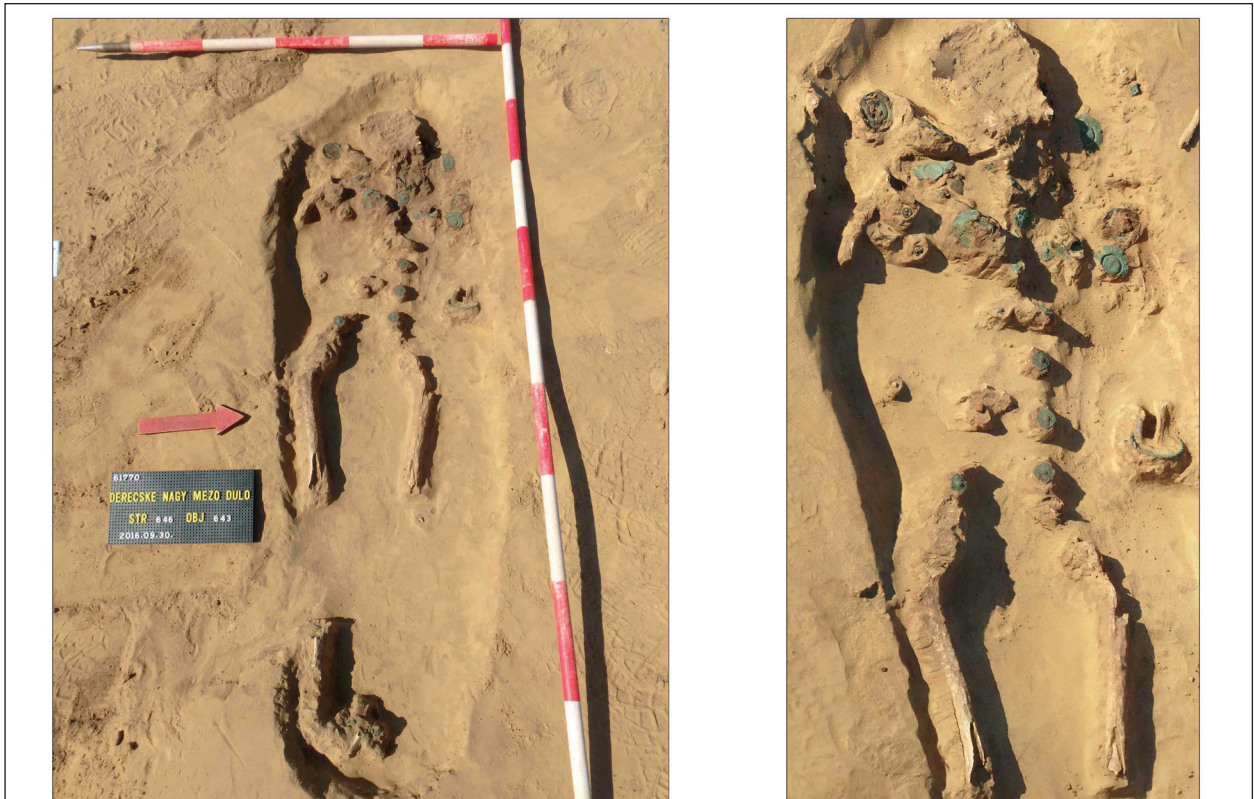
3. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír rajza és radiokarbon kormeghatározása
 Fig. 3. The Gr. 643 from site Derecske-Nagymező-dűlő and the radiocarbon data of the grave

Többségük a koponyatöredék előtt feküdt, két darabjuk azonban a koponyatöredék bal oldalán található, míg egy a sír bal szélén feküdt feltehetően bolygatótt helyzetben. A veretek feltehetően az alsó ruházat nyakát szegélyezték. A veretek jól kidolgozottak, rombusz alakú keretben, amelynek sarkai dudoros végződésűek, kiemelkedő félgömb alakú középrész található, amelyen gyöngyözött keret fut körbe, a középrész mintája a hátoldalon átüt. Hátoldalukon két felszerelőcsap található. A veretek közül hat darabon csüngőtag felerősítésére alkalmas öntött fül található. Az egyik darab hátoldalán kisméretű selyemtöredék található. H: 2,32 cm, sz.: 1,37 cm, v.: 0,65 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, felszerelőcsapok m.: 0,3 cm, s.: 0,98 g. Ltsz.: DM 61770.643.05. (10. kép 2). H: 2,31 cm, sz.: 1,28 cm, v.: 0,07 cm, a felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,3 cm, s.: 1,28 g. Ltsz.: DM 61770.643.06. (10. kép 7). H: 2,35 cm, sz.: 1,45 cm, v.: 0,04 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,4 cm, s.: 0,87 g. Ltsz.: DM 61770.643.08. (10. kép 8). H: 2,39 cm, sz.: 1,8 cm, vastagsága: 0,09 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, s.: 1,23 g. Ltsz.: DM 61770.643.11. (10. kép 3). H: 2,36 cm, sz.: 1,7 cm, v.: 0,09 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, s.: 1,01 g. Ltsz.: DM 61770.643.12. (10. kép 4). H: 2,32 cm, sz.: 1,44 cm, v.: 0,04 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, s.: 0,86 g. Ltsz.: DM 61770.643.13. (10. kép 9). H: 2,35 cm, sz.: 1,86 cm, v.: 0,05 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,40 cm, s.: 0,95 g. Ltsz.: DM 61770.643.14. (10. kép 3). H: 2,31 cm, sz.: 1,78 cm, v.: 0,05 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,3 cm, s.: 1,16 g. Ltsz.: DM 61770.643.29. (10. kép 6, 3). H: 2,37 cm, sz.: 1,48 cm, v.: 0,06 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,4 cm, s.: 1,19 g. Ltsz.: DM 61770.643.21. (10. kép 12). H: 2,33 cm, sz.: 1,38 cm, v.: 0,07 cm, felszerelőcsapok v.: 0,13 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, s.: 1,06 g. Ltsz.: DM 61770.643.23. (10. kép 13). H: 2,40 cm, sz.: 1,46 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,19 cm, felszerelőcsapok m.: 0,4 cm, s.: 1,34 g. Ltsz.: DM 61770.643.24. (10. kép 11). H: 2,34 cm, sz.: 0,18 cm, v.: 0,04 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,12 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, s.: 1,04 g. Ltsz.: DM 61770.643.48. (10. kép 5). H: 0,24 cm, sz.: 0,14 cm, v.: 0,05 cm, felszerelő-

csapok átm.: 0,14 cm, felszerelőcsapok m.: 0,25 cm, s.: 0,98 g. Ltsz.: DM 61770.643.74. (10. kép 13).

27–35: Kilenc darab, ezüst alapú ötvözetből öntéssel készült négyzetes *veret* (10. kép 14–15; 11. kép 1–7). Közülük egy darab a jobb medence töredékén, míg a többi a gerinc bal oldalán feküdt egy sorban. Két *veret* hátoldalán vetülékkompozit selyem töredéke található, amely arra utal, hogy a vereteket textilre rögzítették, amely egyaránt lehetett az öv, vagy a felsőruházat része. A veretek vékony öntvények, a rozetta mintájának középrésze kidomborodó félgömb, az ezt körülvevő négy levelet bemélyítéssel alakították ki, amelyet aranyoztak. Mintája a hátoldalon átüt, amelyen négy felszerelőcsap található a négyzet csúcsaiban, két *veret* esetén a törött felszerelőcsapokat varrólyukkal pótolták. Sz.: 2,74 cm, h.: 2,77 cm, v.: 0,2 cm. Ltsz.: DM 61770.643.20. (10. kép 14–15; 11. kép 1–7). Sz.: 2,64 cm, h.: 27,1 cm, v.: 0,08 cm, felszerelőcsapok sz.: 0,21 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, súly: 2,78 g. Ltsz.: DM 61770.643.22. (8. kép 2; 3. kép 22). Sz.: 2,63 cm, h.: 2,70 cm, v.: 0,10 cm, felszerelőcsapok sz.: 0,19 cm, felszerelőcsapok m.: 0,4 cm, s.: 2,81 g. Ltsz.: DM 61770.643.25. (11. kép 3). Sz.: 2,71 cm, h.: 26,67 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, v.: 0,08 mm, s.: 2,94 g. Ltsz.: DM 61770.643.15. (10. kép 15). Sz.: 2,71 cm, h.: 2,64 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, v.: 0,07 cm, s.: 3,3 g. Ltsz.: DM 61770.643.32 (11. kép 4). Sz.: 2,71 cm, h.: 2,62 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,19 cm, v.: 0,07 cm, s.: 2,61 g. Ltsz.: DM 61770.643.33. (11. kép 5). Sz.: 2,69 cm, h.: 2,60 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, v.: 0,07 cm, s.: 2,95 g. Ltsz.: DM 61770.643.34. (10. kép 14). Sz.: 2,73 cm, h.: 2,63 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, v.: 0,07 cm, s.: 2,95 g. Ltsz.: DM 61770.643.35. (11. kép 6). Sz.: 2,75 cm, h.: 2,63 cm, v.: 0,09 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,19 cm, felszerelőcsapok m.: 0,32 cm, s.: 3,21 g. Ltsz.: DM 61770.643.36. (11. kép 7).

36–41: Hat darab, ezüst alapú ötvözetből öntéssel készült domború kerek *veret* (11. kép 1–6). Ezek közül kettő a koponya töredék előtt a váz jobb oldalán, egy a medence jobb oldalán, egy a jobb lábszár belső oldalán, egy pedig a sír bal szélén a láb tájékán került elő. Átm.: 1,37 cm, v.: 0,06 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, felszerelőcsapok m.: 0,3 cm, s.: 0,98 g. Ltsz.: DM 61770.643.10. (11. kép 1). Átm.: 1,47 cm, v.: 0,09 cm, felszerelőcsapok sz.: 0,17 cm, felszerelő-

4. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír
Fig. 4. The Gr. 643 from site Derecske-Nagymező-dűlő

csapok m.: 0,4 cm, s.: 1,23 g. Ltsz.: DM 61770.643.16. (14. kép 2). Átm.: 1,30 cm, v.: 0,08 cm, felszerelőcsapok sz.: 0,02 cm, felszerelőcsapok m.: 0,35 cm, s.: 0,95 g. Ltsz.: DM 61770.643.18. (14. kép 3). Átm.: 1,2 cm, v.: 0,07 cm, felszerelőcsapok m.: 0,2 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,17 cm, s.: 0,73 g. Ltsz.: DM 61770.643.75. (14. kép 4). Átm.: 0,13 cm, v.: 0,07 cm, felszerelőcsapok m.: 0,3 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,18 cm, s.: 0,98 g. Ltsz.: DM 61770.643.76. (14. kép 5). Átm.: 0,13 cm, v.: 0,06 cm, felszerelőcsapok m.: 0,45 cm, felszerelőcsapok átm.: 0,16 cm, s.: 0,74 g. Ltsz.: DM 61770.643.78. (14. kép 6).

42: Egy darab, réz alapú ötvözetből készült hurkos-kampós záródású három szálból sodrott *huzalkarperec* (9. kép 3). A karperec a bal alkar csontjain került elő viseleti helyzetben. Töredékes, kampójánál a huzal felülete a belső oldalon laposra kalapált. Átm.: közepén: 0,47 cm, kampós végén: 0,31 cm, hurkos végén: 0,60 cm, huzalv.: 0,2 cm s.: 24,25 g. Ltsz.: DM 61770.643.37–39 (9. kép 3).

43: Egy darab, üvegből készült, barna színű *gyöngy* (14. kép 7). Amely a váz jobb oldalán, deréktájt került elő. Külső átm.: 0,67 cm, belső átm.: 0,21 cm s.: 0,23 g. Ltsz.: DM 61770.643.31. (14. kép 7).

44: Egy darab, gerezdelt üvegyöngy, amely a combcsont felső vége fölött feküdt.²

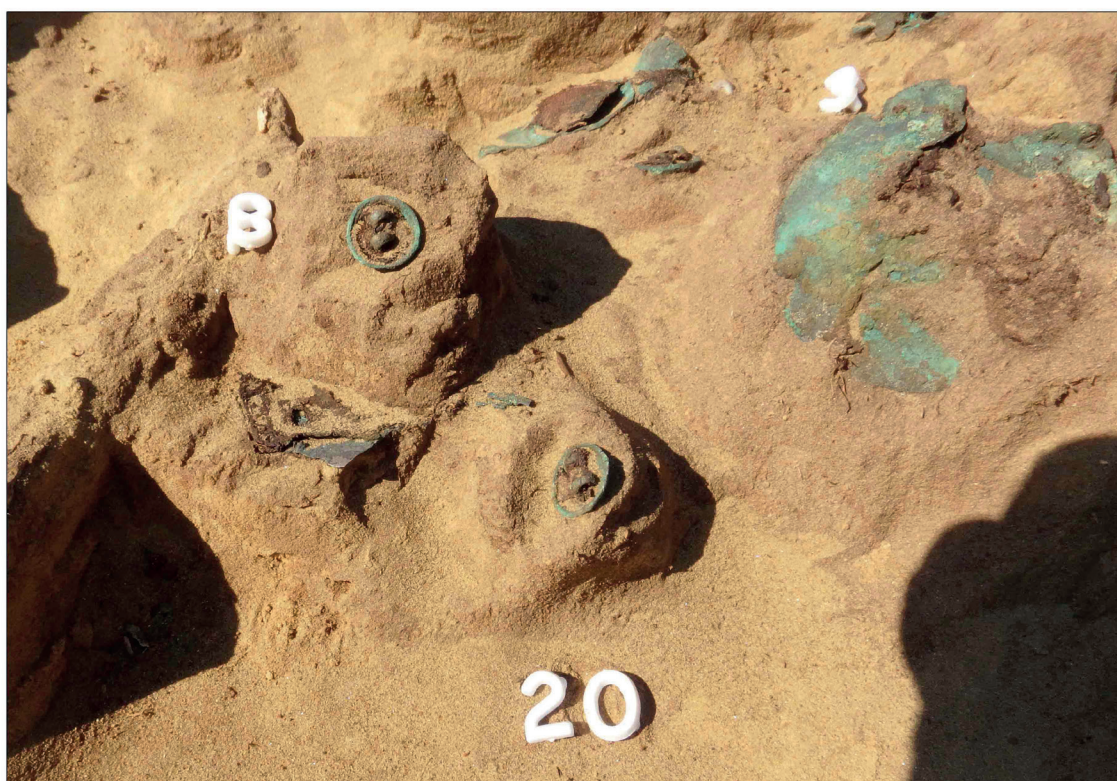
45–46: Két darab, ezüst alapú ötvözetből készült lemez töredék (9. kép 4–5). A jobb combcsont belső oldalán kerültek elő, nagyon rossz megtartásúak, közel háromszög alakúak, az egyik felületén kisméretű vászonmaradvány található. H.: 0,7 cm, sz.: 0,75 cm, v.: 0,04 cm, s.: 0,06 g. Ltsz.: DM 61770.643.79. (9. kép 4). H.: 1,3 cm, sz.: 0,75 cm, v.: 0,04 cm, s.: 0,06 g. Ltsz.: DM 61770.643.80. (9. kép 5).

47–68: Huszonkét darab, ezüst alapú ötvözetből készült kerek *lábbeliveret* (12. kép 3–12; 13. kép 1–13). Ezek közül 4 darab feküdt *in situ* a lábfej tájékán és tizennyolc darab került elő a lábak tájékaról másodlagos helyzetből a sír betöltéséből, jó megtartásúak, öntéssel készült, közepén árkolás-

² A gyöngy a felszedés során megsemmisült.

1

2

5. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban megfigyelhető szervesanyag maradványok
Fig. 5. Organic remains from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

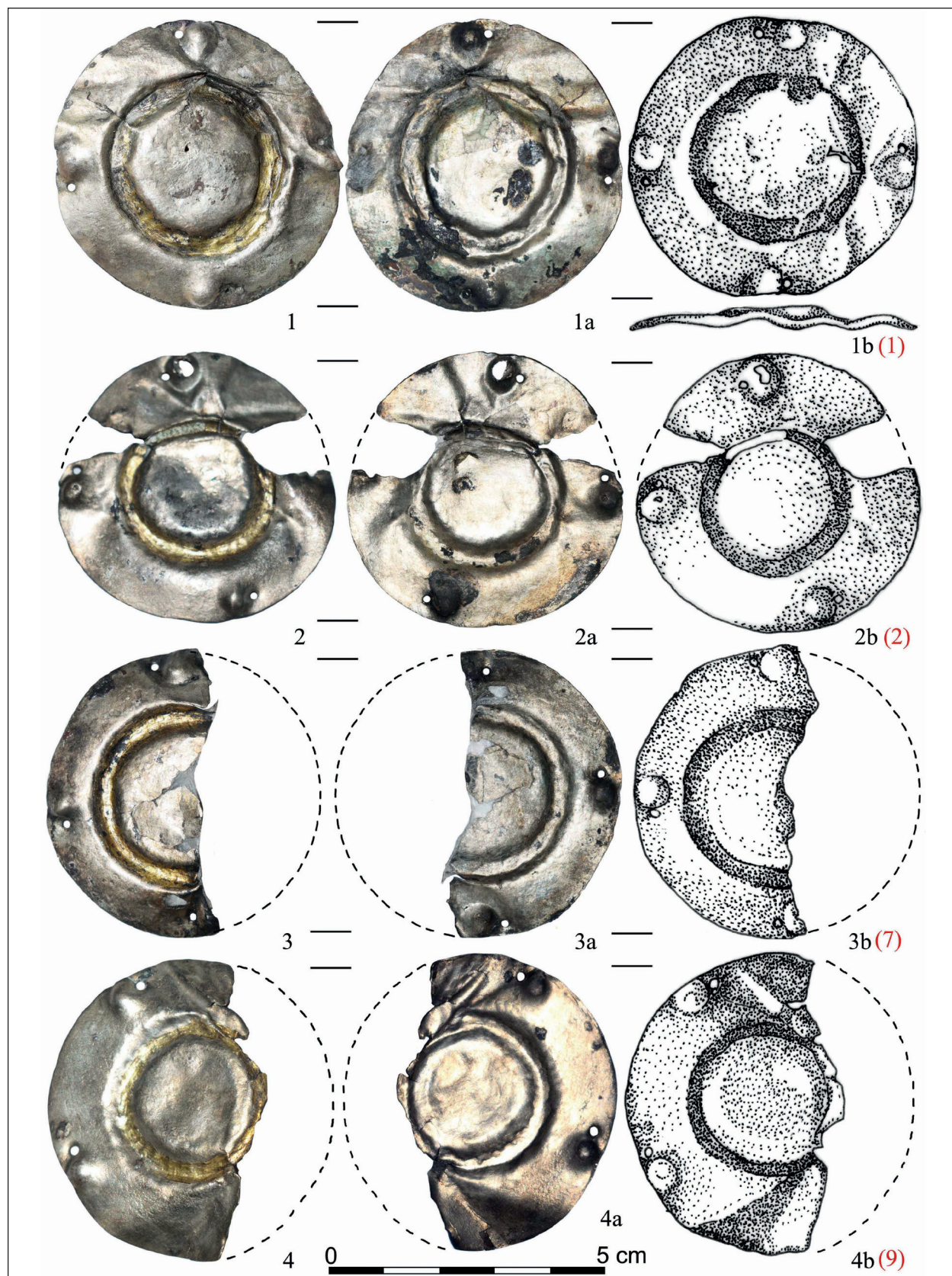

1

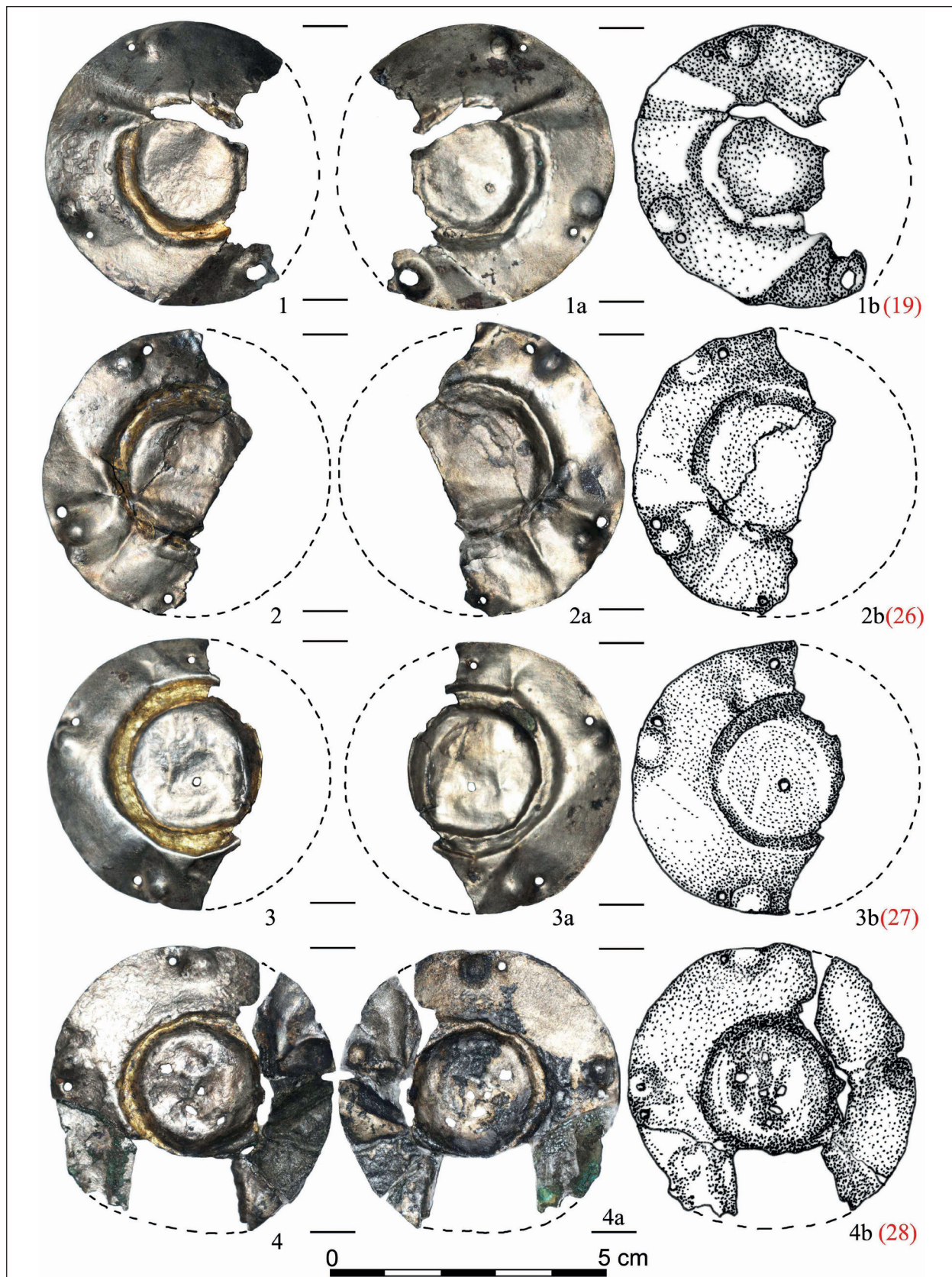

2

6. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban megfigyelhető szervesanyag maradványok
Fig. 6. Organic remains from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

7. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt korong alakú ruhadíszek
 Fig. 7. Disc-shaped fittings from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

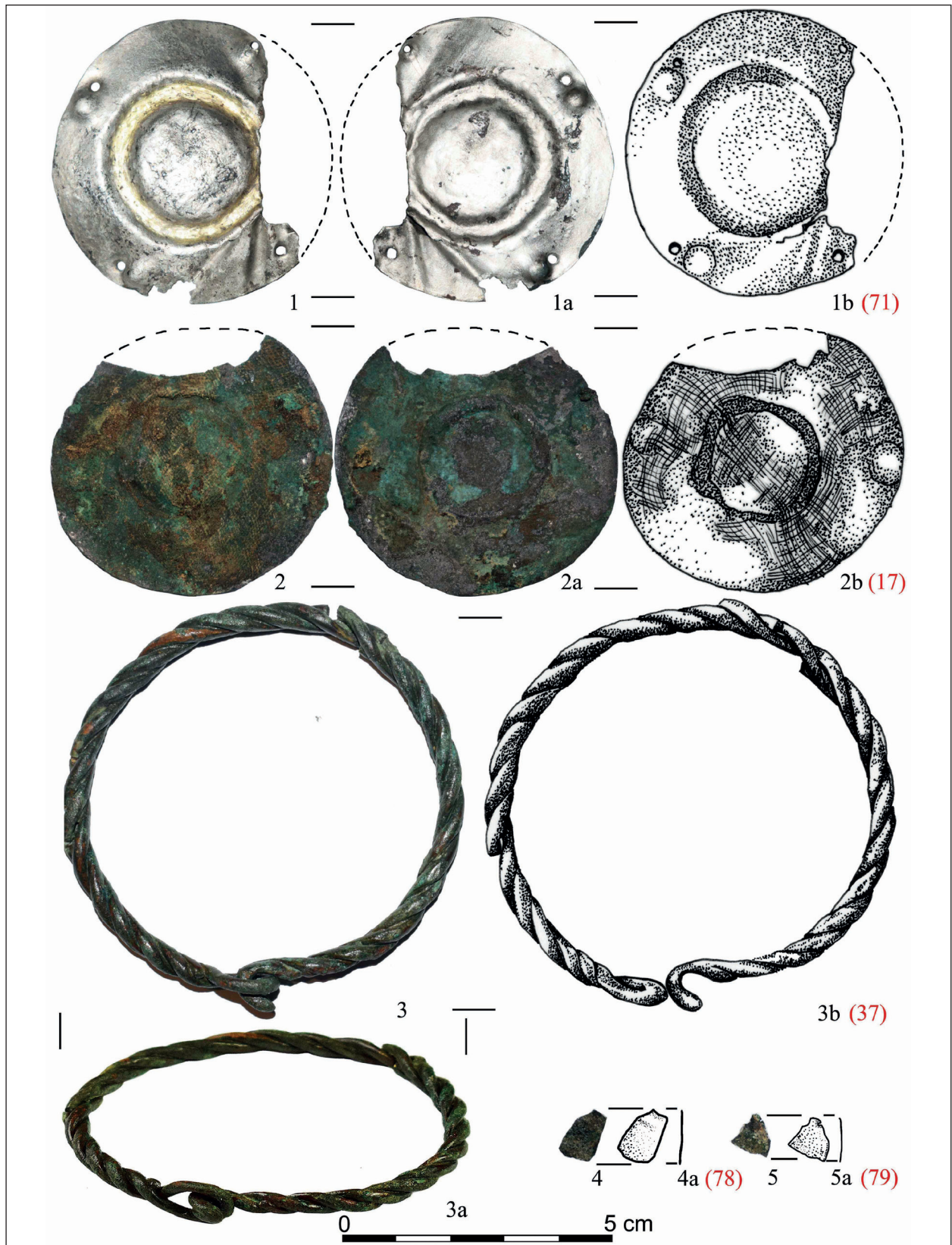
8. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt korong alakú ruhadiszek
 Fig. 8. Disc-shaped fittings from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

sal kialakított kör alakú minta, amelyet aranyoztak, hátoldalán egy nittszeg található, amelyet ellentett-lemeszel szegecseltek el. Az egyik darab hátoldalán kis méretű selyemtöredék figyelhető meg. Átm.: 1,1 cm, v.: a textiltöredék miatt nem mérhető, s.: 0,82 g. Ltsz.: DM 61770.643.42. (12. kép 12). Átm.: 0,11 cm, nittszeg átm.: 0,2 cm, v.: 0,82 mm, s.: 0,86 g. Ltsz.: DM 61770.643.47. (12. kép 3). Átm.: 1,14 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,2 cm, nittszeg átm.: 0,27 cm, s.: 0,71 g. Ltsz.: DM 61770.643.54. (12. kép 4). Átm.: 1,09 cm, v.: 0,13 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 0,65 g. Ltsz.: DM 61770.643.55. (12. kép 5). Átm.: 1,01 cm, v.: 0,13 cm, nittszeg m.: 0,2 cm, s.: 0,71 g. Ltsz.: DM 61770.643.56. (12. kép 6). Átm.: 1,10 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,25 cm, nittszeg átm.: 0,23 cm, s.: 0,26 g. Ltsz.: DM 61770.643.57. (12. kép 7). Átm.: 1,11 cm, v.: 0,15 cm, nittszeg m.: 0,25 cm, nittszeg átm.: 0,24 cm, s.: 0,65 g. Ltsz.: DM 61770.643.58. (12. kép 8). Átm.: 1,12 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, nittszeg átm.: 0,25 cm, s.: 0,77 g. Ltsz.: DM 61770.643.42.59. (12. kép 9). Átm.: 1,13 cm, v.: 0,09 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 0,86 g. Ltsz.: DM 61770.643.60. (9. kép 10; 3. kép 56). Átm.: 1,13 cm, vastagság: 0,15 cm, súly: 0,80 g. Ltsz.: DM 61770.643.61. (12. kép 11). Átm.: 1,18 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,25 cm, nittszeg átm.: 0,29 cm, s.: 0,84 g. Ltsz.: DM 61770.643.62. (13. kép 3). Átm.: 1,07 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 0,84 g. Ltsz.: DM 61770.643.63. (13. kép 2). Átm.: 1,08 cm, v.: 0,13 cm, nittszeg m.: 0,1 cm, s.: 0,84 g. Ltsz.: DM 61770.643.64. (13. kép 3). Átm.: 1,08 cm, v.: 0,1 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, nittszeg átm.: 0,26 cm, s.: 0,76 g. Ltsz.: DM 61770.643.65. (13. kép 12). Átm.: 1,11 cm, v.: 0,1 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 0,80 g. Ltsz.: DM 61770.643.66. (13. kép 6). Átm.: 1,19 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,2 cm, nittszeg átm.: 0,25 cm, s.: 1,10 g. Ltsz.: DM 61770.643.67. (13. kép 7). Átm.: 1,07 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,25 cm, nittszeg átm.: 0,25 cm, s.: 0,81 g. Ltsz.: DM 61770.643.68. (13. kép 8). Átm.: 1,09 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, nittszeg átm.: 0,20 cm, s.: 0,91 g. Ltsz.: DM 61770.643.69. (13. kép 4). Átm.: 1,12 cm, v.: 0,19 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 0,84 g. Ltsz.: DM 61770.643.70. (13. kép 9). Átm.: 1,12 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,18 cm, nittszeg átm.: 0,2 cm,

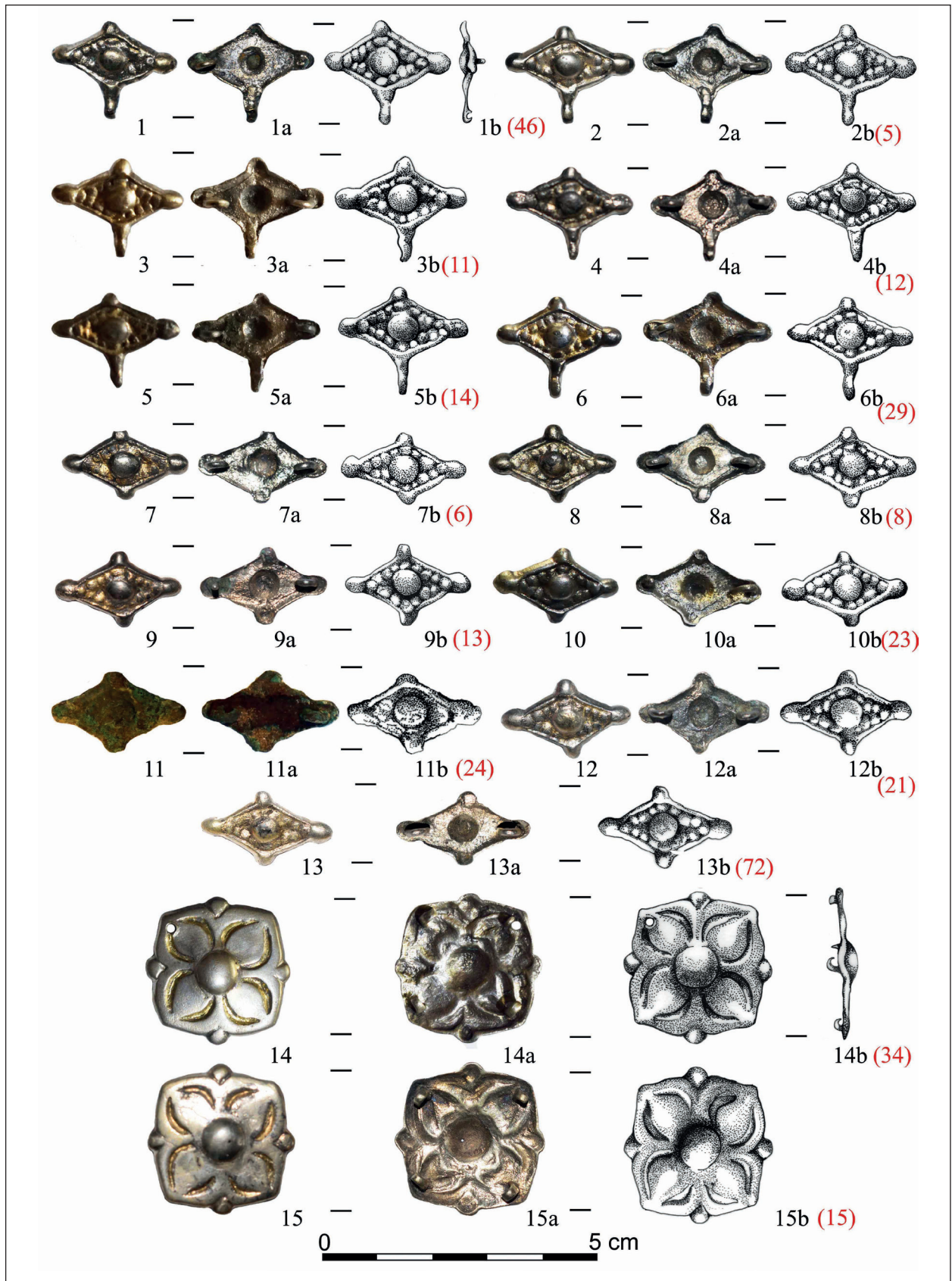
s.: 0,84 g. Ltsz.: DM 61770.643.71. (13. kép 9). Átm.: 0,11 cm, v.: 0,12 cm, nittszeg m.: 0,1 cm, s.: 0,66 g. Ltsz.: DM 61770.643.77. (13. kép 11). Átm.: 0,11 cm, v.: 1,37 mm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 1,06 g. Ltsz.: DM 61770.643.82. (13. kép 10).

69–79: Tizenegy darab, ezüst alapú ötvözetből öntéssel készült rozettás fejű szegecs/veret (14. kép 8–18). Közülük hét a lábfej csontjairól és azok környékéről került elő, négy darab pedig a lábak környékéről a sír betöltéséből került elő bolygatott helyzetben. A veretek közepén domború félgömb található, amelyet nyolc negyedgömb vesz körül, ezek alkotják a rozettát, hátoldalukon pedig egy nittszeg található, amelyet ellentett-lemeszel szegecseltek el. Átm.: 0,83 cm, v.: 0,08 cm, s.: 0,40 g. Ltsz.: DM 61770.643.40. (14. kép 8). Átm.: 0,82 cm, v.: 0,08 cm, s.: 0,38 g. Ltsz.: DM 61770.643.41. (14. kép 9). Átm.: 0,80 cm, v.: 0,08 cm, nittszeg átm.: 0,24 cm, súly: 0,38 g. Ltsz.: DM 61770.643.43. (14. kép 10). Átm.: 0,82 cm, v.: 0,08 cm, s.: 0,43 g. Ltsz.: DM 61770.643.44. (14. kép 11). Átm.: 0,81 cm, v.: 0,8 mm, nittszeg átm.: 2,67 mm, s.: 0,36 g. Ltsz.: DM 61770.643.45. (14. kép 12). Átm.: 0,82 cm, v.: 0,08 cm, s.: 0,39 g. Ltsz.: DM 61770.643.46. (14. kép 13). Átm.: 0,83 cm, v.: 0,08 cm, nittszeg m.: 0,15 cm, s.: 0,32 g. Ltsz.: DM 61770.643.49. (14. kép 14). Átm.: 0,79 cm, v.: 0,05 mm, nittszeg m.: 0,1 cm, s.: 0,24 g. Ltsz.: DM 61770.643.50. (14. kép 15). Átm.: 0,79 cm, v.: 0,05 cm, nittszeg m.: 0,10 cm, s.: 0,38 g. Ltsz.: DM 61770.643.51. (14. kép 16). Átm.: 0,84 cm, v.: 0,58 mm, nittszeg h.: 0,15 cm, s.: 0,34 g. Ltsz.: DM 61770.643.72. (14. kép 17). Átm.: 0,84 cm, vastagság: 0,70 mm, nittszeg m.: 0,2 cm, nittszeg átm.: 0,23 cm, s.: 0,35 g. Ltsz.: DM 61770.643.81. (14. kép 18).

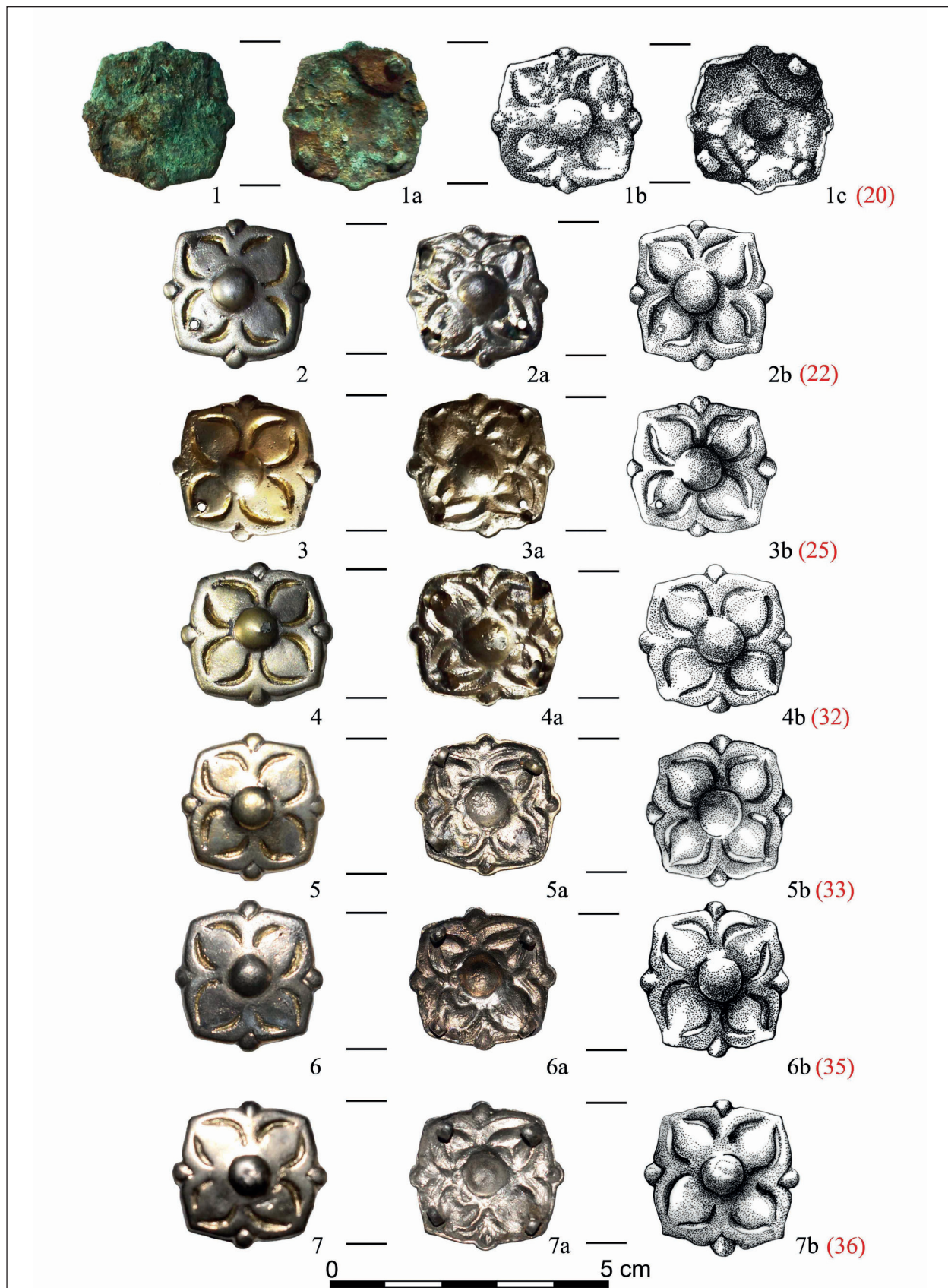
80–81: Két darab, ezüst alapú ötvözetből öntéssel készült kerek veret (12. kép 1–2). Ezek a sír betöltéséből, a lábak környékéről kerültek elő. Jó megtartású, lapos egyenetlen vastagságú öntött veretek, közepükön sekély kerek lemélyítés található, amelyet aranyoztak, a hátoldalán található két nittszeggel és rézből készült alátéttel rögzítették a bőrre, amely jelenleg is borítja hátoldalukat. Átm.: 1,4 cm, v.: 0,1 cm, s.: 1,25 g. Ltsz.: DM 61770.643.52. (12. kép 1). Átm.: 1,4 cm, v.: 0,1 cm, s.: 1,1 g. Ltsz.: DM 61770.643.53. (12. kép 2).

9. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt fémleletek
 Fig. 9. Metal finds from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

10. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt fémleletek
 Fig. 10. Metal finds from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

11. kép. A derecske-nagymező-dülői 643. számú sírban feltárt négyzetes veretek
 Fig. 11. Square-shaped fittings from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dülő

A SÍRBAN FELTÁRT TEXTILLELETEK

A sír leletanyagának textilmaradványait két nagy csoportra oszthatjuk, amelyek közül az első csoportba a növényi eredetű szálás anyagokból készült vászonmaradványok sorolhatók, míg a második csoportot az állati eredetű szálás anyagokból készült textilmaradványok alkotják, melyek ezen sír leletanyagában minden esetben selyemből készültek. A sír leletanyagában összesen 16 textilmaradvány található, melyek közül 1 maradvány csekély mérete miatt nem vizsgálható, két maradványt vászon kötésű textilként azonosíthatunk, 13 maradványt pedig a selymek közé sorolhatunk. A selymeket kötéstani szempontból tovább osztályozhatjuk. Két esetben pontosabban nem azonosítható vetülék-kompozit kötésű selymet sikerült kimutatni, négy esetben a maradványok vetülék-kompozit sávolykötésnek, további 4 esetben pedig vászon vetülék kompozit-kötésnek bizonyultak. Sajnos 3 esetben veretek (lábbeliveret, négyszögletes ruhaveret és rombusz alakú ruhaveret) felületén megmaradt selyemmaradványok kötéstani következtetések levonására nem voltak alkalmasak. A továbbiakban csak azokkal a maradványokkal foglalkozunk, melyek alkalmasok kötéstani szempontból való további csoportosításra.

A textilelemek restaurálása

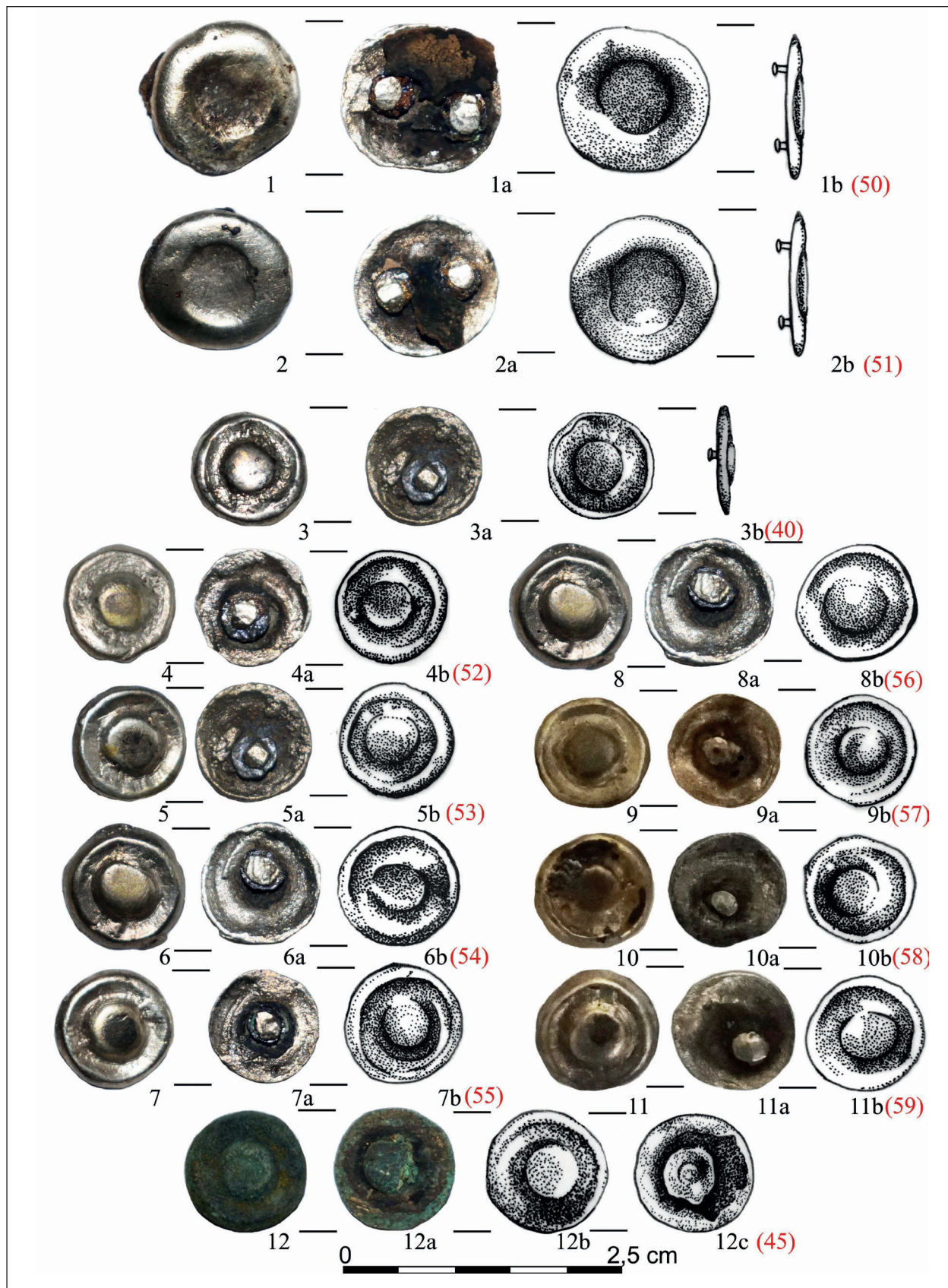
A földből előkerülő textilek mindig nagy kihívást jelentenek a restaurátor számára, nem volt ez másként a Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyen feltárt textilmaradványok esetében sem. Az összes tárgyalató közül a legérzékenyebb és a legkönnyebben megsemmisülő anyagról van szó a textilek esetében. Éghajlati viszonyaink nem kedveznek szerves anyagok megmaradásának, így minden ilyen lelet fontos adalék múltunk megismeréséhez.

A régészeti textil egészen másfajta kezelési metódust igényel, mint bármely más szövet. Az esetek nagy százalékában az ilyen lelet már nem is textilszerű, hanem fém közelében egy elanyagtalánosodott lenyomat csupán. A szerves szálás anyagok lebomlása és állapotuk kialakulása egy komplex folyamat, a műtárgy és a környezete közt lejátszódó fizikai, kémiai és biológiai kölcsönhatások összességének eredménye. A földben levő tárgyak és környezetük

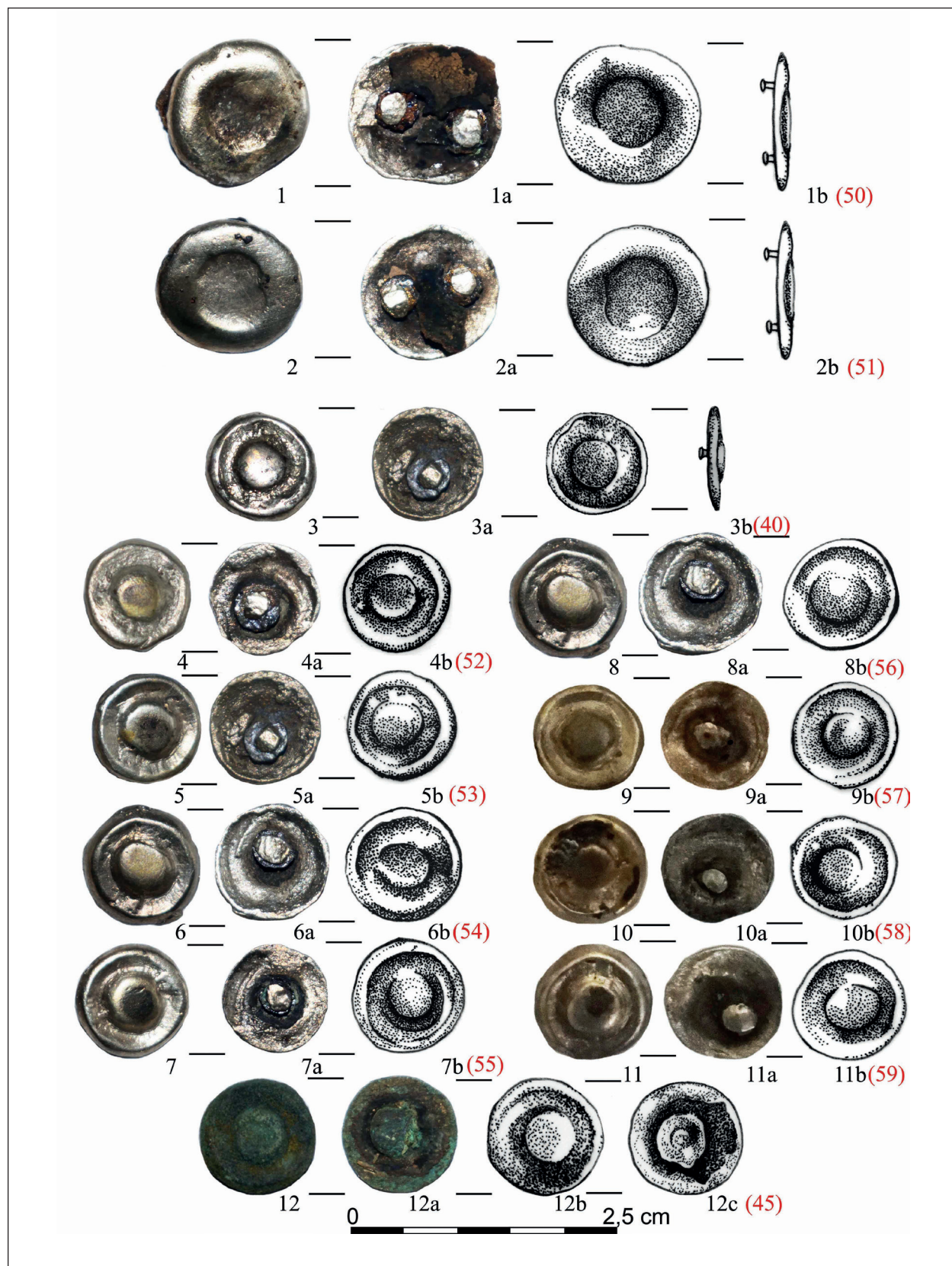
között egyfajta egyensúlyi állapot alakul ki az évek során. Ásatáskor ez a helyzet nagyon hirtelen változik meg, így fordulhat elő, hogy egy sír bontásakor a szemünk láttára porlad szét egy emlék a megváltozott hőmérsékleti és egyéb körülményeknek köszönhetően. A szálás anyagból készült tárgyak romlása persze nagymértékben függ számos egyéb tényezőtől is, így például a temető talajának kémhatásától, illetve a holttest egykori bomlási folyamataitól, annak jelenkori állapotától. A különböző fajtájú szerves szálás anyagok bomlásának sebessége eltérő mértékű lehet. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a lebomlás valamely fokán álló szövetmaradványok igen törékenyek, morzsálódóak, amelyek mechanikai szilárdságát a rászáradt föld és a homokszemcsék is gyengítik. A textilmaradványok feltárásánál tehát nem alkalmazhatók az egyébként működő ásatási technikák.

A derecskei szövegtöredékek ebből a szempontból is különlegesnek mondhatók, mert viszonylag jól megtartották anyagszerűségüket, így lehetséges volt elválasztásuk a fémveretekről. Eközben sajnos mindig fennáll a lehetősége annak, hogy a kiszáradt szövet a legnagyobb odafigyelés ellenére is, akár teljesen elporladjon. A textiltöredékek óvatos, mechanikus leválasztása után kiderült, hogy már meglehetősen kiszáradt állapotúak, ezért nedves tisztításuk semmiképp nem volt lehetséges. Elsőként mechanikusan (rovartűvel ,00-ás ecsettel, mikroszkóp alatt) történt a mozdítható szennyeződések eltávolítása a szövetszálakról. Mindenképp hordozóra kellett rögzíteni a töredékeket, így azok biztonságosan vizsgálhatók és tárolhatók is egyben. Az alap savmentes karton lett, színezett pamutvászonral bevonva. A textilek felvarrása színezett sodratlan selyemszállal történt, oly módon, hogy közvetlenül a szövetszálak mellett lett elvezetve a selyemszál, lefogva óvatosan az érzékeny maradványokat az eredeti pozíciójuknak megfelelően.

A szövegtöredékek semmilyen kémiai anyaggal sem lettek átitatva, így őrzik textil állapotukat, ami lehetővé tette szövettani és anyagmeghatározási vizsgálatukat.

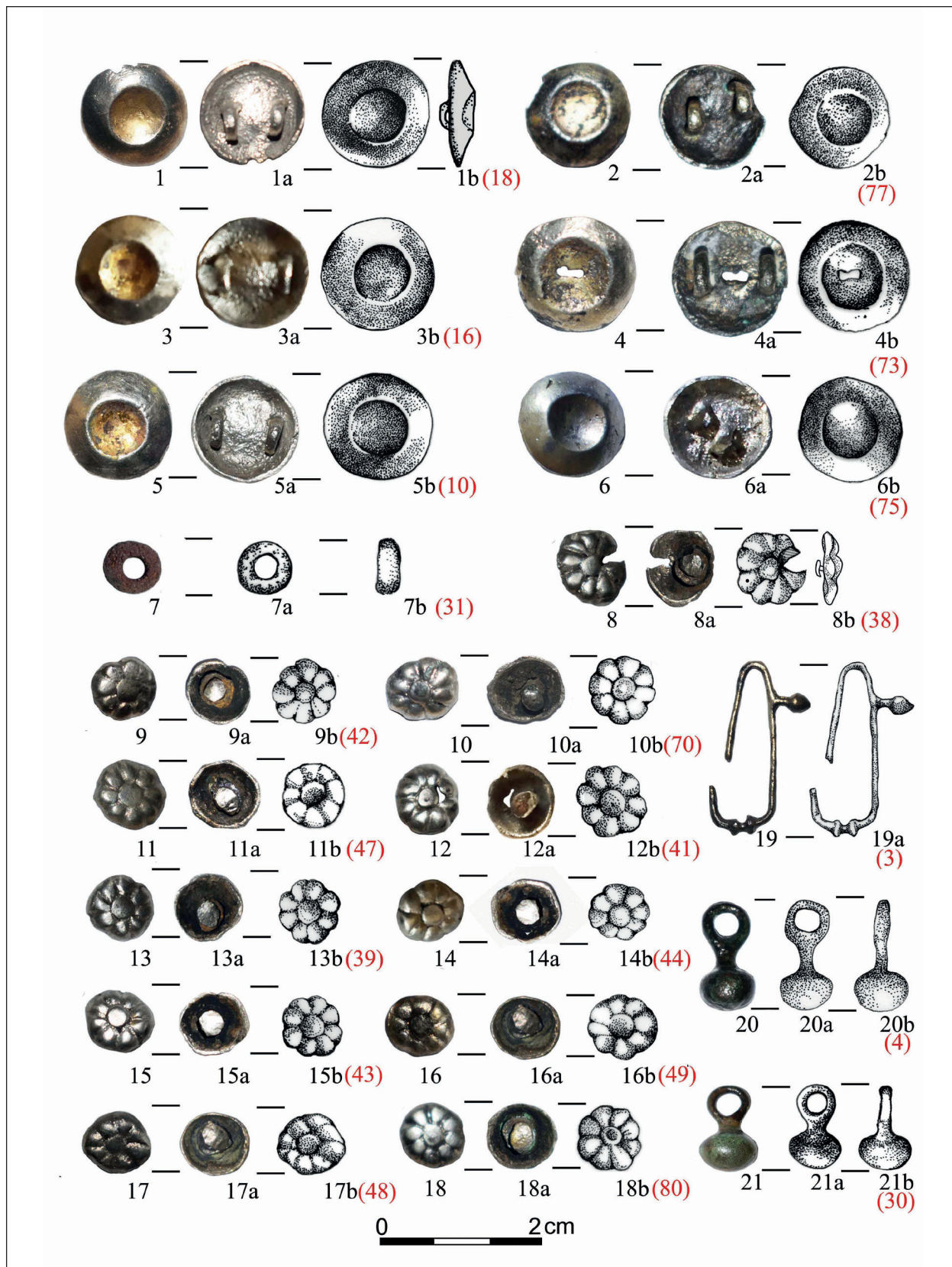
12. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt lábbeli veretek
 Fig. 12. Footwear fittings from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

12. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt lábbeli veretek
 Fig. 12. Footwear fittings from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

13. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sírban feltárt lábbeli veretek
 Fig. 13. Footwear fittings from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

14. kép. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sirban feltárt fémleletek
 Fig. 14. Metal finds from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

VÁSZONLELETEK A SÍRBÓL ÉS A HONFOGLALÁS KORI VÁSZONMARADVÁNYOK

A sírból két finom szövésű, vászonkötésű, növényi eredetű szálas anyagból készült textil maradványai őrződtek meg, mindkét esetben ezüst alapú ötvözetből készült tárgyak felültéhez tapadva fémsókkal átítatott, ún. pseudomorph állapotban. A koponyától délre került elő a 17. számú melléklet, ami egy ezüst alapú ötvözetből készült korong és teljes felületét vászonmaradvány borítja, amelyet fémoxidok itattak át. Így a szövet korongról való leválasztására és az abból történő szál kiválasztására, (melyből megállapítható lenne a növényi eredetű szálak anyag pontosabb eredete) nem nyílt lehetőség (15. kép 1–2).

A már bemutatott vászonmaradvány mellett a sírban még a 79. számú mellékleten, amely egy kisméretű ezüstlemez töredék felületén is megfigyelhető kisméretű beige színű vászonkötésű szövetmaradvány, mely az előbbinél jobb megtartású, egykori festésére utaló nyomok nem láthatók rajta. Ezen töredék sem került leválasztásra a lemez felületéről.

A vászonmaradványok feltehetően a többi 10–11. századra datált Kárpát-medencei darabhoz hasonlóan lenből készülhettek és az egykori felsőruházat vagy halotti lepel részét képezhették.³ De anyagvizsgálat hiányában a kender sem zárható ki az alapanyagok sorából. Hiszen jól tudjuk, hogy Magyarországon a korai vaskortól kezdve természetik a kendert, kendertermelésre utaló nyomok megtalálhatók mind a szarmata, mind az avar leletanyagban.⁴ Illetve Visegrád-Várkert 9–11. századi településén, a borsodi földvárban található

10. századi település leletanyagában, illetve korai Árpád-kori lelőhelyeken is kimutatható, hogy kendertermesztés folyt, erre számos archaeobotanikai adat utal.⁵

A 10. századi temetőinkből előkerült leletek jó részét lenből készülték, a 2008-ban közölt, E. Nagy Katalin által vizsgált vásznak kivétel nélkül lenből készülték, ettől eltérő anyagú kendervásznak a szabadkígyósi temetőből ismertek.⁶ A lenből készült szövetek a kora népvándorlás kori, avar kori sírokban és Karoling-kori lelőhelyeken is megtalálhatók.⁷ A 10–11. századi régészeti hagyatékban a vászontöredékek a textilmaradványok túlnyomó többségét teszik ki. 2008-ban a honfoglalás kori textiltöredékek 67%-a bizonyult lenvászonnak,⁸ a textilmaradványok fennmaradó része ekkor még kizárólag *samit* típusú selymeként volt azonosítható.⁹ A növényi eredetű szálak anyagokból készült textiliák maradványairól elmondható, hogy azok mindegyikét vászonkötéssel szőtték, nem található közöttük sem levezetett vászonkötésekkel,¹⁰ sem sávolykötéssel¹¹ készült darabok. A vászonmaradványok közt egyaránt megtalálhatók durvább (8–14 szál/cm sűrűségű) és finomabb (16–30 szál/cm) sűrűségű vásznak.¹² A durvább lenvásznak feltehetően annak a háziiparnak a termékei, amelyek meglétére az orsógombok is utalnak.¹³ A finomabb kivitelűek pedig akár importból is származhatnak, mivel az Eparkhoszkönyv is ír, a Dunai Bulgáriából Bizánca exportált lenszövetekről,¹⁴ amelyek akár a Kárpát-medencébe is eljuthattak.¹⁵

³ RICHTER 2018, 7.

⁴ GYULAI–KENÉZ–PÓSA 2014, 12.

⁵ GYULAI–KENÉZ–PÓSA 2014, 12; GYULAI 2017, 86; GYULAI–KENÉZ 2018, 80–82.

⁶ GULYÁS 1971, 115.

⁷ GYULAI–KENÉZ–PÓSA 2014, 11, 14, 1. sz. melléklet.

⁸ BOLLÓK ET AL. 2008, 154.

⁹ BOLLÓK ET AL. 2008, Fig. 7–23.

¹⁰ Az avar kori textiltöredéket közt megtalálhatóak ilyen típusú textilmaradványok is. A levezetett vászonkötésekről: E. NAGY ET AL. 1993, 31.

¹¹ A sávolykötésekről bővebben: E. NAGY ET AL. 1993, 32–35.

¹² BOLLÓK ET AL. 2008, 154.

¹³ BOLLÓK ET AL. 2008, 154. A korábban előkerült orsógombokat már Bálit Csanád is összegyűjtötte és az egykor meglévő háziipar fontos emlékeinek tartotta, lásd: BOLLÓK ET AL. 2008, 50. jegyz.

¹⁴ BOLLÓK ET AL. 2008, 154.

¹⁵ BOLLÓK ET AL. 2008, 154.

De akár azok a Konstantinápolyban gyártott lenvásznak is eljuthattak ide, amelyekről szintén az Eparkhoszkönyv adataiból tudunk.¹⁶

A 11. századból pedig olyan írott forrás is ismert, amely szerint egy velencei hajó számos, a korban igen értékes selyem mellett orosz lenvásznak is szállított a Bizánci Birodalomból Egyiptomba,¹⁷ ez

szintén igencsak értékes lehetett, ha egy kereskedőhajó rakományába felkerült. De arról is tudunk, hogy ugyanez a hajó szintén szállított lenvásznak Egyiptomból Bizáncba.¹⁸ Tehát a korban igen fontos kereskedelmi cikknek számíthatott a lenvászon is, nem csak a selymek különböző típusai.

SELYEMLELETEK A SÍRBÓL

Ahogy már korábban arról szó esett, a sírban a vászonmaradványok mellett állati eredetű szálás anyagból készült textiltöredékek is előkerültek, melyek alapanyaga minden esetben hernyóselyem.

Ezen selymek szövésük alapján az úgynevezett vetülék kompozit-kötések (*weft-faced compound weave*) közé sorolhatók, amely szövetek készítésénél (legalább) egy fő láncot, egy kötőláncot és vetüléket alkalmaznak, mely vetülék két vagy több, általában különböző színű szálból áll. A szövet színoldalán egyszerre, csak egy vetülékszál jelenik meg, míg a többi a fonákoldalon látható és a főlánc mozgásával kialakuló váltóhelyeken az a vetülékszál kerül a színoldalra, mely addig a fonákoldalon volt és fordítva és ez alatt az alapszövet és a minta egyidejűleg alakul ki. A szövés típuson belül kötésük alapján két kisebb csoportot különböztethetünk meg.¹⁹

A sír selyemleletei közül mind a 10 db kötéstani vizsgálatra alkalmas maradvány a vetülék kompozit-kötések közé sorolható, ezek közül kettő csak ebbe a csoportba sorolható be (17. kép 1; 22. kép 1), ennél pontosabb kötéstani szempontból elvégzett csoportosításra alkalmatlanok. A további nyolc maradványból 4 db a vetülék kompozit sávolykötések közé (17. kép 1; 20. kép 1–2; 21. kép 1–2; 24. kép 1–2), míg a másik 4 db a vászon vetülék kompozit-kötések közé sorolható (18. kép 1–2; 19. kép 1–2; 23. kép 1–3).

A sír samit leletei és párhuzamaik

A sír selyemleleteinek első csoportját az ún. vetülék kompozit sávolykötések (*weft-faced compound twill, samit*) alkotják, mely esetben a szövet szálai sávolyban kötnek (25. kép 1–2).²⁰ Ezen szövés mód igen elterjedt volt a Bizánci Birodalom területén már a 10. századot megelőzően is.²¹ A derecskei sír ilyen típusú selymei esetében a kötőlánc a színoldalra lebegő vetüléssel 2/1 sávolyban köt. A szövet ezen technikai jellegzetességei által mindenképpen a *samitok* közé sorolható, de a pontos kötése nem ismerhető meg, mivel főláncainak száma nem látható. A szövetnek akár 2-3 főlánc is lehet. Viszont meg kell azt jegyeznünk, hogy a *samitok* technikai jellegzetességeik alapján tovább csoportosíthatók, de a maradványok állapotuk miatt nem voltak alkalmasak további osztályzásra.²²

A *samit* maradványok párhuzamait elsősorban a Kelet-Mediterrán (bizánci és keleti iszlám) leletanyagban, vagy a szintén az erről a területről származó elsősorban diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok révén Nyugat- és Észak-Európába került leletanyagban,²³ valamint az észak-kaukázusi jóval összetettebb eredetű leletanyagban kereshetjük (26. kép 1–2).²⁴

A korszak Kárpát-medencei selyemleleteinek jó részét a *samit* szövécsoportba sorolhatjuk (32. kép 1). Ezen darabok katalógusszerű közlését és széleskörű kapcsolatrendszerük bemutatását

¹⁶ LAIOU–MORRISON 2007. Arról pedig, hogy Konstantinápolyban már korábban is gyártottak vásznak, lásd: TALBOT RICE 1967, 123.

¹⁷ JACOBY 2009, 387.

¹⁸ JACOBY 2009, 387.

¹⁹ BURNHAM 1980, 180; E. NAGY ET AL. 1993, 48.

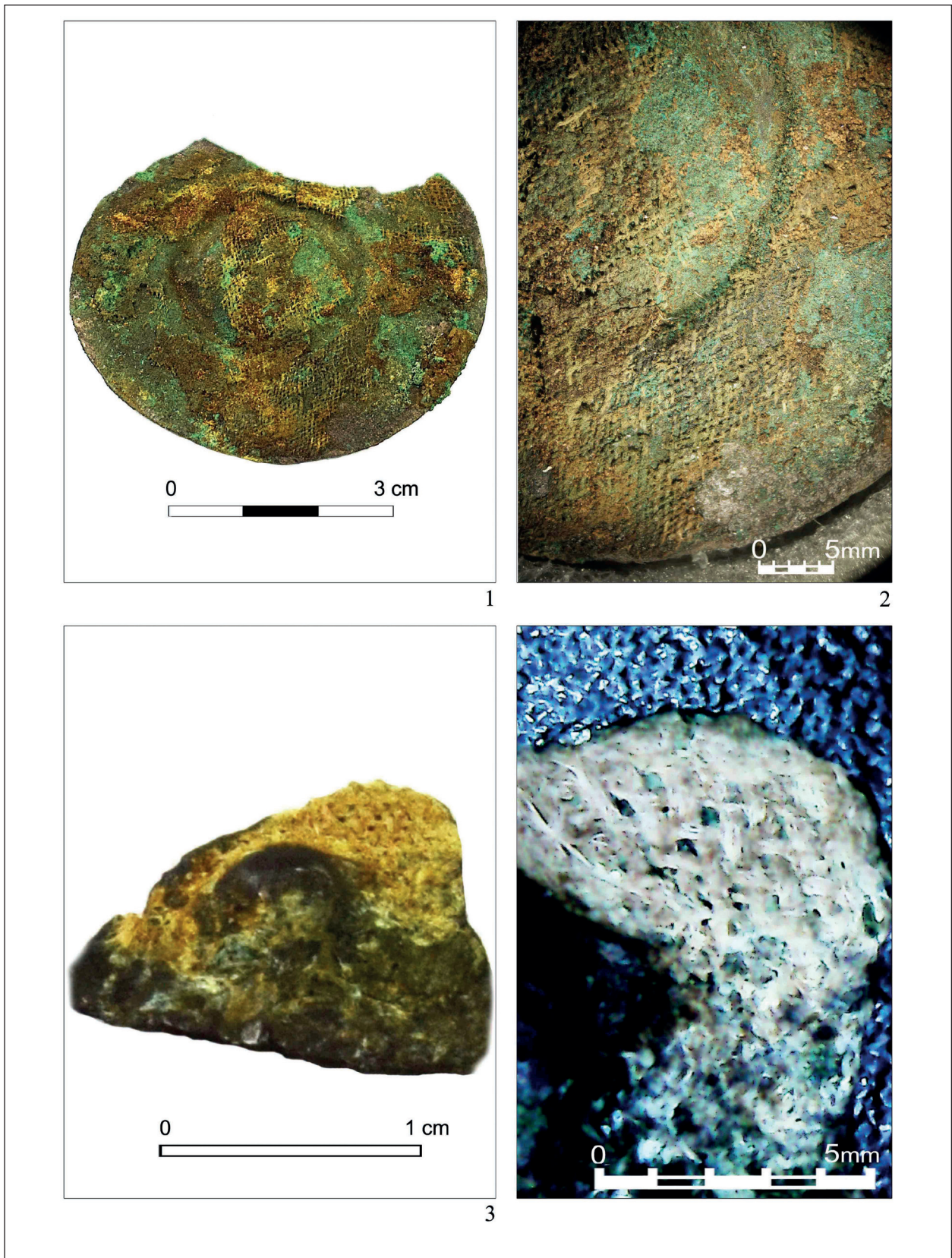
²⁰ BURNHAM 1980, 180.

²¹ BOLLÓK ET AL. 2008, 153.

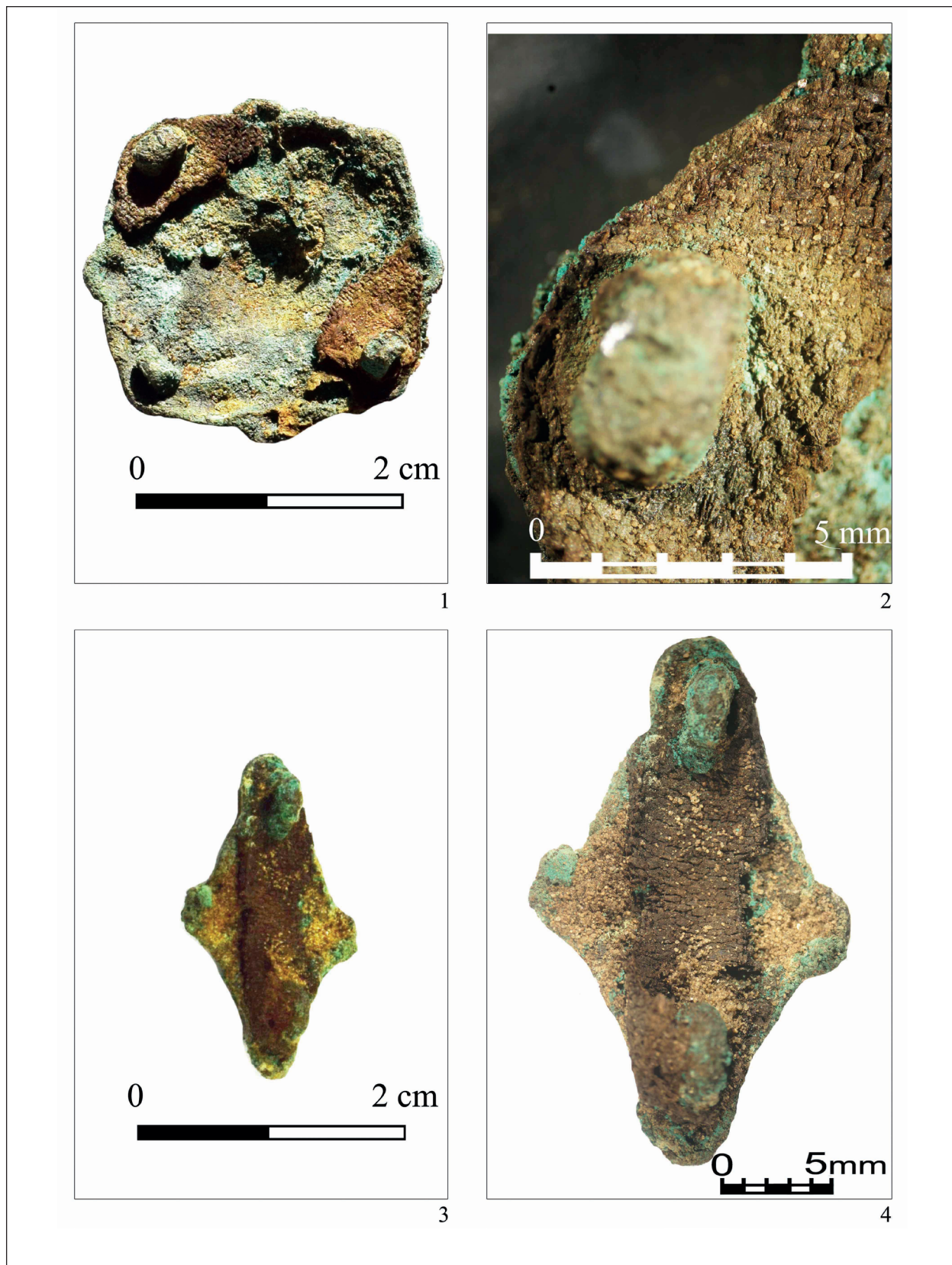
²² A *samitok* csoportosításáról bővebben lásd: E. NAGY ET AL. 1993, 48.

²³ MUTHESIUS 1997; VEDELER 2014.

²⁴ POLGÁR 2005, 28–29.

15. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír vászonleletei
Fig. 15. Tabby woven linen textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

16. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemleletei
Fig. 16. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

már korábban elvégezte a kutatás.²⁵ Azonban meg kell említenünk, hogy számos párhuzamuk ismert a korszak észak-kaukázusi lelőhelyeiről, például Moscevajaja Balkából,²⁶ de a híres Skandináviai lelőhelyekről, úgy, mint Birkából, Björkö-szigetéről (Svédország),²⁷ vagy az osebergi hajósírból (Norvégia), amely lelőhelyekről a *taftok*²⁸ mellett csak *samitok* találhatók meg.²⁹ Ezen lelőhelyek mellett szintén ismert egy feltehetően iráni készítési helyű *samit*ből készült kaftán töredéke Szinyeglazovóból,³⁰ amely lelőhely anyagát egyes kutatók a korai magyarsághoz kötik.³¹ A Kárpát-medencei leletanyagból a sír *samit* leleteinek szintén számos párhuzama ismert, ezek közül ki kell emelnünk a bodrogszerdahelyi selyemmaradványokat, melyek készítési helyét a publikáló igyekezett a Közel-Keletre lokalizálni.³²

A sír taqueté leletei és párhuzamaik

A második csoportba az ún. vászon vetülék kompozit-kötéssel (*weft-faced compound tabby, taqueté faconné, taqueté*) készült selymek sorolhatók. A derecskei töredékeknek egy kötő- és két főlánc, valamint két vetüléke van (25. kép 3). Láncfonalai Z-sodratúak.

Az ezen csoportba sorolt egyik töredék, amely egy ezüst alapú ötvözetből készült korongon maradt fenn a magyarországi leletanyagban egyedülálló módon két színt is megőrzött egykori színezőanyagából, melyek a vetülékszálak színei voltak. A két azonosítható szín a vörös és a kék voltak, mely színek számos korabeli textilben megfigyelhetők, ezen textiltöredékek közül egyen az egykori minta kisméretű része is megőrződött, amely mintát a főlánc

szövés közbeni mozgásával a vörös és kék vetülékből alakították ki (23. kép 1–3).

A Kárpát-medencei honfoglalás kori leletanyagban először 2012-ben Tarpán került feltárássra *taqueté* típusú selyemmaradvány, ezt követően a derecske-nagymező-dűlői 643. számú objektum (sír) leletanyagában volt újból azonosítható ilyen kötéstípusú selyem, amely lelet számos új adattal szolgálhat a honfoglalás kori textilmaradványok kutatásában³³ (32. kép 1).

A *taqueté* kötés feltehetően a legrégebbi a vetülék kompozit-kötések közül. Minden bizonnyal egy igazán ősi és nagy területeken elterjedt szövéstípusról beszélhetünk, mivel Izrael és Egyiptom területéről már a Kr. u. 1. századból ismertek ilyen típusú, mintázott, gyapjuszövetek. A típus a 4–7. század között pedig igen elterjedté vált, amelyet számos gyapjúból készült lelet bizonyít.³⁴

A *taqueté* Zhao Feng szerint a kínai ún. Jin-selymek (*warp-faced compound tabby*, vászon lánc kompozit-kötés) másolása során alakult ki, a kínai területeken kívül. A Jin-selymeket – amelyek a Selyemút mentén, mind a szteppén, mind a Kelet-Mediterráneum területén a Kr. e. 5. századtól elterjedt árunak számítottak az erős kereskedelmi kapcsolatok hozadékaként) feltehetően már a Kr. u. 3. században elkezdi másolni Nyugat- és Közép-Ázsiában.³⁵ A legkorábbi selyemből szőtt *taqueté* lelet a Dura Európoszból, Szíria területéről származik, feltehetően a 3. századra keltezhető.³⁶ A *taqueté* kötésű selymek eredetéről hasonlóan vélekedik Sophie Desrosiers is, véleménye szerint a kötéstípus a Jin-selymek másolásából alakult ki, melynek során a vetülék és láncfonalakat felcserélték a közel-keleti műhe-

²⁵ BOLLÓK ET AL. 2008, 147–221.

²⁶ JERUSZALIMSKAJA 2012.

²⁷ VEDELER 2014, 27.

²⁸ A vászonkötéssel készült selymeket a szaknyelv *taft*nak nevezi: E. NAGY ET AL. 1993, 31.

²⁹ VEDELER 2014, 27.

³⁰ JERUSZALIMSKAJA 1969.

³¹ SZTOKOLOSZ 1961.

³² BOLLÓK ET AL. 2008, 147–221. A bodrogszerdahelyi darabokról bővebben, lásd: URBANOVA 2009. Azonban a szerző nem indokolja megállapításait készítése technikai jellegzeteségeik bemutatásával.

³³ BÉKÉSI-GARDÁNFALVI ET AL. 2017, 13–21; BERTA ET AL. 2018, 13–14.

³⁴ LINSCHIED 2016, 20.

³⁵ Ekkor elsősorban még gyapjúból készítik a hasonló stílusú szöveteket, lásd: ZHAO 2004, 70–73. De már ekkor megjelennek a selyemből készült *taqueté* is többek közt Hszincsiangban (ZHAO 2017).

³⁶ FENG 2004, 69–73. A Dura Európoszi darabról bővebben, további irodalommal: THOMAS 2017, 53.

lyekben.³⁷ Ezen közel-keleti központokban kezdtek feltehetően a *samit* kötésű textilek szövését is. A 6. századot követően mind a *taqueté*, mind a *samit* típusú selymek nyugati irányból terjedtek el Kínában is.³⁸ Fontos megjegyezni, hogy a kínai darabokkal szemben a közel-keleti darabok vetülékfonaljai minden esetben Z-sodrattal készültek.³⁹

A selyemből készült *taqueték* igen ritkák, elsősorban a mai Irán és Egyiptom területéről ismertek. Egyiptom késő antik és korai muszlim kori textilművessége, selyemgyártása iráni eredetűnek tartható, a helyben élő perzsa közösségek⁴⁰ révén alakult ki a Szászánida hódítás idején. De az iszlám térhódítása után, a poszt-szászánida időszakban is erős kapcsolatokat ápolt az iráni szövőközpontokkal.⁴¹ Ezt többek közt készítéstechnikájuk és motívumviláguk alapján iráni és közép-ázsiai párhuzamokkal rendelkező *taqueté* leletek is bizonyítják.⁴² Ezek a közel-keleti, illetve egyiptomi műhelyek termékeinek tartható selyem *taqueték* már a Meroving-korban eljutottak Európába a távolsági kapcsolatok révén, melyeket a párizsi (FR) Saint Denis-székesegyház kriptájának feltárása során előkerült töredékek is bizonyítanak.⁴³ Az egyiptomi selyemből készült *taqueté* töredékek azonban korban megelőzik a magyarországi honfoglalás kori példányokat, hiszen azok nagyrészt a 6–7. századra keltezhetők. Ezt követően hosszú hiátus után, csak a 10. században tűnnek fel a *taqueték* Európában, a Kárpát-medence keleti felében található honfoglalás kori lelőhelyeken. Párhuzamaik a Közel-

Keletről ismertek, 10–12. század közé keltezhető *taqueté* szövésű selyem töredékek elsősorban Iránból, Rej városa közeléből ismertek, ami a 10–11. században a Bújidák uralma alatt jelentős kereskedelmi központnak számított,⁴⁴ emellett textiliparáról a korszak írott forrásai is szólnak.⁴⁵ A 20. század első felében a Bibi Shahr Banu mauzóleumában és az annak környékén végzett ásatásokból jelentős mennyiségű textilmaradvány került a múkincs-kereskedelembé.⁴⁶ A Rejből származó textilek kötéstanilag igen nagy változatosságot mutatnak, megtalálhatók közöttük többek közt a *taqueté* kötéssel készített példányok is, az egyszerű vászonkötéssel és lebegtetett szálakkal-, lampasz kötéssel készített darabok és a *samitok* mellett. Több Rejből származó selyemből készült *taqueté* kötésű textilt őriznek a Cleveland Museum of Artsban, melyek közül kiemelkedik egy szárnyas-oroszlán mintás darab, mely feltehetően az egykori Bújida hatalmi reprezentáció szimbólumaként tartható számon (27–28. kép).⁴⁷ Ezen Rejből ismert *taqueté* leletek mellett igen alacsony számban ismertek csak a korszakból a *taqueté* kötésű selymek. Mindössze egy, a Mediterráneumból származó ismeretlen provenienciájú aprómintás darabot,⁴⁸ és egy szintén iráni provenienciájú darabot ismerünk a 9–11. századból.⁴⁹ Az oroszán mintás darabot a kutatás egyértelműen egy iráni muszlim szövőműhely termékének tartja,⁵⁰ ahogyan a legtöbb Rejből ismert textilt. Ahogy arról már fentebb szölvünk Iránban már korábban, a Bújida-kort megelő-

³⁷ DESROSIERS 2015, 138.

³⁸ DESROSIERS 2015, 138.

³⁹ DESROSIERS 2015, 138; DESROSIERS–RAST-EICHER 2012, 4.

⁴⁰ Ezen közösségek egyik jelentős központja volt Akhmim (Panoopolis). Az egyiptomi perzsák részt vehettek a korszak távolsági kereskedelmében is, valamint emellett jelentős textilipari központot alakíthattak ki. Erre utal, hogy az Akhmimból ismert nagy mennyiségű textilleletek közt egyaránt megtalálhatók az eredeti, a mai Iránban készült, importcikként a lelőhelyre került darabok és azok helybeli utánpótlásai is (ORFINSZKAJA–TOLMACSEVA 2019).

⁴¹ ORFINSZKAJA–TOLMACSEVA 2019; MACKIE 2015, 46.

⁴² ORFINSZKAJA–TOLMACSEVA 2019, рис. 2.

⁴³ DESROSIERS 2014, 135–137, 139–140.

⁴⁴ Erről árulkodik az is, hogy a lelőhelyen nem csak a helyben, Iránban előállított selymek, hanem kínai és bizánci provenienciájú darabok is előkerültek: MACKIE 2015, 151–153.

⁴⁵ MACKIE 2015, 131–132.

⁴⁶ MACKIE 2015, 140, 154–155. Más szerzők a lelőhelyet Kuh-i-Nakkara Khaneh-hegy-ként nevezik meg, és az itt álló toronyból, vagy mauzóleumból származónak tartják a textileket (SHEPHERD 1956, 20).

⁴⁷ MACKIE 2015, 142. (A darabot a Cleveland Museum of Arts őrzi 1975.45. leltári számon.)

⁴⁸ A darabot a Museum of Fine Arts Boston őrzi 33.519 leltári számon.

⁴⁹ SPUHLER 2020, 238, Cat. 200.

⁵⁰ Galliker, Julia L.: *Middle Byzantine Silk in Context: Integrating the Textual and Material Evidence*. Birmingham 2014, 261. Kézirat.

zően is volt hagyománya a *taqueté* kötésű textilek selyemből való előállításának, amelyek készítése a muszlim hódítás után is tovább folytatódhatott. Feltehetően ezen iráni központok termékeiként tarthatók számon az egyéb közel-keleti leletek, csakúgy, ahogyan a magyarországi darabok is.

A muszlim szövőközpontok anyagából, elsősorban Egyiptomból nem csak selyem, hanem egyszerűbb gyapjúból készült *taqueté*ket is találunk. Közülük kettő, Antwerpenben őrzött darabot radiokarbon mérésel datáltak a 9–11. századra. Egy harmadik töredéket pedig a Budapesten az Iparművészeti Múzeumban őriznek, de ezek a késő antik darabokhoz hasonlóan gyapjúból készültek, így a 4–7. századi gyapjú *taqueték*hez hasonlóan csak készítéstechnikai párhuzamként kezelhetjük azokat.⁵¹

Összefoglalóan megjegyezhetjük, hogy a 10. században igen ritkák a *taqueté* kötéssel készült selymek. Európából a két Kárpát–medencei honfoglalás kori darabon kívül más lelőhelyről nem kerültek elő ilyen szövésű textilek, hasonló darabok még a jól feldolgozott skandináviai leletanyagból sem ismertek,⁵² illetve a nyugat-európai templomok kincstáiraiban fennmaradt kora középkori darabok közt is alig fordulnak elő. Ez újabb bizonyossággal szolgál arra, hogy a honfoglaló magyarság igen jelentős mértékben bekapcsolódott a korszak kelet-nyugati irányú kereskedelmébe, erős kapcsolatot ápolhattak a korszak muszlim világával is, ahonnan nem csak jelentős mennyiségű ezüst áramlott a Kárpát-medencébe vert pénz, azaz dirhemek formájában, hanem az ezen területekről érkező selymek mennyisége is jelentős lehetett.

A selymek helye a kereskedelemben

Az, hogy a bemutatott textiletek közül az ún. *taqueté* kötésű darabok teljes mértékben hiányoznak Nyugat- és Dél-Nyugat-Európából, rámutat arra a tényre, hogy ezek a textilek nem képezhették a kalandozások zsákmányának részét, mint ahogyan az a korábbi kutatásban felvetődött a *samit* kötésű selymek esetén⁵³ és az, hogy Skandináviából, vala-

mint Kelet-, és Észak-Kelet-Európából sem ismeretek utalhat arra, hogy a honfoglaló magyarok más selyemforrással is rendelkezhettek, mint az előbb felsorolt területek lakói.

Feltehetően nagy mennyiségű értékes textília érkezhettek a transzeurópai kereskedelmi úton a Kárpát-medencébe, jól jelzik ezt a *taqueté* leletek, melyek a korszakban csak a keleti muszlim területekről rendelkeznek párhuzamokkal. Azt, hogy a keletről érkező kereskedőkaravánok elérhették a Kárpát-medencét a dirhemleletek jelzik (32. kép 1).⁵⁴

Az pedig, hogy a Dél-Urál vidékének magyarokkal összefüggésbe hozható lelőhelyeiről, többek közt Szinyeglazovóból és a Kárpát-medence keleti feléből egyaránt ismertek feltehetően keleti muszlim provenienciájú selymek, jól mutatják azt a tényt, hogy a transzeurópai kereskedelmi út keleti ágának működésében, működtetésében szerephez juthattak a magyarok is. Ezen tények pedig megerősíteni látszanak azt, hogy a keleten maradt és a Kárpát-medencébe költözött magyarság a kereskedő karavánok által kapcsolatot tartott, amelyre más tárgyi leletek is utalnak a textilek mellett.

A selymek felhasználása az alsóruházaton

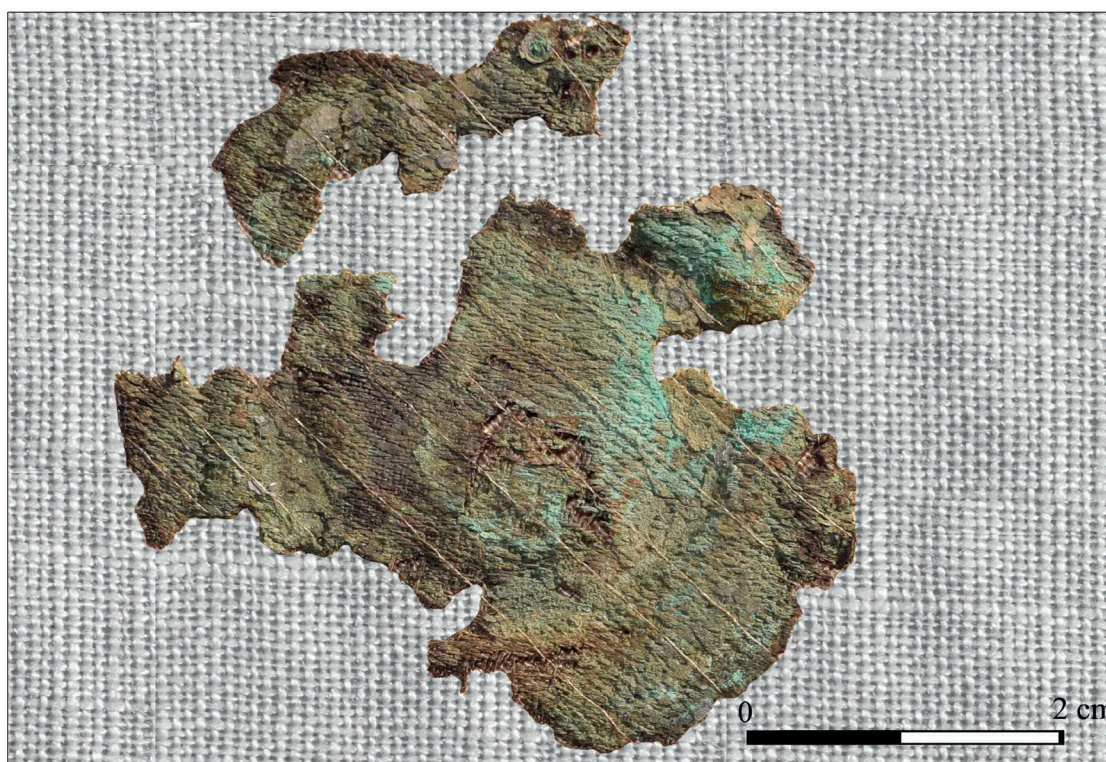
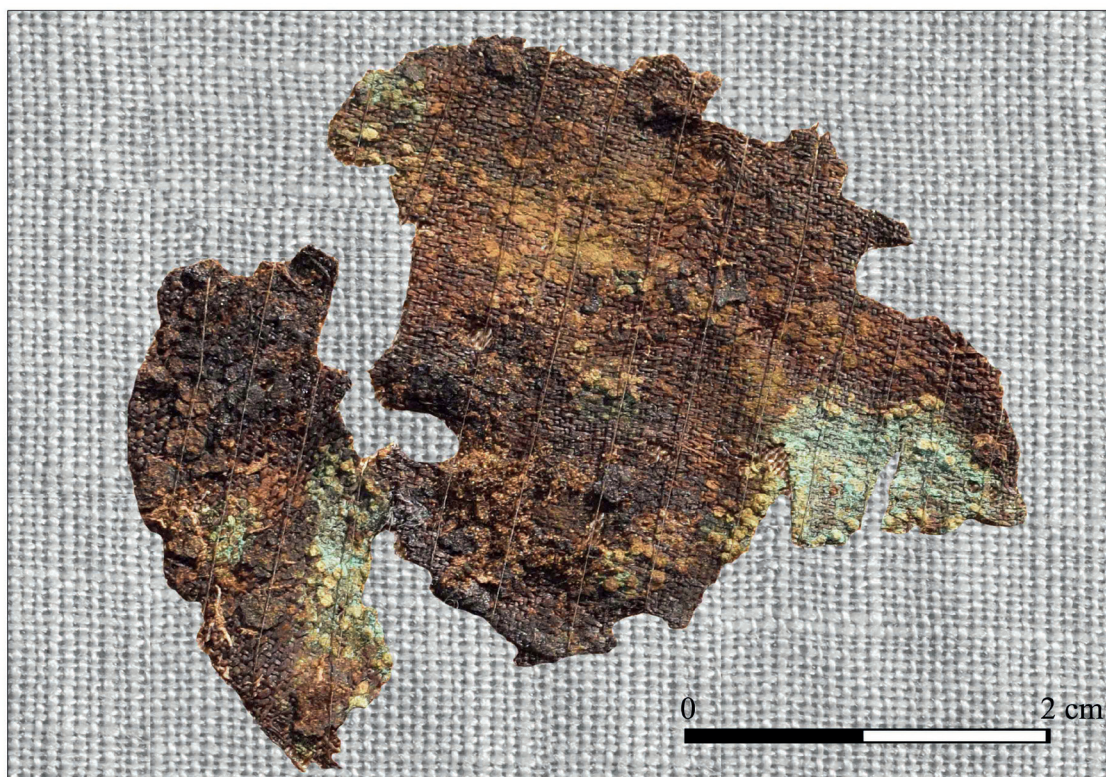
A sírból előkerültek olyan ruhadíszek, többek közt rombusz alakú, valamint kerek ruhavezetek is, amelyek nagy valószínűséggel az alsóruházatot díszítették. Az egyik rombusz alakú veret hátoldala-lán kis méretű selyemtöredék maradt fenn, amely arra utal, hogy a selyemtextil az alsóruházatnál is szerepet kaphatott. Ez utóbbi esetben elvileg két variációval számolhatunk, vagy csak a ruha széleit szegték selyemmel, vagy a teljes alsóruházat selyemből készült. Mindkettőre ismerünk példát a Kárpát-medence honfoglalás kori leletanyagából, hiszen a madarasi temetőben a selymek az egykori ruházat szegéseként maradtak fenn, míg a fonyódi sírban talált viszonylag nagy méretű, selyemcérnával varrt textiltöredék egy teljes egészében *samit*ből készült felsőruha részét képezhette. Hasonló jelen-

⁵¹ Az antwerpeni darabok radiokarbon datálása: http://c14.kikirpa.be/display_record.php?id=KIK-%20%20838 és http://c14.kikirpa.be/display_record.php?id=KIK-%20%20838. A budapesti darabot az Iparművészeti Múzeum őrzi 8627.a-b leltári számon.

⁵² VEDELER 2014; HÄGG 1984; HÄGG 1991; GEJER 1938.

⁵³ BOLLÓK ET AL. 2010, 24–25.

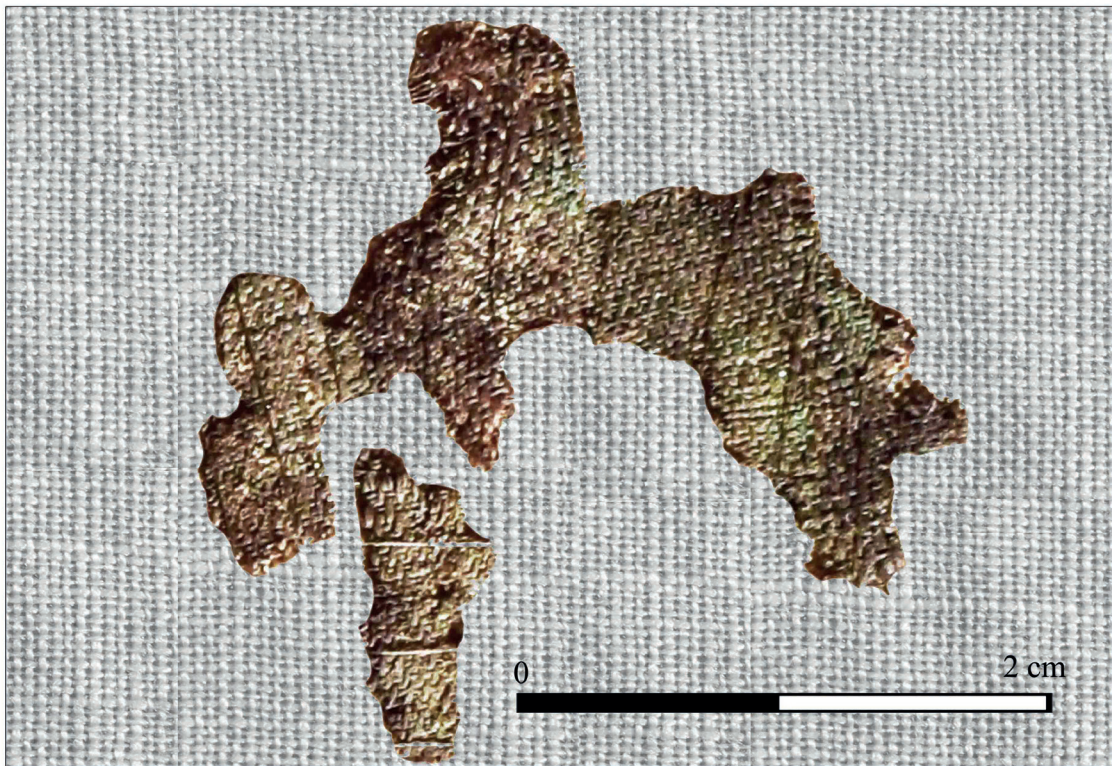
⁵⁴ KOVÁCS 2005.

17. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemleletei
Fig. 17. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

1

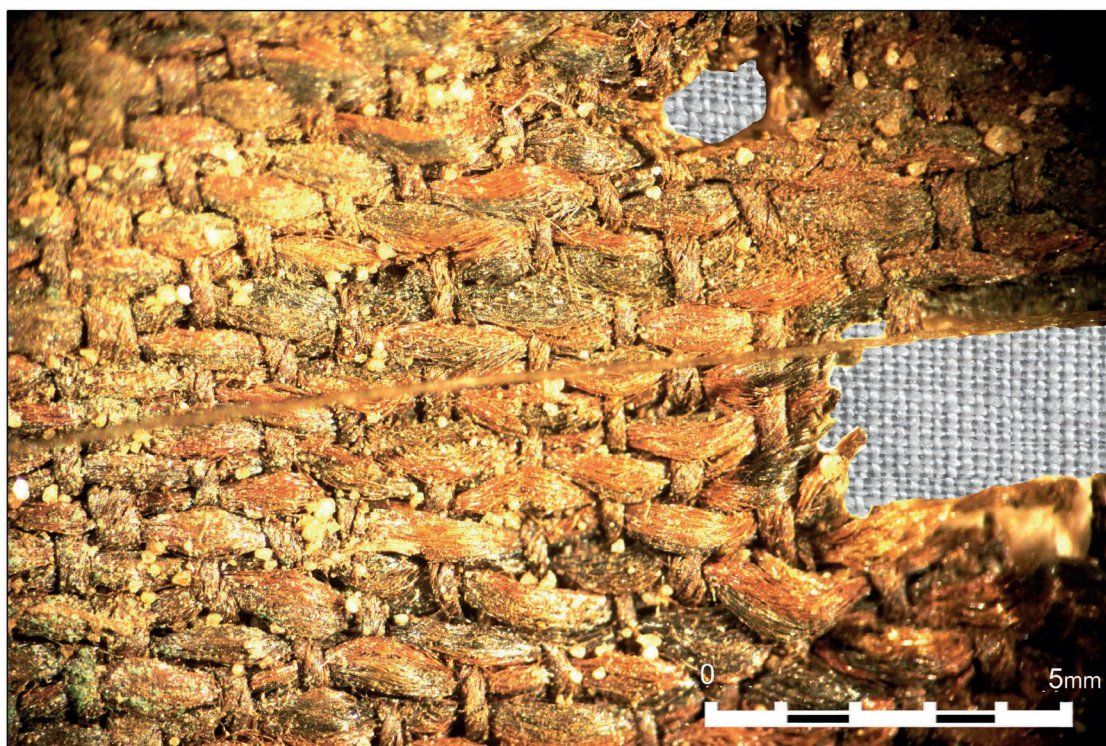

2

18. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemeletei
Fig. 18. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

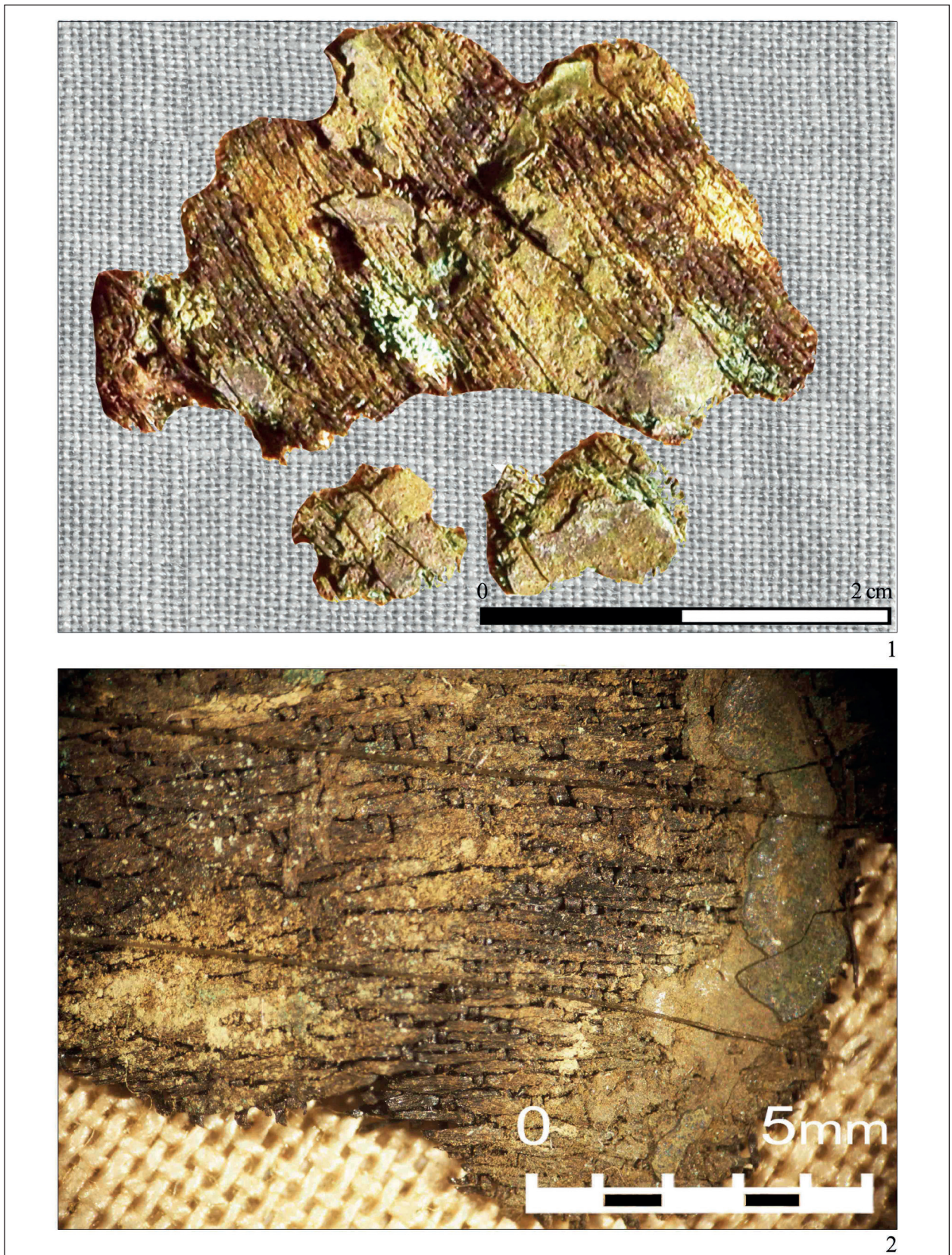

1

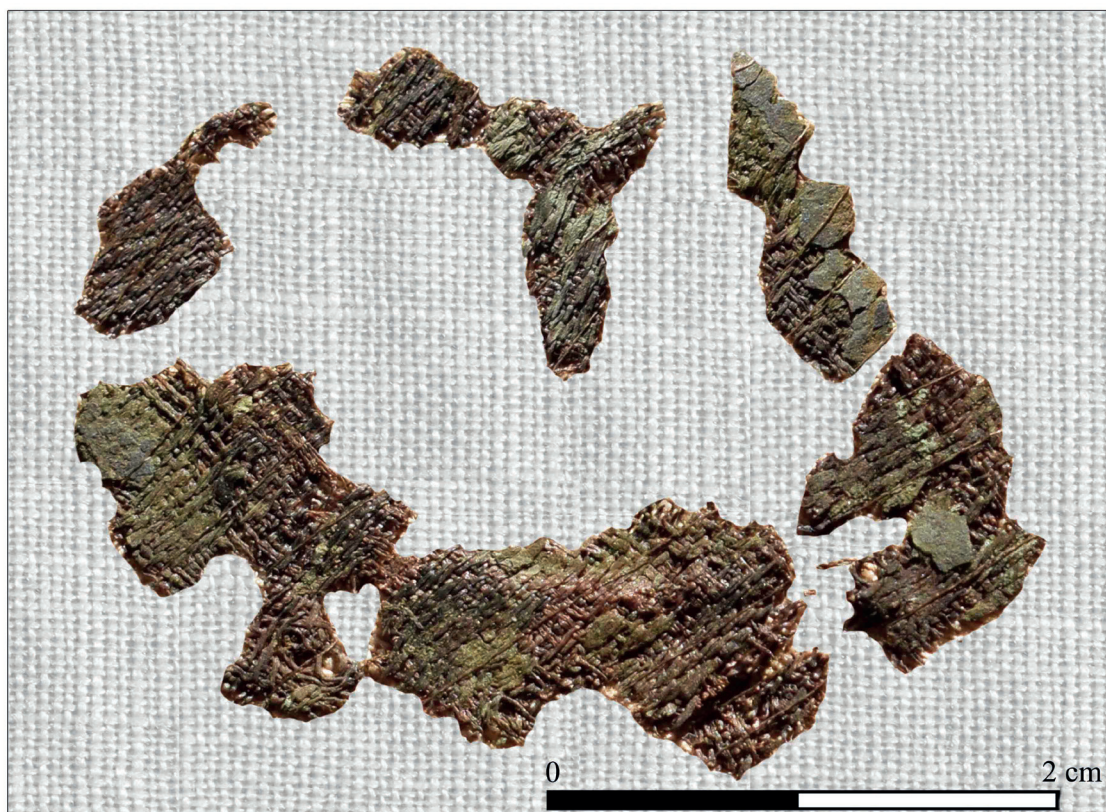

2

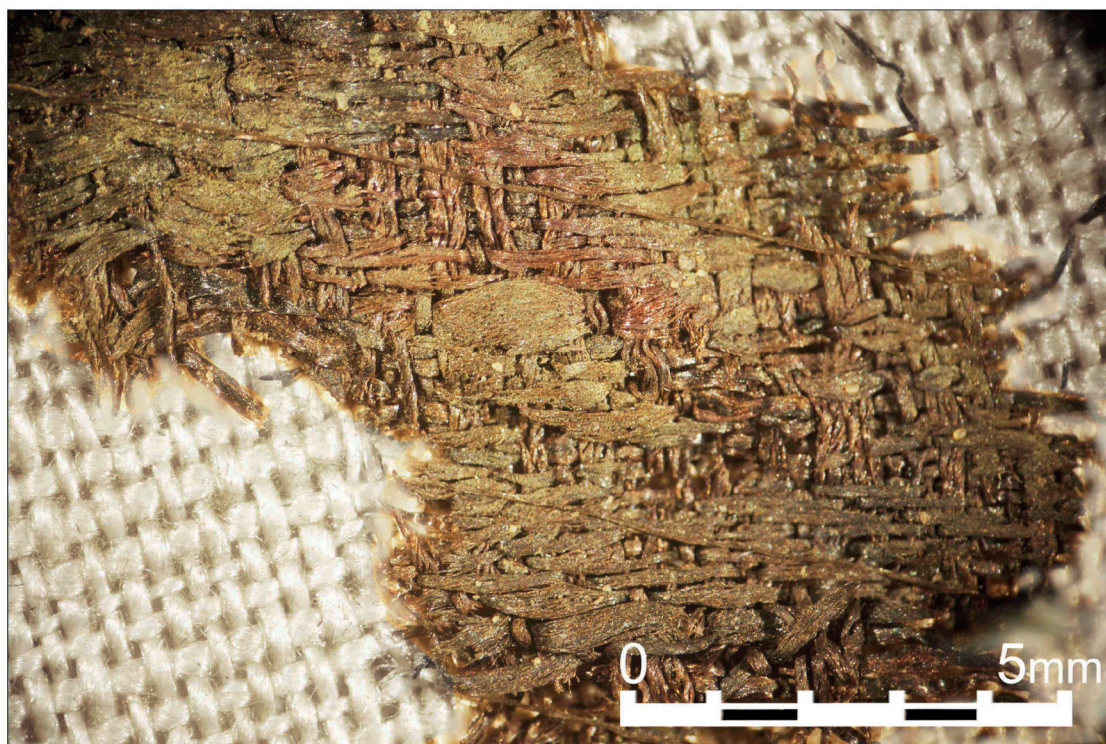
19. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemleletei
Fig. 19. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

20. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemeletei
Fig. 20. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

1

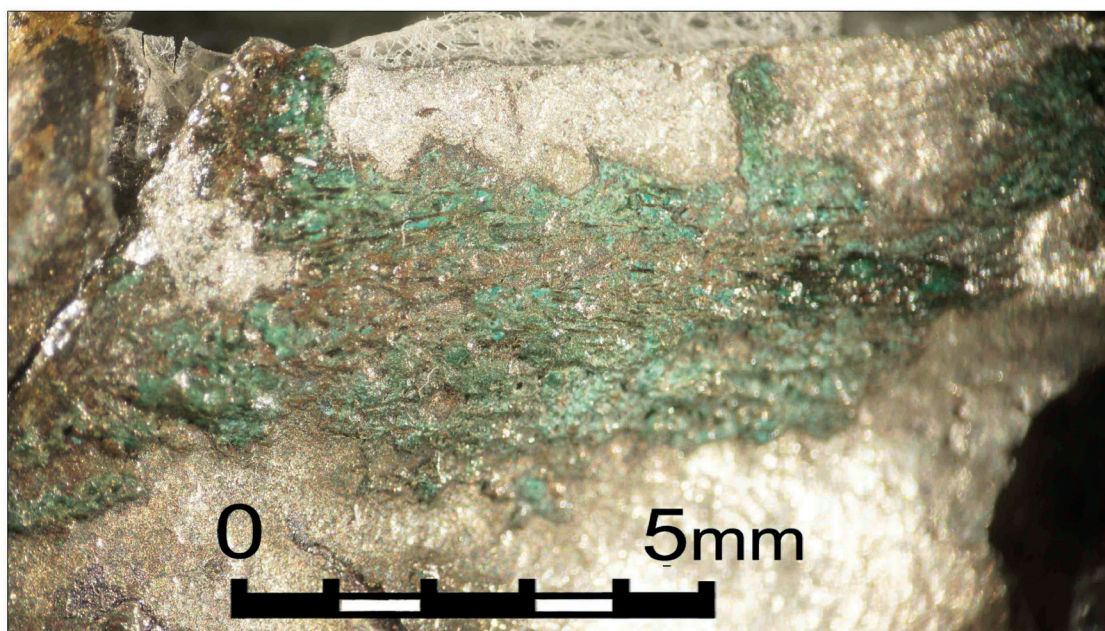

2

21. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemleletei
Fig. 21. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

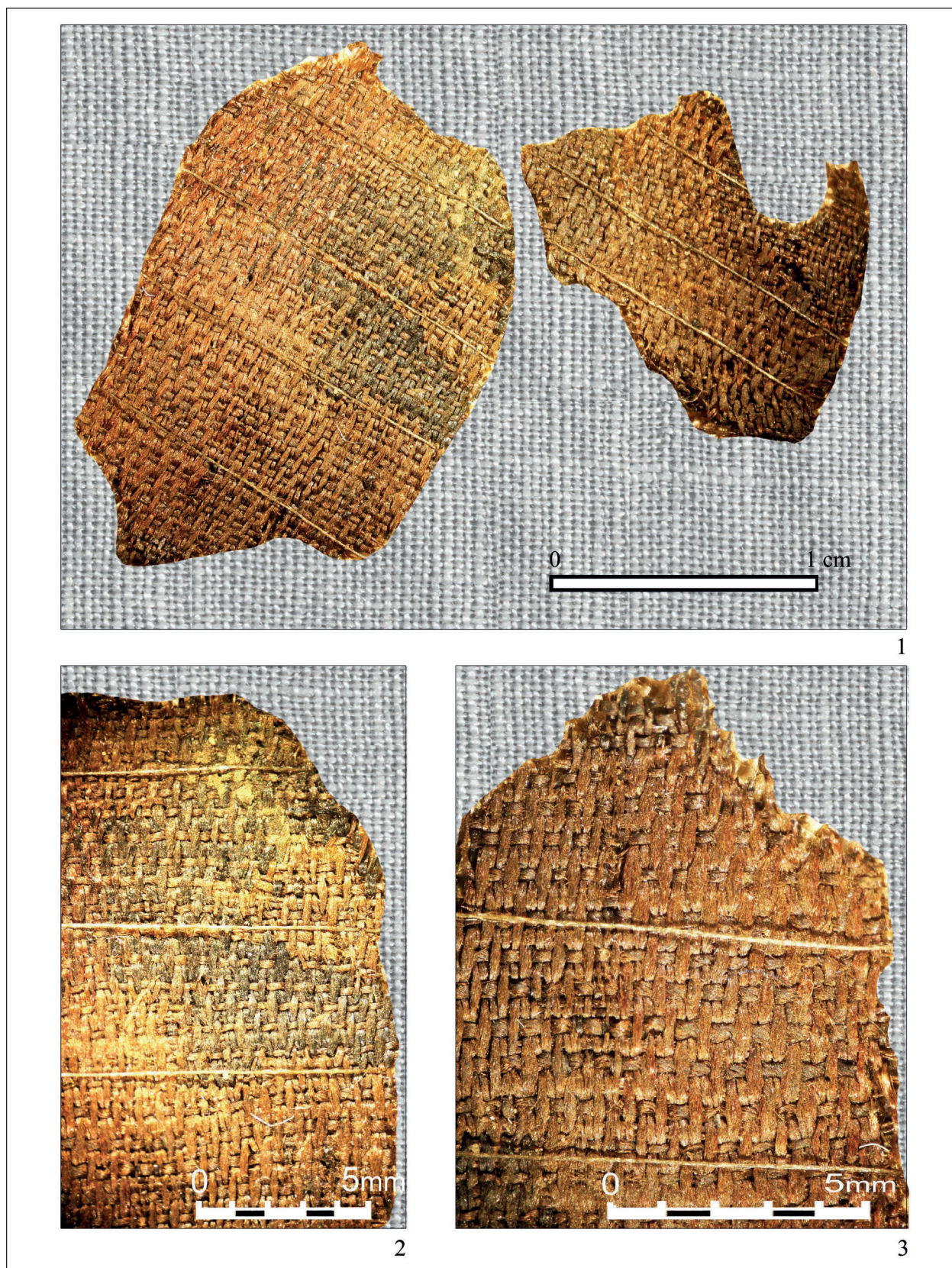

1

2

22. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemeletei
Fig. 22. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

23. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemleletei
Fig. 23. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

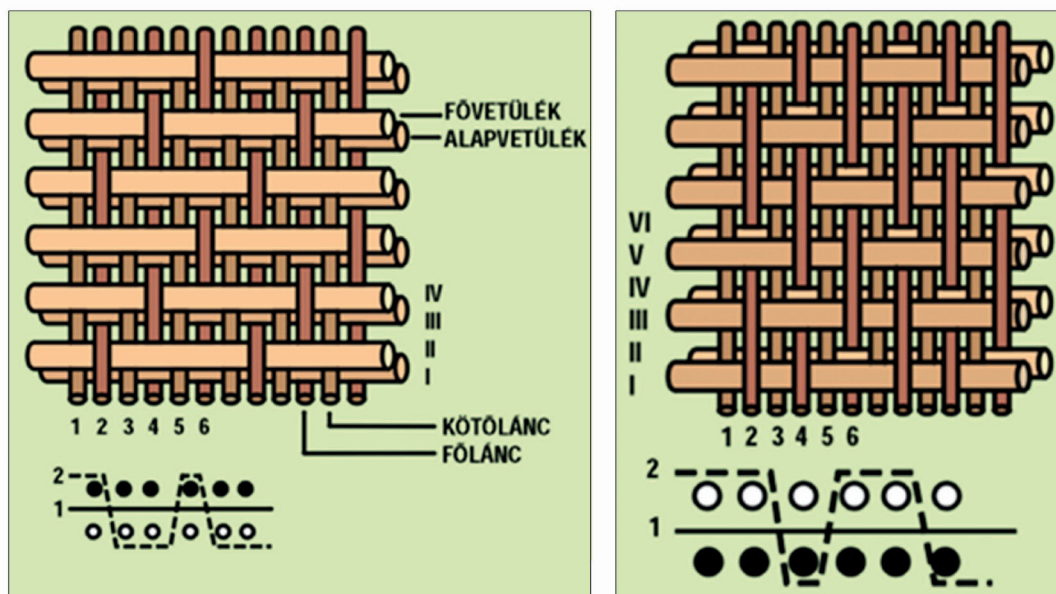

1

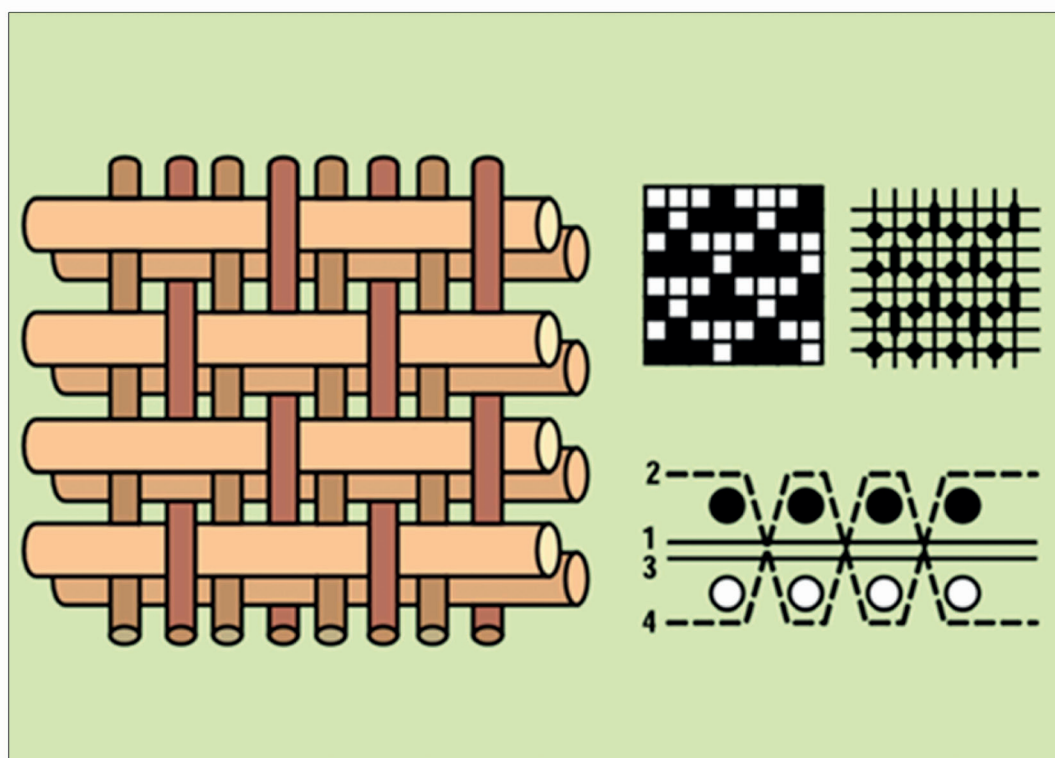
2

24. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír selyemeletei
Fig. 24. Silk textiles from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

1

2

3

25. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír textilleleteinek kötésrajzai
 Fig. 25. Woven-structures of the textile finds from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő

1

2

26. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír samit leleteinek párhuzamai. 1: Az ún. rimini Szt. Júlián-selyem (MARTINI 2002 nyomán); 2: Samit Moschevaja Balkából (JERUSZALIMSZKAJA 2012 nyomán)
 Fig. 26. The parallels of silk samite finds from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő. 1: The so-called 'San Giuliano' silk from Rimini, IT (after MARTINI 2002); 2: Silk samite from Moschevaya Balka cemetery (after JERUSZALIMSZKAJA 2012)

1

2

27. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír taqueté leleteinek párhuzamai Iránból
(<http://www.clevelandart.org/art/1975.45>)

Fig. 27. Parallels of silk taquetés from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő from Iran
(<http://www.clevelandart.org/art/1975.45>)

1

2

28. kép. A derecske-nagymező-dűlői 643. számú sír taqueté leleteinek párhuzamai Iránból (<http://www.clevelandart.org/art/1975.45>)

Fig. 28. Parallels of silk taquetés from the Gr. 643 at Derecske-Nagymező-dűlő from Iran (<http://www.clevelandart.org/art/1975.45>)

29. kép. Teljes egészében selyemből készült és selyemmel szegett kaftánok az Észak-Kaukázusból
(*JERUSZALIMSKAJA 2012 után*)

Fig. 29. Caftan made of silk and caftan made of linen with silk hem from the Northern Caucasus
(*after JERUSZALIMSKAJA 2012*)

ség figyelhető meg a gyakran analógiaként idézett Észak-Kaukázus-vidéki 8–10. századi emléanyagban egyaránt, hiszen Moscsevajja Balkából is ismerünk példát mindkét esetre (29. kép 1–2).⁵⁵ Az egyik rombusz alakú ruhavereten megmaradt selyemtöredék azt, mutatja, hogy a vereteket nem csak a korábban már ismert módon, azaz felszerelőfüleiken keresztülhúzott cérnaszállal rögzíthették,⁵⁶ hanem felszerelőcsapokkal is, amellyel átütötték a textilt, majd visszahajtották azt, ez által kisebb sérülés keletkezett a szövetben.

A selymek felhasználása a felső ruházaton

A sír textilleletei főként a felsőtesten előkerült nagyméretű ezüstkorongok által védve maradtak meg. A jó megtartásuk mellett a gyors és szaksterű textilrestaurátori beavatkozás által azokról leválaszthatóak és megmenthetőek voltak. Ezen korongok, elsősre hajfonatdíszeknek tűntek, azonban a temetkezés elemzése által bebizonyosodott, hogy a rajtuk megfigyelhető álszegecs dudorok és varrólyukak kombinációi ellenére feltehetően a felsőruházatot díszítették.⁵⁷

⁵⁵ Teljes selyemből készült Kárpát-medencei 10. századi ruházatra példa: E. NAGY ET AL. 2010a, 34–36; E. NAGY ET AL. 2010, 19–20. Selyemszegésű vászonruha maradványai pedig a madarasi temetőből ismertek, bővebben lásd: KÓHEGYI–T. KNOTIK 1982, 191–200. Az észak-kaukázusi leletanyagból pedig mind a két változatra ismerünk példát: JERUSZALIMSKAJA 2012, ил. 54 а, ил. 116.

⁵⁶ Például ilyen felfüggesztési mód volt megfigyelhető az eperjes-takács-táblai 5. sír vereteinek esetében is (BÁLINT 1991, 67, Taf. 19).

⁵⁷ BERTA ET AL. 2018, 12–15.

A korongok által konzervált selyemmaradványok közt az ún. vetülék kompozit kötések mindkét fajtája megtalálható, tehát megtalálható köztük a már korábban bemutatott és a honfoglalás kori sírok meghatározható selyemmaradványainak jó részét képező ún. *samit* (vetülék kompozit sávolykötés) és a kuriózumnak számító *taqueté* (vászon-vetülék kompozit kötés) is.⁵⁸ A derecskei sírban feltárt egyik *taqueté* töredéken is megfigyelhető az egykori minta kis részlete is, ami a honfoglalás kori leletanyagban igen ritka. Az utolsó hasonló polikróm mintás darab 1875-ben Nagyteremiáról került elő és egy szőlősgazda szolgáltatotta be azt.⁵⁹ A derecskei textiltöredékeken sikerült két színt is azonosítani, a kéket és vöröset. Ezek a színek igen gyakoriak voltak a korszak textíliáin, de azonosításukra csak igen ritkán nyílt lehetőség a Kárpát-medencei leletanyagban a természetes színezőanyagok lebomlása miatt.⁶⁰

Az alsóruházathoz hasonlóan itt is felmerül a kérdés, hogy a teljes ruházat selyemből készült-e, vagy csak egy vászomból készült ruhát szegtek-e. A korongok hátoldalán eltérő típusú selyemtöredékek kerültek elő, sőt az egyik korong előoldalát vászonmaradvány borította, ebből arra következtethetünk, hogy a felsőruházat vászomból készült és csak a széleit borították selyemmel, amelyre a lemezbe kívülről befelé ütött varrólyukak segítségével rögzítették a korongokat.

Abban, viszont biztosak lehetünk, hogy a polikróm selymek jelentős szerepet játszottak a sírban nyugvó ruházatában.

Selyem az övön?

Selyemmaradványok kerültek elő a halott övét (?) díszítő egyik négyszögletes alakú veretek közül az egyiknek a hátoldaláról is (16. kép 1–2), amelyet a

rombusz alakú ruhavereteknél leírt módon rögzítettek. Ezeknek a vereteknek több párhuzama ismert többek között Hajdú-Bihar megyéből is.⁶¹ Különböző módokon textiltől, vagy annak felhasználásával készült övek már korábban is ismertek voltak a 10. századi Kárpát-medencei leletanyagból is.⁶²

Selyem a lábbelin

Nagyon fontos információkat hordoz a sírban talált egyik lábbeli veret hátoldalán megmaradt mindössze néhány milliméter nagyságú textilmaradvány. Ez ugyanis információt szolgáltat az egykori lábbelik selyemmel való borítására is. Selyemmel borított, bár veretek nélküli lábbeliket ismerünk Szogdia illetve a mai Kína területéről a 8–10. századból (30. kép 1).⁶³ A Kaukázusból viszont eddig csak olyan lábbelik ismertek, amelyeket részben borítottak selyemmel, nevezetesen a lábbeli peremét, vagy felső szárát, de a lábfej részen azonban ilyen nem figyelhető meg (31. kép 1–2). A lábbelik selyemmel való díszítésének szokása nem volt újkeletű a honfoglaló magyaroknál, mivel az etelközi szállásokkal azonosítható szubbotci típusú lelőhelyek egyikén, a dmitrovkai 2. sír esetében is megfigyelték és részletesen dokumentálták ukrán régészek egy hasonló selyemmel és arany lemezekkel borított lábbeli maradványait⁶⁴ (30. kép 2). Dél-Oroszországból, az Orenburgi területen található bogoljubovkai oguz kurgán temető leletanyagából is ismert hasonló veretekkel és textillel bevont bőr lábbeli maradványa.⁶⁵

Ez az apró töredék bizonyítja, hogy egy egészen kis méretű textil maradvány is számos jelentős információt hordozhat. Változtatnunk kell azon a kutatási hozzáálláson, miszerint a szervesanyag maradványok nem figyelhetők meg a klimatikus okok miatt. Jól látható, hogy ásatásokon a szervesanya-

⁵⁸ BOLLÓK ET AL. 2008, 153; BURNHAM, 1980, 180.

⁵⁹ HAMPEL 1900, 668.

⁶⁰ Legutóbb 2009-ben a fonyódi leletek esetében került sor a selyem egyik színének azonosítására (E. NAGY ET AL. 2009, 25).

⁶¹ Hasonló vereteket Nepper Ibolya övveretként határozott meg, lásd: M. NEPPER 2002, 176. Más kutatók azonban nem feltételezik egyértelműen a négyzetes veretek övekhez való tartozását, lásd: LANGÓ-MENDE 2006, 232–233.

⁶² BÁLINT 1971, 65; FÜREDI 2012, 215.

⁶³ WATT-WARDWELL 1997, 46–48. Illetve egy szintén hasonló darabot Kínában őriznek (<https://www.artic.edu/artworks/153627>, 2020. 12. 12.) A szogdiai darab néhány éve a Sotheby's aukcióján bukkant fel, mára nyoma veszett, valószínűleg magángyűjteménybe került.

⁶⁴ MAJEVSZKA 2011, 125–129; BERTA ET AL. 2018, 15–16.

⁶⁵ MATJUSKO 2014, 620–624.

gok szakszerű konzerválásához értő szakemberekre is szükség van, akik akár már az ásatás helyszínén

is beavatkozhatnak a sírok bontásába, a szerves eredetű leletanyag szakszerű kezelése által.

A SÍR TOVÁBBI LELETEI

A gömbsorc süngős fülbevaló és a tárgy típus keleti kapcsolatrendszere

A sírból a koponya bal oldaláról, egy darab ezüst alapú ötvözetből készült, öntött fülbevaló akasztótag került elő, amelynek felső ívén ovális nyúlvány található, alsó ívén pedig megvastagítással két, gyöngyöt alakítottak ki. A fülbevalót teljes felületén aranyozás borította egykoron. Formai jegyei alapján felismerhető, hogy a fülbevaló egy gömbsorc süngős fülbevaló akasztótagját képezhette, de feltárás során a csüngőtag nem került elő, az feltehetően már nem is került eltemetésre (14. kép 19). Párhuzamok alapján azonban feltételezhető, hogy lemezgyöngyökből kialakított csüngő tartozhatott az akasztótaghoz, de az sem zárható ki teljes egészében, hogy a csüngőtag szerves anyagból készült, amely nyom nélkül lebomlott, hiszen több hasonló példa ismert.⁶⁶

Az akasztótag felületéhez nem korrodált szervesanyag maradvány, így feltehetően azt fülben hordva viselték, nem pedig fejfedőre függesztették, méretei is erre utalnak.

A gömbsorc süngős fülbevalókra a magyar kutatás igen korán felfigyelt, Hampel József 1900-ban már közölte a típus akkor ismert példáit,⁶⁷ majd László Gyula a Szeged-bojárhalmi első sírból előkerült darabok alapján foglalkozott a tárgy típus kialakulásával, úgy gondolta a csüngőtagok elsőként felfűzött gyöngyökből készültek (gyöngysorc süngő), csak később alakultak ki fémből készült változataik.⁶⁸

A gömbsorc süngős fülbevalók tipológiáját Dienes István alkotta meg, egyetértve László Gyulával szerinte is elsőként a gyöngysorc süngős darabok alakultak ki, ezt követően, megjelent a lemezgyöngyökből álló, ún. összetett csüngőjú típus, majd kialakult az öntött csüngőtagú változat is.⁶⁹

Révész László 1988-as munkájában foglalkozott a tárgy típussal, ő alapvetően megtartotta Dienes István csoportosítását. Tipológiájában a B. típusba sorolható be a derecskei darab.⁷⁰ Révész 38 leheléről közölt hasonló leleteket, megállapításai szerint a Kárpát-medencében ez a gömbsorc süngős fülbevalók legelterjedtebb típusa.⁷¹ A típus akasztótagjai nem csak ezüsből, de bronzból és aranyból is készülhettek.⁷² Az akasztótag huzalját és a nyúlványt a derecskei darab esetén is öntéssel alakították ki, amely az ebbe a típusba sorolt akasztótagok esetén a legelterjedtebb megoldásnak tekinthető.⁷³ A típus a Kárpát-medence szinte teljes területén elterjedt, de nem ismertek példányai az Erdélyi-medence,⁷⁴ a Dunántúl Balatontól délre eső területeiről és a Sárvíz és a Zagyva közé eső területeken sem.⁷⁵

A fülbevalótípus megtalálható mind a köznépi temetők gazdagabb sírjaiban, mind a középréteghez tartozó temetőkben, de előfordulnak azok a legrangosabb temetkezésekben is.⁷⁶ A tárgy típus elsősorban a női sírok jellemző melléklete, csak a legkritkább esetben fordul elő férfisírokban.⁷⁷

Révész László szerint az érméket tartalmazó temetkezések és temetők alapján használatuk

⁶⁶ A gömbsorc süngős fülbevalók akasztótagjai készülhettek különböző szerves anyagokból is, lásd: RÉVÉSZ 1988, 147.

⁶⁷ HAMPEL 1900.

⁶⁸ LÁSZLÓ 1944, 151; RÉVÉSZ 1988, 141.

⁶⁹ DIENES 1972, 84.

⁷⁰ RÉVÉSZ 1988, 144–149.

⁷¹ RÉVÉSZ 1988, 144. A Dienes István megfigyeléseinek alapul máig használt tipológia mellett nemrég készült egy újabb tipológia is, melyet Balogh-Bodor Tekla állított össze, de az még csak kéziratként hozzáférhető. Ebben a tipológiában a derecskei darab az I. csoportba sorolható, amely a legelterjedtebb a Kárpát-medencében, ld.: Balogh-Bodor Tekla: *Gömbsorc süngős fülbevalók a 10. századi Kárpát-medencében és a keleti kapcsolatrendszerük. MA szakdolgozat*. Piliscsaba, 2018. Kézirat, 7.

⁷² RÉVÉSZ 1988, 145.

⁷³ RÉVÉSZ 1988, 145.

⁷⁴ GÁLL 2013, 663.

⁷⁵ RÉVÉSZ 1988, 148.

⁷⁶ RÉVÉSZ 1988, 148.

⁷⁷ DIENES 1968, 153.

a honfoglalás legkorábbi szakaszaitól (895–900), I. (Szent) István uralkodásának végéig datálható.⁷⁸ Hasonló megállapításra jutott Balogh-Bodor Tekla is, akinek időrendi vizsgálata szerint a hasonló fülbevalók megtalálhatók mind a 10. század elejére, mind a 975 utánra datált sírokból egyaránt.⁷⁹

A gömbsorc süngős fülbevalókra keleti eredetű elemként tekinthetünk a honfoglaló magyarság tárgyi hagyatékában,⁸⁰ így nem meglepő, hogy az akasztótag párhuzamai nem csak a Kárpát-medencéből ismertek, hanem az attól keletre eső területekről is.

A magyar kutatás hosszú ideig szaltovói eredetűnek vélte a gömbsorc süngős fülbevalókat,⁸¹ de ma már jól tudjuk, hogy szélesebb körben elterjedtek voltak, többek közt a kusnarenkovói kultúra és a Volga-Káma vidék korai bolgár temetőiben,⁸² valamint az Kaukázus északi előterében is megtalálhatóak a párhuzamaik.⁸³ Fodor István felhívta a figyelmet arra, hogy a gömbsorc süngős fülbevalók Kelet-Európa teljes területén elterjedtek,⁸⁴ ezzel szemben Mesterházy Károly az ékszer típust iráni eredetűnek vélte.⁸⁵

A gömbsorc süngős fülbevalók megtalálhatók az ún. Szubbotci-horizont lelőhelyein is, ilyen többek közt a Dnyeszter-menti Moldáv Köztársaságban, Tiraszpoltól dél-keletre fekvő szlobodzejai temetőben, amelynek a 29. sírjában feltárt darabot is a Révész B-típusú fülbevalók párhuzamának tekinthetjük,⁸⁶ emellett a régészeti horizont névadó

lelőhelyéről, Szubbotciból is ismert egybeöntött darab,⁸⁷ amely nem mutat közelebbi kapcsolatot a Kárpát-medencei leletekkel. Azonban az öntött akasztótagok nemcsak sír-, hanem kincsleletekben is megtalálhatóak a Don és Dnyeper közti területeken például a Novotroickoje gorogyiscsében előkerült szláv kincsleletben is előfordulnak.⁸⁸

A Bolsije Tyigani temetőből, amelyet a kutatás a keleten maradt magyarokkal hoz kapcsolatba⁸⁹ szintén ismertek a gömbsorc süngős fülbevalók egybeöntött és összetett csüngőtagú változatai is. Míg az előbbi megtalálható férfi sírokból is, addig az utóbbi már csak női temetkezésekből került elő.⁹⁰

A Volga bal partján Bolgaritól délkeletre fekvő volgai bolgár temetőből Tankejevskából (amelyben Fettich Nándor magyar temetőt vélt felfedezni, valamint Fodor István is feltételezte a magyar „népi jelenléte”),⁹¹ is ismertek a gömbsorc süngős fülbevalók különböző változatai, amelyek bronzból, ezüstből és aranyozott ezüstből készültek,⁹² az egybeöntött változatok mellett⁹³ megtalálhatóak olyan darabok is, amelyek csüngőtagja a Kárpát-medencei darabokhoz hasonlóan huzalszállra felhúzott lemezgyöngyökből készült és a távtartó tagok is megjelennek benne.⁹⁴

Az Észak-Kaukázusban is megtalálhatóak a Kárpát-medencei darabokkal igen közeli rokonságot mutató gömbsorc süngős fülbevalók, amelyek csüngőtagjai a magyar darabokhoz hasonlóan le-

⁷⁸ RÉVÉSZ 1988, 149. A tárgy típus használatát hasonlóan hosszú időre datálja Bálint Csanád is, lásd: BÁLINT 1976, 123.

⁷⁹ Balogh-Bodor Tekla: *Gömbsorc süngős fülbevalók a 10. századi Kárpát-medencében és a keleti kapcsolatrendszerük. MA szakdolgozat.* Piliscsaba 2018. Kézirat, 27.

⁸⁰ DIENES 1972, 84; LÁSZLÓ 1988, 89; RÉVÉSZ 2014, 59; MESTERHÁZY 2017, 176.

⁸¹ FODOR 1973, 34; K. VÉGH 1993, 62.

⁸² RÉVÉSZ 1998, 523.

⁸³ RÉVÉSZ 1988, 154. Bővebben, ld.: Balogh-Bodor Tekla: *Gömbsorc süngős fülbevalók a 10. századi Kárpát-medencében és a keleti kapcsolatrendszerük. MA szakdolgozat.* Piliscsaba 2018. Kézirat, 31–34. További kaukázusi darabokat lásd: CSIZSOVA-KAGYIJEVA 2016, 288.

⁸⁴ FODOR 1977, 111 (Bár nem választotta szét a fülbevalótípus különböző variánsait.)

⁸⁵ MESTERHÁZY 1996, 54.

⁸⁶ SCSEBKOVA-TASCSI-TYELNOV 2008, 123, рис. 12.

⁸⁷ ERDÉLYI 2008, 64–65.

⁸⁸ AHMEDOV-VOROTYINSZKAJA 2016, 468; KOMAR 2018, 105. Bár ezek a darabok a hazaiaknál sokkal kevésbé kidolgozottak, inkább a szaltovói fülbevalókkal mutatnak hasonlóságot.

⁸⁹ A kérdéstről bővebben ld. HALIKOVA 1976, 73; FODOR 1977, 109–114; FODOR 2009, 43–44; FODOR 2016, 22.

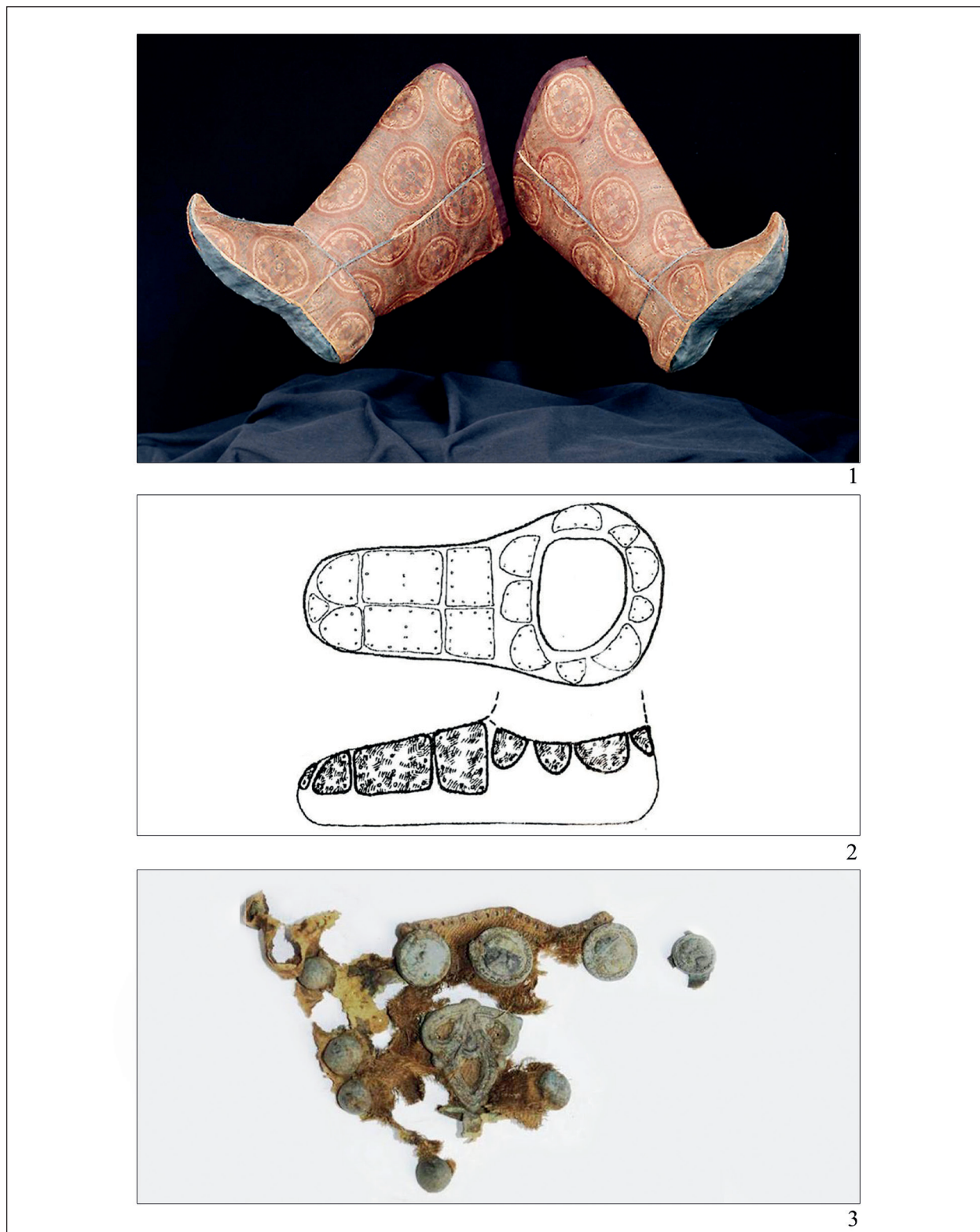
⁹⁰ CHALIKOVA-CHALIKOV 1981, 52.

⁹¹ ERDÉLYI 2008, 71; FODOR 1977, 104. Fodor István korábban, mint volgai bolgár temetőről ír, nem hangsúlyozza a magyar népelem esetleges előfordulását, lásd: FODOR 1975, 168.

⁹² KHALIKOVA-KAZAKOV 1977, 55.

⁹³ KHALIKOVA-KAZAKOV 1977, 55.

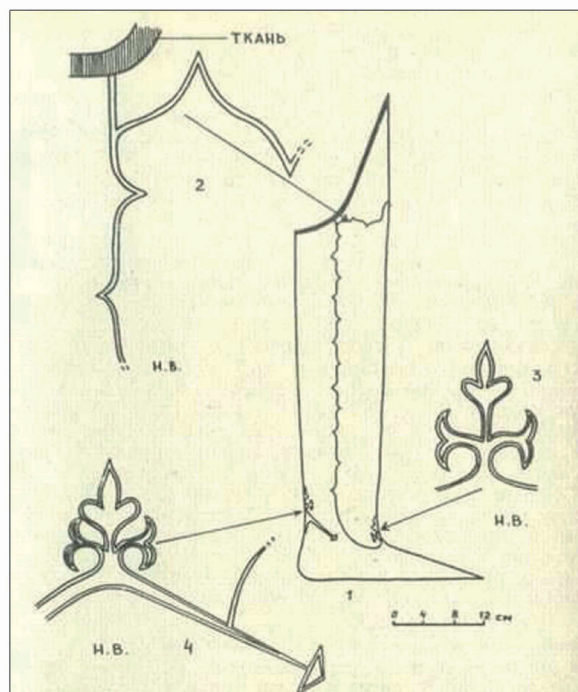
⁹⁴ KHALIKOVA-KAZAKOV 1977, 55, Pl. XLV. 8.

30. kép. A derecskei selyemmel borított lábbeli párhuzamai (9–11. sz.). 1: Kína (Forrás: <https://www.artic.edu/artworks/153627>);
 2: Dmitrovka (MAJEVSZKA 2011 után); 3: Bogolyubovka (MATJUSKO 2014 után)
 Fig. 30. The parallels of the footwear lined with silk from Derecske (9th–11th century). 1: China (Source: <https://www.artic.edu/artworks/153627>);
 2: Dmitrovka (after MAJEVSZKA 2011); 3: Bogolyubovka (after MATJUSKO 2014)

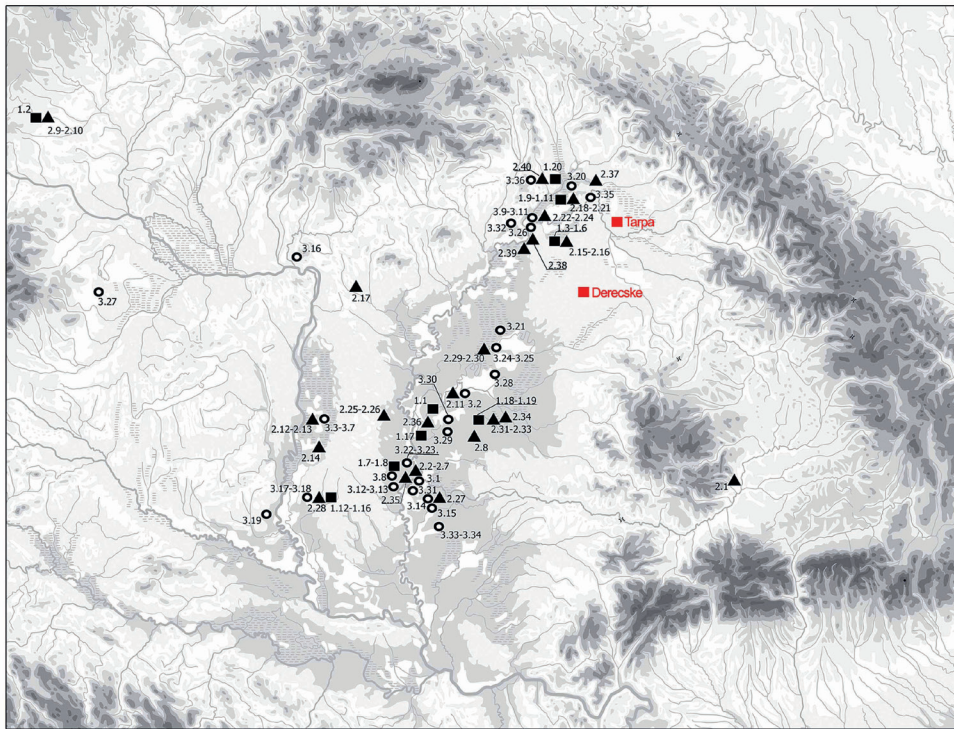

1

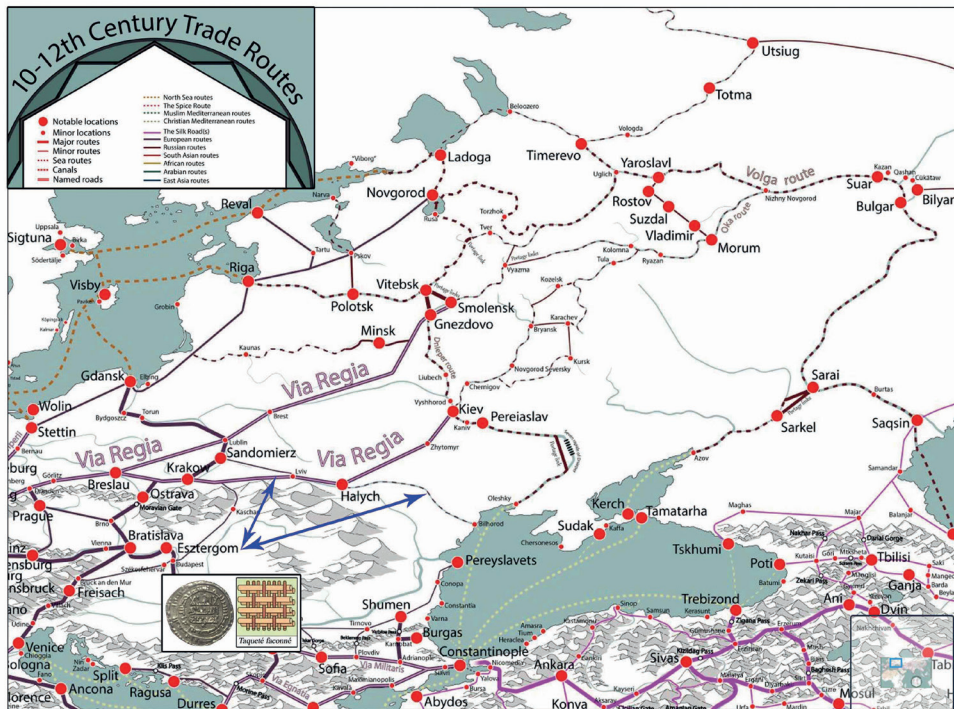

2

31. kép Selyemmel szegett bőr lábbelik az Észak-Kaukázusból. 1: Moschevaja Balka (JERUSZALIMSZKAJA 2012 után);
 2: Haszaut (KUZNYECOV 1992 után)
 Fig. 31. Footwears with silk hem from the Northern Caucasus. 1: Moschevaya Balka (after JERUSZALIMSZKAJA 2012);
 2: Haszaut (after KUZNYECOV 1992)

1

2

32. kép. A Kárpát-medencei samit és taqueté maradványok lelőhelyei (1) és Kelet-Európa kereskedelme és a Kárpát-medence a 10. században (2)

Fig. 32. The map of the silk samite and taqueté finds from the Carpathian Basin (1) and the commerce of Eastern Europe and the Carpathian Basin in the 10th century (2)

mezgyöngyökből készültek és azok között távtartók találhatóak, ilyen darabok többek közt a jó állapotban megmaradt szervesanyag leleteiről ismert Moscsseva Balkából is előkerültek, a darabok a 9. század végére 10. század elejére keltezhetők. Hasonló darabok Koban-ból, Dzivgis-ből és Lizgor-ból is előkerültek, amely temetők népessége az alánokkal azonosítható.⁹⁵ Valamint az ekkor jelentős kereskedelmi központnak számító észak-kaukázusi Nyizsnyij Arkhizből is ismertek hasonló darabok.⁹⁶

Hasonló, a Révész B-típussal kapcsolatot mutató fülbevalók azonban nem csak a Kárpát-medencétől keletre eső területek leletei közt találhatóak meg, hanem a bulgáriai kora középkori emléanyagban is. Többek közt a chernai temető 23. sírjából ismertek hasonló kialakítású, de bronzból készült darabok, amelyeket jelenleg a dobricsi múzeumban őriznek.⁹⁷ De ismert még a gömbsorcüngős fülbevalók ezen típusa a nozharevói, valamint Galiche-2 temetőkből is.⁹⁸ Ezeket a bulgáriai darabokat relatív kronológia alapján a 8. század végére, a 8–9. század fordulójára keltezik.⁹⁹

Dimitrij Sztasenkov a hasonló fülbevalókat egy széles körű, eurázsiai divat részeként vizsgálta.¹⁰⁰ Megállapításai szerint a fülbevalótípus különböző változatai széleskörűen elterjedtek voltak Eurázsia nomád és félnomád népei közt, elterjedési területük térképre vetítve egybeesik a sztyeppzónával.¹⁰¹ Ezek a fülbevalók eredetileg a katonai elithez való tartozás jelképei lehettek, ezt megerősíti, hogy a 6. századtól türk kőszobrokon is megfigyelhetőek és fegyveres férfitemetkezésekből is ismertek előképeik.¹⁰² Majd széles körben használt női ékszerré

váltak.¹⁰³ Későbbi változataik kialakulásában fontos lehetett a bizánci mesterek hatása is.¹⁰⁴

Míg a kelet-európai, egyes esetekben akár magyarokkal is kapcsolatba hozható lelőhelyeken a gömbsorcüngős fülbevalók egybeöntött és külön akasztó- és csüngőtagból álló változata is megtalálható, addig a Kárpát-medencei leletanyagban csak az utóbbi típus figyelhető meg, ennek okára a további kutatás adhat választ.

De azt is látjuk, hogy a tárgy típus párhuzamai nem csak a Kárpát-medencétől keletre eső területein találhatóak meg, hanem a Balkánon, Bulgária területén is fellelhetőek több más 10–11. századi ruha- vagy övverettípushoz hasonlóan, így a tárgy típus Kárpát-medencei fejlődése során nem csak keleti, hanem balkáni hatásokkal is számolhatunk.

*Az alsóruházathoz tartozó veretek
(kerek és rombusz alakú ruhaveretek)*

Az objektumból három verettípus ismert, amelyek feltehetően az alsó ruházatot díszítették.

Az első csoportba az ezüst alapú ötvözetből készült domború kerek vereteket sorolhatjuk, amelyek közepét bemélyítéssel díszítették és a bemélyedő részeket aranyozták. A veretek hátoldalán két lapos átmetszetű felszerelőcsapot alakítottak ki, amiket visszahajtottak, egykoron így rögzítették a vereteket a ruházatra. Az e típusba tartozó veretekből 6 darab került elő a sírból, feltehetően mind bolygatott helyzetben, így viseletük módja pontosan nem rekonstruálható (*14. kép 1–6*). A veretek párhuzamai, Hajdú-Bihar megyéből,¹⁰⁵ a Taktaközéből,¹⁰⁶ a Felső-Tisza-vidékről,¹⁰⁷ a Dél-Alföldről,¹⁰⁸ illetve a Dél-Dunántúlról is ismertek,¹⁰⁹

⁹⁵ IERUSALIMSKAJA 1996, 83–84, Tafel XLV.

⁹⁶ ГИЯНОВ 2010.

⁹⁷ RASEV 2014, 168–169, обр. 60, табло LXXXI.

⁹⁸ RASEV 2014, 534, табло LXXXI.

⁹⁹ RASEV 2014, 574, табло CXXI.

¹⁰⁰ SZTASENKOV 1998, 213–231.

¹⁰¹ SZTASENKOV 1998, 215–216.

¹⁰² SZTASENKOV 1998, 216.

¹⁰³ SZTASENKOV 1998, 221.

¹⁰⁴ SZTASENKOV 1998, 220.

¹⁰⁵ M. NEPPER 2002, 123, 302, 347, 326.

¹⁰⁶ KOVÁCS 2015, 26.

¹⁰⁷ RÉVÉSZ 1996, 24; ISTVÁNOVITS 2003, 540, 38. tábla.

¹⁰⁸ LÁSZLÓ 1944, 150–156, XVII. tábla; GALLINA–VARGA 2016, 439; FODOR 1996, 305–306; TÜRK–LÖRINCZY 2015, 22.

¹⁰⁹ KISS 1982, 16.

valamint számos esetben alkotják kétagú csüngős veretek felső tagját.¹¹⁰

A kutatás általában a hasonló vereteknek ingnyakat díszítő funkciót feltételez.¹¹¹ Azonban megállapíthatjuk, hogy a veretek párhuzamai széles körűen elterjedtek, nem csak alsó-, vagy felsőruházatot, hanem egyéb viseleti elemeket, mint például lábbelit is díszíthettek (pl. Mezőzombor), de ebben az esetekben a hátoldalukon lévő felszerelőcsapokat alátétellel elszegecselték, nem elhajtották azokat.

Az ezüst alapú ötvözetből készült rombusz alakú ruhavereteket sorolhatjuk a második csoportba, amelyekből hét darab került elő a sírból. Közepükön egy nagyobb kerek dudor található, a rombusz négy sarkában pedig egy-egy kisebb dudor helyezkedik el, a szélső dudorok közt bordázat alkotja a veret keretét, míg a kereten belüli területen gyöngysor fogja körül a középső dudort. A vereteket aranyozással borították. Hátoldalukon a rombusz hosszabb tengelye mentén két felszerelőcsap található, amelyeket a veret közepe felé hajtottak vissza (*10. kép 7–13*).

A veretek jórészt a nyak környékéről kerültek elő viseleti helyzetben, míg néhány darab eredeti helyzetéből kimozdulva a sír egyéb területeiről került elő.

A derecskei darabok a rombusz alakú ruhaveretek öntött csoportjába sorolhatók, párhuzamaik számos lelőhelyről ismertek, többek közt a Dél-Alföldről,¹¹² a Duna-Tisza közéről,¹¹³ Észak-Magyarországról,¹¹⁴ a Felső-Tisza-vidékről¹¹⁵ és Hajdú-Bihar megyéből egyaránt.¹¹⁶ Valamint a tankejevkei volgai bolgár temető 130. sírjából is ismertek a rombusz alakú veretek, ez alapján feltételezhető, hogy már honfoglaló első generáció hagyatékában is megtalálható volt a verettípus.¹¹⁷

Az eddig feltárt sírok alapján több olyan díszítőrendszer rekonstruálható, amelyben a rombusz alakú veretek is előfordulnak,¹¹⁸ sírbéli helyzetük alapján az alsóruházatot díszíthették a veretek a derecske-nagymező-dülői 643 sírban is, a Karos-Eperjesszőg II. temető 47. sírjában talált veretekhez hasonlóan.¹¹⁹ De a verettípus egyes lelőhelyeken megtalálható fejfedőt díszítő pozícióban is.¹²⁰

Bálint Csanád 1991-es gyűjtése szerint, a rombusz alakú veretek kétharmada Dél-Magyarország területéről származik. A verettípus hiányzik az északi hegyvidék temetőiből, valamint Bihar területéről,¹²¹ azonban az újabb ásatások és publikációk pontosították ezt a megállapítást, ma már ismerünk példányokat mind az Északi-Középhegység területéről (ld. fentebb, Visonta), mind Bihar megyéből (Sárrétudvari-Hízóföld), sőt a derecskei darabok is a Biharból ismert rombusz alakú veretek számát gyarapítják.

A verettípus használatának ideje pedig a honfoglalástól I. László uralkodásáig tarthatott,¹²² azonban leginkább a 10. század első két harmadában lehettek használatban és sohasem terjedtek el a köznép körében, használatuk kizárólag a rangosabb temetkezésekre korlátozódik.¹²³

A harmadik csoportba pedig azokat a vereteket sorolhatjuk, amelyek mind formailag, mind díszítésük tekintetében megegyeznek az előbbiekkal, viszont alsó dudorukhoz fül csatlakozik (*10. kép 1–6*). A verettípusból 6 darab került elő *in situ* viseleti helyzetből, a nyak környékéről. A fül teljes egészében zárt, öntéssel készült csakúgy, mint a rombusz alakú felső taggal rendelkező kétagú csüngős vere-

¹¹⁰ BÁLINT 1991, 131, Taf. XLI.

¹¹¹ MESTERHÁZY 1996, 50–51.

¹¹² BÍRÓ–LANGÓ 2017, 56; BÁLINT 1991, 45, 60, 136, 223.

¹¹³ GALLINA–VARGA 2016, 292.

¹¹⁴ RÉVÉSZ 2008, 351.

¹¹⁵ RÉVÉSZ 1996, 286, 64. tábla.

¹¹⁶ M. NEPPER 2002, 347.

¹¹⁷ KHALIKOVA–KAZAKOV 1977, 180; K. VÉGH 1993, 67–68; TÜRK–LŐRINCZY 2015, 64.

¹¹⁸ BOLLÓK 2015, 146, 16. kép, 147, 17. kép.

¹¹⁹ RÉVÉSZ 1996.

¹²⁰ BOLLÓK 2015, 144.

¹²¹ BÁLINT 1991, 136; LŐRINCZY–TÜRK 2014.

¹²² BÁLINT 1991, 136.

¹²³ TÓTH 2014, 213; RÉVÉSZ 2018, 424.

tek egyes darabjainál.¹²⁴ Alsótag egyetlen verethez sem tartozik. De egykor csüngővel rendelkezettek, ugyanakkor a fül alkalmas lehetett, szerves anyagból készült csüngő, bojt rögzítésére, amelyeknek nem maradt nyoma napjainkra.¹²⁵

A verettípus lelőhelyei első sorban a Rétköz, a Taktaköz és a Hajdú-Bihar megye területéről ismertek. A derecskei felsőtagok legközelebbi párhuzamai Hajdúböszörmény-Bodaszőlő-Büdöskút lelőhely 9. sírjából kerültek elő,¹²⁶ de a sárrétudvari-hízó-földi temető 207. sírjának ruhaveretei közt feltárt csüngős veret felső tagját is a közelebbi párhuzamok közt említhetjük (külön érdemes megemlíteni, hogy ebben a veretkészletben is megtalálhatók olyan csüngős veret felsőtagok, amelyekbe nem rögzítettek alsó tagot, vagy azok már nem kerültek eltemetésre).¹²⁷ A verettípus továbbá megtalálható Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai temető 3. sírjából előkerült leletanyagában is, ahol az egyszerű rombusz alakú veretek, valamint a csüngős veretek felső tagjai szintén megegyeznek,¹²⁸ tehát egy készletbe szánták azokat, csakúgy, mint a Tiszadob-Sószékről,¹²⁹ vagy a Mezőzombor-Bálványdomb 4. sírjából előkerült veretkészletek estén.¹³⁰ A verettípus további párhuzama a Rétköz területéről ismert Tiszabercel-Mezőgazdasági Szakiskola lelőhelyről ismert egy 10. század végi temetkezésől.¹³¹

Kovács László megfigyelései szerint ezek a veretkészletek Északkelet-Magyarországról ismertek és a ruházat díszítésének e formája akár ezen a területen is kialakulhatott, távolabbi tájakról való származtatása nem feltétlen indokolt.¹³² Mivel a verettípus nem ismert a Kárpát-medence más területeiről, így azokat egy tiszántúli műhelykör készítményeinek tarthatjuk.

Langó Péter és Türk Attila, Révész László nyomán a 10. század második felére keltezte használatukat,¹³³ míg Tóth Anikó a 10. század első harmadára tette azt.¹³⁴ Meg kell még említeni, hogy a rombusz alakú felsőtaggal készült veretek egy darabja Bulgária területéről is előkerült, de az É-K-magyarországi daraboktól eltérően réz alapú ötvözetből készült.¹³⁵ Így a verettípus szélesebb nemzetközi, elsősorban balkáni kapcsolatrendszerével is számolnunk kell, de a kapcsolat pontosabb formája jelen tudásunk alapján még nem megállapítható.

Szőke Béla úgy gondolta, hogy a rombusz alakú veretek a honfoglaló női sírok első csoportjára jellemzőek, míg a kerek és kéttagú csüngős veretek a második csoportra jellemzőek, azonban Tóth Anikó szerint ez a nézet ma már nem tartható.¹³⁶ Ezt látszik megerősíteni a derecskei 643. sír leletanyaga is, amelyben a két verettípus együttesen fordul elő, sőt azt is látjuk, hogy a kéttagú csüngős veretek felső tagját is alkotják rombusz alakú veretek.

Korong alakú ruhadíszek

A sírban tíz darab, ezüst alapú ötvözetből készült lemezből trébelt kör alakú korong került elő a felsőtestről, a korongok közepét lemélyített kör alakú díszítéssel látták el, széleiken kidomborodó félgömb alakú díszítések találhatók. A mélyebb részeket aranyozták (7. kép 1–4; 8. kép. 1–4; 9. kép 1–2).

A korongokat egykor varrással rögzíthették a ruházatra, amelyet díszítettek, erről árulkodnak azok a varrólyukak, amelyeket kivétel nélkül kívülről befelé szúrtak. Az épebb darabokon megfigyelhető, hogy egykor négy varrólyukkal (amik a korongok szimmetriatengelyei mentén találhatóak), történt

¹²⁴ Többek közt ilyenek a Tiszadob-Sószék lelőhelyről ismert darabok (JAKAB 2014, 278).

¹²⁵ Hasonló lehetőséggel számolt László Gyula a rozettás lószerszámveretek esetében, elsősorban rekonstrukciós festményein szerepeltette ilyen módon a vereteket lásd: LÁSZLÓ 1967, 107.

¹²⁶ M. NEPPER 2002, 49.

¹²⁷ M. NEPPER 2002, 341.

¹²⁸ TÓTH 2014, 62–63.

¹²⁹ JAKAB 2014, 278.

¹³⁰ KOVÁCS 2015, 23, 27–28.

¹³¹ ISTVÁNOVITS 2016, 426.

¹³² KOVÁCS 2015, 28.

¹³³ LANGÓ–TÜRK 2011, 519.

¹³⁴ TÓTH 2014, 215, 73. kép.

¹³⁵ A darabot jelenleg egy várnai magángyűjteményben őrzik, lásd: LANGÓ–TÜRK 2011, 518–519.

¹³⁶ TÓTH 2014, 213.

a felrögzítésük. Azoknál a daraboknál, amelyeknél a varrólyukak nem e tengelyek mentén találhatóak feltehetően azzal számolhatunk, hogy a vékony lemezből készült darabok, már használatuk során megsérültek, töredékessé váltak, így újabb lyukakat ütöttek a lemezbe, amelyeken keresztül varrással megerősítették azokat. A kopott, feltehetően hosszú ideig használt korongokból arra következtethetünk, hogy azokat nem halotti ruházat számára készítették, hanem életében is azt viselte a sírban nyugvó.

A korongok a test két széléhez közel feküdtek, amelyet az magyarázhat, hogy a felsőruházat azon darabja (kaftán), amelyet egykor díszítettek megoldva került a sírba.

A derecskeihez hasonló felsőruházatot díszítő lemezkorongok ismertek a Sárrétudvari-Hízóföld 143. és 262. sírból,¹³⁷ Karos-Eperjesszög II. temető 47. sírjából,¹³⁸ Kecskemét-Lakihegy „A” sírből,¹³⁹ Pusztazsanáról,¹⁴⁰ Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát 595. sírből,¹⁴¹ Homokmégy-Székes 33. sírből,¹⁴² illetve hasonló funkciót betöltő, de öntött ruhadíszek Oroszlámos-Vasútállomás 1. sírjából ismertek, bár Kovács László szerint a sírban lehettek olyan lemezből készült korong alakú ruhadíszek, amelyek mára elpusztultak.¹⁴³ Valamint különböző préselt lemez ruhadíszek ismertek még a kistokaji temető női sírjaiból is, ezek közül a derecskei korongok párhuzamaként említhetjük a 34. sír korongtöredékeit.¹⁴⁴

A hasonló lemezkorongokat Reizner János ruhadíszként határozta meg,¹⁴⁵ majd László Gyula a Szeged-Bojárhalmi temető feldolgozása kapcsán ke-

let-turkesztáni falfestmények alapján rekonstruálta viseleti helyzetüket,¹⁴⁶ az 1960-as években Dienes István ásatásáról kerültek elő hasonló, ámbar díszesebb darabok, Orosháza-Pusztai-tanya 2. sírből.¹⁴⁷ Az orosházi darabok újabb viseleti rekonstrukció készítésére is lehetőséget adtak, amely szerint a préselt lemezdíszek nem csak a kaftán szegélyét, hanem az övet, valamint a fejfedőt egyaránt díszíthették,¹⁴⁸ csakúgy, mint a hódegyházi sír ezüstlemez korongjai.¹⁴⁹ A László Gyula által a bojárhalmi I. sírről készített rekonstrukció, mely szerint a korongok a kaftán alját díszítették volna ma már nem tartható, hiszen a legtöbb esetben, ahol lehetőség adódott a korongok viseleti helyzetének megfigyelésére, ott azok a felsőtestről kerültek elő.¹⁵⁰

A korong alakú ruhadíszek párhuzamai első sorban Dél-Magyarországról ismertek,¹⁵¹ főként a Maros–Körös–Tisza közében, valamint a Duna–Tisza közén fekvő temetőkből kerültek elő.¹⁵² Az ebbe a csoportba tartozó ruhadíszek általánosságban ezüstlemezről készültek, de ide sorolhatóak a balotaszállási aranyból préselt ruhadíszek is.¹⁵³ A típus a Felső-Tisza vidékén nem terjedt el, pl. a karosi temetőkből csak egy sírban találhatóak meg.¹⁵⁴ K. Végh Katalin szerint a préselt ruhadíszek használata a teljes 10. századon át adatolható, esetlegesen még a 11. században is használhatták azokat, elterjedési területük pedig a rombusz alakú ruhavevetekekével megegyezik, használóik pedig a középréteg és a köznép asszonyai lehettek.¹⁵⁵ Véleménye szerint a hasonló vetekek az ing fölött hor-

¹³⁷ M. NEPPER 2002, 326–327, 351.

¹³⁸ RÉVÉSZ 1996, 95.

¹³⁹ RÉVÉSZ 1996, 95.

¹⁴⁰ MESTERHÁZY 1996, 51.

¹⁴¹ TÜRK–LÓRINCZY 2015, 19.

¹⁴² GALLINA–VARGA 2013, 130.

¹⁴³ KOVÁCS 1994, 43; MESTERHÁZY 1996, 51.

¹⁴⁴ K. VÉGH 1993, 68.

¹⁴⁵ MESTERHÁZY 1996, 51.

¹⁴⁶ LÁSZLÓ 1944, 155.

¹⁴⁷ DIENES 1972, 86, 56. kép.

¹⁴⁸ DIENES 1972, 38, 11. kép, 79; RÉVÉSZ 2001, 16–18, 8–10. kép.

¹⁴⁹ RÉVÉSZ 2001, 21, 20. kép, 13. kép.

¹⁵⁰ MESTERHÁZY 1996, 51.

¹⁵¹ MESTERHÁZY 1996, 51.

¹⁵² RÉVÉSZ 1996, 95.

¹⁵³ RÉVÉSZ 1996, 95; DIENES 1972, 86, 55. kép.

¹⁵⁴ RÉVÉSZ 1996, 95.

¹⁵⁵ K. VÉGH 1993, 68–69.

dott kabátokat díszíthették, párhuzamaik az obi-ugor népek viseletében találhatók meg.¹⁵⁶

Négyzetes veretek

A derecskei sírból kilenc darab ezüst alapú ötvözetből készült, öntött négyzetes veret került elő a medence tájkáról, valamint a gerinc bal oldaláról egy sorban *in situ* helyzetben.

A veretek közepén kidomborodó félgömb található, amely talán a kőberakást utánozhatja. A félgömböt négy darab levélforma bemélyítés veszi körül, amelyet aranyoztak. A veretek mintázatát, rozettaként írhatjuk le, amennyiben annak legszélesebb körű definícióját vesszük figyelembe (*10. kép 14–15; 11. kép 1–7*).¹⁵⁷ A veretek közül két darab hátoldalán selyemszövet töredékei kerültek megfigyelésre.

A verettípus első sorban Dél-Magyarországon a legelterjedtebb, példányai a Dunántúlról csak alacsony számban ismertek.¹⁵⁸ Valamint előfordulnak még nagyobb számban a Felső-Tisza-vidéken,¹⁵⁹ néhány darabjuk a Nyíri Mezőség,¹⁶⁰ illetve Hajdú-Bihar megye területén is előfordul.¹⁶¹ A verettípust a Kisalföld területén mindössze két darab képviseli Eneséről és Rábacsécsényről.¹⁶² A veretek 10. századra keltezhetők, azonban kisebb számban még a 11. században is használhatták azokat.¹⁶³

Az, hogy a négyzetes veretek mit díszítettek régóta húzódozó kérdés a honfoglalás kori régészetben.

Nagy valószínűség szerint egyaránt lehettek ruhát díszítő veretek és a női öviseletet is díszíthették.¹⁶⁴

Elsőként Reizner János határozta meg övdíszként a típust a Szeged-Bojárhalmi temetőben tett megfigyelései kapcsán.¹⁶⁵ Megfigyeléseit később elfogadta László Gyula, Szőke Béla és Bálint Csanád is, akik szintén övveretnek tartották a hasonló darabokat.¹⁶⁶ Dienes István szerint felsőruhát és övet egyaránt díszíthettek,¹⁶⁷ míg Mesterházy Károly szerint a verettípus díszíthetett női bőr- illetve textilöveket egyaránt.¹⁶⁸ Langó Péter szerint a darabok egyes esetekben a ruházatot, míg más esetben öveket díszítettek.¹⁶⁹ A Türk Attila és Lőrinczy Gábor által közölt szeged-kiskundorozsma-hosszúhátú darabok egykoron szervesanyagra voltak rögzítve, amely a szerzők szerint egyaránt lehetett az öv töredéke csakúgy, mint a felsőruházat része.¹⁷⁰ Hasonlóan nehezen dönthető el, hogy a Homokmégy-Székesen feltárt négyzetes veret a viselet mely részéhez tartozhatott, de sírbéli helyzete alapján inkább az övet díszíthette.¹⁷¹

A női sírokra jellemző veretek e típusát Horváth Ciprián elemezte részletesebben, gyűjtése szerint a veretek legtöbb esetben bolygatott formában kerülnek elő, így csak nagyon ritkán nyílik lehetőség sírbéli helyzetük megfigyelésére és ez esetekben is csak igen ritkán számolhatunk azzal, hogy övet díszíthettek volna, amennyiben azokat nem rendellenes módon helyezték el a sírban.¹⁷² Úgy véli, ezt erősíti az is, hogy a négyzetes veretek hátoldalán csak ritkán figyeltek meg bőrmaradványt.

¹⁵⁶ K. VÉGH 1993, 68–69.

¹⁵⁷ BOLLÓK 2015, 324.

¹⁵⁸ BÁLINT 1991, 139; A legújabb dél-magyarországi darab Orosháza-Pusztai Ignác tanyája lelőhelyéről származik, lásd: BIRÓ–LANGÓ 2017, 56.

¹⁵⁹ HORVÁTH 2004, 161.

¹⁶⁰ TÓTH 2014, 217.

¹⁶¹ M. NEPPER 2002, 49.

¹⁶² LANGÓ–MENDE 2006, 232–233.

¹⁶³ HORVÁTH 2004, 161; LANGÓ–MENDE 2006, 232.

¹⁶⁴ BOLLÓK 2015, 150.

¹⁶⁵ HORVÁTH 2004, 157.

¹⁶⁶ HORVÁTH 2004, 157.

¹⁶⁷ DIENES 1972, 86, 57–58. kép.

¹⁶⁸ HORVÁTH 2004, 158.

¹⁶⁹ LANGÓ–MENDE 2004, 232–233.

¹⁷⁰ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 19–20.

¹⁷¹ GALLINA–VARGA 2013, 130.

¹⁷² HORVÁTH 2004, 158; Azonban több avar és honfoglalás kori férfisírból kerültek elő rendellenesen a sírba helyezett övek, amelyek legújabb összefoglalását, ld.: MÉSZÁROS 2019, 32–35; A honfoglalás kori megoldott és rendellenesen sírba helyezett férfi övekről, lásd: RÉVÉSZ 1996, 111; LÁSZLÓ 1990, 134–135.

Azonban ma már olyan övek is ismertek a Kárpát-medencei honfoglalás kori sírokból, amelyek nem bőrből készültek. Jól tudjuk, hogy készülhettek övek textilek felhasználásával is,¹⁷³ ilyen textilövek ismertek az oguzok leletanyagából,¹⁷⁴ illetve Európa teljes területéről az érett és késő középkorból is.¹⁷⁵

Ennek ellenére továbbra is számos érv szól amellett, hogy a verettípust egyaránt használhatták ruhadíszként is a felső ruházat derékvonalán, vagy szárnyain egyaránt.¹⁷⁶

Azonban az, hogy nem került elő csat a négyzetes vereteket tartalmazó sírokból még nem jelentheti azt, hogy azok nem díszíthettek övet.¹⁷⁷ Hiszen az észak-kaukázusi leletanyagból ismertek olyan övek, amelyeket nem csat zárt, hanem kötözéssel rögzítették azokat a derékra.¹⁷⁸

Annak eldöntése, hogy a négyzetes veretek a ruházat mely részét díszíthették, még egy olyan jól dokumentált sír esetében is igen nehézkes kérdés, mint a derecske-nagymező-dűlői 643. objektum, hiszen a medencén és a gerinc bal oldalán fekvő veretek egyaránt díszíthették a felsőruházatot, csakúgy, mint egy textilből készült rendellenesen a sírba helyezett övet is.

Ma már az sem egyértelmű, hogy a vereteket textil esetén varrással, míg bőr esetén szegeccseléssel rögzítették.

Hurkos-kampós záródású sodrott karperec

A váz bal karján réz alapú ötvözetből készült sodrott hurkos-kampós záródású karperec volt húzva (9. kép 3). Ilyen típusú ékszerek megtalálhatóak a hasonló leletanyaggal (négyzetes veretek, korong

alakú ruhaveretek) rendelkező szeged-kiskundorozsma-hosszúhátú 595. sírban is, de itt a lábpereccént fordulnak elő.¹⁷⁹

Ez a karperec típus a leggyakoribb a Kárpát-medencei leletanyagban.¹⁸⁰ A hurkos-kampós záródású karperecek háromrét hajtott huzalból készültek, csak végeik kialakításában mutatnak különbséget, a mindkét végükön kitöltött hurkos sodrott karperecekhez képest.¹⁸¹ Azonban a hurkos kampós karperecek kizárólag réz alapú ötvözetből készültek.¹⁸²

Hampel József szerint a sodrott karperecek nagy területen elterjedtek az ókorban.¹⁸³ Lubor Niederle és Zdanek Vana az ékszerípust a szlávok hagyatékának vélte, míg Szőke Béla szerint a magyarok még Levédiában megismerhették a típust,¹⁸⁴ szerinte a hurkos-kampós záródású sodrott karperecek a honfoglaló magyar köznéppel jelentek meg a Kárpát-medencében és kapcsolásukat magyar sajátosságnak tarthatjuk.¹⁸⁵

Azonban Szabó János Győző nem értett ezzel egyet, mivel a hurkos-kampós darabok viselete későbbre keltezhető, mint a spirálissal kitöltött végű daraboké, szerinte a 10. század első felére keltezhető leletegyüttesből nem ismert hasonló karperec.¹⁸⁶ Hasonlóan vélekedik a kortárs kutatás is, Langó Péter szerint a típus használata csak a 10. század második felében terjedt el és biztosan nem használták azt 10. század elejétől, valamint záródásuk sem tekinthető Kárpát-medencei sajátosságnak, mivel hasonló darabok ismertek az ún. törtezüst kincsekből is, azonban azok ezüstből készültek.¹⁸⁷ A sodrott ékszerek párhuzamai megtalálhatóak Lengyelországban, a Baltikumban és a Dnyeper-vidéken, azonban a bizánci kultúrkörben is előfordulnak.¹⁸⁸ Langó Péter

¹⁷³ FÜREDI 2012, 218, 8. kép; BÁLINT 1971, 64–65.

¹⁷⁴ KATONA-KISS 2016, 289–290.

¹⁷⁵ RABIEGA 2019, 128–129.

¹⁷⁶ HORVÁTH 2004, 158–159.

¹⁷⁷ HORVÁTH 2004, 159.

¹⁷⁸ JERUSZALIMSKAJA 2012, 214, ил. 131.

¹⁷⁹ TÜRK-LÓRINCZY 2015, 20.

¹⁸⁰ LANGÓ 2000, 45.

¹⁸¹ LANGÓ 2000, 45.

¹⁸² LANGÓ 2000, 45.

¹⁸³ SZŐKE 1962, 67.

¹⁸⁴ LANGÓ 2000, 45.

¹⁸⁵ SZŐKE 1962, 68.

¹⁸⁶ SZABÓ 1979, 112, 97. jegyzet.

¹⁸⁷ LANGÓ 2000, 45.

¹⁸⁸ LANGÓ 2000, 45.

véleményéhez csatlakozik Tóth Anikó is,¹⁸⁹ viszont Révész László szerint a 920-as évektől a 11. század végéig keltezhető a karperecek e típusának használata a szintén így záródó nyakperecekhez hasonlóan.¹⁹⁰

Fülesgombok

A sírból két darab kisméretű gomba alakú fülesgomb került elő (14. kép 20–21).

Az egyik a koponyatöredék bal oldaláról, amely talán egy veretekkel nem díszített alsóruházatot (ing) zárhatott a bal vállon, ahogyan azt korábban László Gyula is elképzelte,¹⁹¹ de akár a fejfedőn is rekonstruálható, hiszen a kora középkori észak-kaukázusi alán leletanyagból ismertek olyan fejfedők, amelyek nyakra nyúló része a felhajtás után gombokkal volt rögzíthető.¹⁹²

A másik gomb a rombusz alakú ruhaveretek sorának végénél a felsőtest közepéről került elő, ebben az esetben feltehetően azzal számolhatunk, hogy a veretekkel díszített alsóruhát zárhatta ez a gomb. Hasonló módon záruló női viseletek Bolsije Tyiganiból ismertek.¹⁹³

A gombok vizsgálata, azért kulcsfontosságú kérdés a 10. századi Kárpát-medence régészetében, mivel azok sok esetben jelentős viselettörténeti információt hordoznak,¹⁹⁴ sok sírban más viseleti maradvány nem is található meg a gombokon kívül.

A fülesgombok megtalálhatóak mind a köznépi, mind a rangosabb temetőkben.¹⁹⁵ A fülesgomb egy minden kétséget kizáróan keleti eredetű tárgy-típus.¹⁹⁶ Párhuzamaik megtalálhatók az Urál és Volga-vidéki temetők és a szaltovói kultúra ha-

gyatékában is.¹⁹⁷ Valamint az észak-kaukázusi alán temetőkben is feltárássra kerültek fém fülesgombbal záródó ruhaleletek.¹⁹⁸ De legtöbb párhuzamuk mégis a Rusz ún. druzsina temetőiből (Csernyigov, Sztaraja Ladoga, Gynozdovo) ismert.¹⁹⁹

A 10. században széles körben használják a fülesgombokat, azonban használatuk a 11. századra visszaszorul.²⁰⁰ Ami a keleti típusú viseletek eltűnésével állhat kapcsolatban.²⁰¹

Lábbeliveretek

A honfoglalás kori női sírok egyik jellegzetessége a lábbelik fémveretekkel való díszítése. Az ezüst alapú ötvözetből készült öntött lábbeliveretek megtalálhatók a derecske-nagymező-dűlői 643. sír leletanyagában is, az objektumból 27 darab veret került elő, amelyet lábbeliveretként azonosíthatunk, ezek három csoportba sorolhatók.

Az első csoportba az ezüst alapú ötvözetből készült kis méretű kerek veretek tartoznak, amelyeket egy bemélyített körrel díszítettek és mélyebb részét aranyozták (12. kép 4–12; 13. kép 1–13). Ebből a típusból, három darab került elő *in situ* viseleti helyzetben és további hét darab a bolygatott sírbe-töltésből, valamint a sír egyéb részeiből került elő. Párhuzamaikat megtalálhatjuk mind a Magyarországon, mind az attól keletre eső területek leletanyagában. Hasonló veretek számos sírból előkerültek a Kárpát-medencében. Például Nagyteremiából is ismertek hasonló, bár igényesebb kivitelű veretek, amelyek azonban nem csak a csizmát, hanem esetlegesen a pártát, vagy az ingnyakat is díszíthették,²⁰² valamint a karos-eperjeszögi II. temető szövőnyele-

¹⁸⁹ TÓTH 2014, 212.

¹⁹⁰ RÉVÉSZ 2008, 417.

¹⁹¹ LÁSZLÓ 1944, 165.

¹⁹² ANDRÁSI 2015.

¹⁹³ RUGYENKO 2019, 165–166, рис. 1, рис. 2.

¹⁹⁴ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 67.

¹⁹⁵ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 67; SZŐKE 1962, 79.

¹⁹⁶ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 68.

¹⁹⁷ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 68.

¹⁹⁸ IERUSALIMSKAJA 1998, 203.

¹⁹⁹ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 68.

²⁰⁰ GÁLL 2013, 702; TÜRK–LŐRINCZY 2015, 67.

²⁰¹ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 67.

²⁰² MESTERHÁZY 1996, 342.

letei közül is ismert hasonló veret.²⁰³ Keleten első-sorban a dél-orosz sztyeppéről ismert a verettípus, főként rangos oguz temetkezésekből, például egy Uvak-ban feltárt kurgán női sírjában hasonló veretek a boka környékén díszítették a térdig érő csizmát.²⁰⁴

A második csoportba a rozetta alakú szegecskek/veretek sorolhatók, ezt a típust tizenegy darab képviseli a leletanyagban, közülük három került elő bolygatott helyzetben, nyolc darab pedig *in situ* megtartásban a lábfejekon (14. kép 8–18.).

A harmadik csoportba a két darab lapos, nagyméretű kerek veret sorolhatjuk, hátoldalukon bőrmaradványokkal, melyek egykoron valószínűleg a lábbelik fejének közepét díszíthették, de bolygatott helyzetben kerültek elő.

A második csoportba tartozó veretek a Kárpát-medencei leletanyagban nem csak lábbeli veretként fordulnak elő, hanem megtalálhatók egyéb tárgyakat díszítő funkcióban is, például a karos-eperjesszögi II. temető 49. sírjában rozettás lószerszám garnitúra részét képezték,²⁰⁵ míg az 52. sírban rangos férfi lovának kantárát díszítették hasonló veretekkel, a karos-eperjesszögi II. temető 47. sírjában pedig ezüstlemez korongok felerősítéséhez használták őket, de néhány darab önállóan is előfordul a sírban²⁰⁶ Ilyen rozetta alakú szegecskek/veretek nem csak a karosi, hanem az eperjeskei és bodrogszerdahelyi készenléti íjtegezeken is megtalálhatók.²⁰⁷ A harmadik csoport vereteinek párhuzamai ez idáig nem ismertek a hazai leletanyagból.

A lábbeli rekonstrukciója sajnos nem végezhető el, mivel az *in situ* helyzetben megmaradt veretek száma igen alacsony. Viszont abban biztosak lehe-

tünk, hogy a veretek egy bőr lábbelit díszíthettek egykoron, melyet talán selyemmel borítottak, mivel az egyik kis méretű kerek lábbeli vereten textiltöredék figyelhető meg.

Az első veretekkel díszített lábbeli a 19. század végén került elő Piliny-Leshegyről báró Nyáry Jenő ásatásáról,²⁰⁸ de a veretek funkciójának felismerése ezt követően még váratott magára. Hampel József már felvetette, hogy a lábbeliket díszíthették veretekkel, de elsőként Kada Elek ismerte fel a szokást.²⁰⁹ Azóta számos sírból kerültek elő veretes lábbelik, amelyek legutóbbi részletes feldolgozása Varga Sándor nevéhez köthető, akivel közel azonos időben Polónyi Emese is feldolgozta a tárgytypust.²¹⁰

A lábbelik fémveretekkel történő díszítése széles körűen elterjedt a korszakban, többek közt megtalálható számos bizánci ábrázoláson, ahol a császár lábbelijét díszítették fém veretekkel.²¹¹ De a szokás meglete kimutatható Kelet-Európában, valamint a Dél-Urál-vidéken több finnugor és török nép temetkezéseiben egyaránt.²¹²

Az ún. szubbotci horizonthoz tartozó dmitrovkai temető sírjaiból is adatolható a szokás, amely sírjaiban fémlemezekkel díszített lábbelik kerültek feltárássra, mivel ezt a csoportot szokás az etelközi magyarsággal összekötni, így a lemezekkel díszített lábbelikben láthatjuk a Kárpát-medencei lábbeli veretek előképét.²¹³

A lábbeliveretek a 10. századra keltezhetők, használatuk a 11. századból már nem adatolható. Viselőik a társadalomban a magasabb rangot betöltő nők lehettek.²¹⁴

²⁰³ RÉVÉSZ 1996, 11. tábla.

²⁰⁴ KRUGLOV 2003, 61, рис. 3; KATONA-KISS 2016, 290.

²⁰⁵ RÉVÉSZ 1996, 25.

²⁰⁶ RÉVÉSZ 1996, 24–25.

²⁰⁷ RÉVÉSZ 1991, 42–44, 10. kép, 11. kép.

²⁰⁸ POLÓNYI 2017, 35.

²⁰⁹ POLÓNYI 2017, 35.

²¹⁰ POLÓNYI 2017, 35–44; VARGA 2017, 465–492.

²¹¹ POLÓNYI 2017, 36; PARANI 2003, 30.

²¹² POLÓNYI 2017, 36–38.

²¹³ POLÓNYI 2017, 36–38.

²¹⁴ POLÓNYI 2017, 42.

A LELOHELY TÉRSÉGÉNEK TERMÉSZETFÖLDRAJZA

Derecske-Nagymező-dűlő lelőhely Hajdú-Bihar megyében a Hajdúság középtáján, a Dél-Hajdúságnak nevezett kistáján fekszik.

A régészeti lelőhely Derecskétől nyugatra található a Kabára vezető műút déli oldalán a Nagy-Mező-dűlő határrészen. A lelőhely kisebb homokos felszínű dombokon fekszik, ezeket mind keletről, mind nyugatról kiszáradt vízfolyások és kisebb mélyedések veszik körbe.

A Dél-Hajdúság jórészt alacsony ármentes síkság, felszínén löszös homokkal fedett homokbuckák találhatóak,²¹⁵ egy ilyen fekszik a lelőhely is. A lelőhely környezetének jelentősebb vízfolyásai közé sorolható a Tekeres (alsó szakaszán Kösely), amely a Tóció és a Kondoros összefolyásából jött létre,²¹⁶ és a Derecskei-Kálló vízrendszere is. A területen nagy mennyiségben megtalálhatók a feltöltődés különböző fázisaiban lévő folyómedrek.²¹⁷

A glaciális korban a sztyeppnövényzet borította területen többször is megindult a talajképződés, de ezen talajokat futóhomok borította be. A Hajdúság területét ekkor a Sárrétek irányába tartó folyók formálták.²¹⁸ A preboreális időszakban pedig ligeterdők váltották fel a sztyeppi növényzetet.²¹⁹ A boreális fázisban jelentősen nőtt a nyári hőmérséklet így átalakult a terület növényzete is, amelyből kiszorult a fenyő és nyír és a folyók vízjárásában is változás történt, a szélsőséges időjárási viszonyok miatt fokozódott a közetaprózódás így a vizek több hordalékot szállítottak, a vízzel borított területek mellett

megjelentek a neolit telepek.²²⁰ Majd a Hajdúságban elterjedt az állattartás.²²¹ A neolit telepek számához viszonyítva a területen kevés rézkori telep található, amely valószínűleg klimatikus okokra vezethető vissza.²²² A szubboreális fázisban megindulhatott a mezőgazdaság a hajdúsági löszös táblák peremterületein.²²³ Ezt követően a szubatlantikus fázisban a táj változásaira már nagy hatással volt az ember, kialakultak a kultúrpuszták az ármentes területeken.²²⁴

A honfoglalás idején a régió fő tájtípusai a maival megegyeztek, de területi kiterjedésük más volt.²²⁵ Az árterek letelepedésre nem voltak alkalmasok, a települések a csernozjom talajú területeken jöttek létre, elsősorban azok peremlein, mivel a víz nagy szerepet játszott mind a lakosság, mind az állattáplálás ellátásában.²²⁶ A buckás, lepelhomokos területek (ilyen a lelőhely környezete is) különösen kedveztek a pásztorkodásnak, az ártéri területek szintén bevonhatók voltak a legeltető állattartásba, míg a csernozjom talajú területeken inkább a földművelés dominálhatott.²²⁷

Derecske területe növényföldrajzi szempontból a Tiszántúli flórajárásba sorolható, gyengébb talajú, vizenyős területein legelők, valamint tatárjuharos lösztölgyesek, sziki tölgyesek és tölgy-köris-szil ligeterdők találhatóak. Korábban a folyószabályozások előtt a Kálló áradásai biztosították a külterjes állattartáshoz, halászathoz, pákászathoz szükséges vizenyős területek, mocsarak vízellátását, emléküket ma már csak a helynevek őrzik.²²⁸

²¹⁵ DÖVÉNYI 2010, 246.

²¹⁶ SÜLI-ZAKAR 1998, 369.

²¹⁷ DÖVÉNYI 2010, 246.

²¹⁸ LÓKI 2002, 19.

²¹⁹ LÓKI 2002, 19.

²²⁰ LÓKI 2002, 19.

²²¹ LÓKI 2002, 21.

²²² LÓKI 2002, 21.

²²³ LÓKI 2002, 21.

²²⁴ LÓKI 2002, 21.

²²⁵ LÓKI 2002, 21.

²²⁶ LÓKI 2002, 21–22.

²²⁷ LÓKI 2002, 22.

²²⁸ SÜLI-ZAKAR 1998, 370.

DERECSKE TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE AZ ÍROTT FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Történeti földrajzi adatok alapján Derecske Bihar vármegyéhez tartozott az államalapítást követően, amely földrajzilag több részre osztható. Derecskét a megye nyíri részéhez sorolhatjuk.²²⁹ Györffy György Anonymus nyomán úgy gondolta, hogy Bihar vármegye lakossága kazár eredetű volt, a terület pedig Árpád fia Zolta vezetése alatt állt, később a királyság idején pedig a dukátus részét képezte. Györffy ezeket a kabarokat azonosítja a „fekete magyarokkal”, akiket I. István fegyveresen térített meg és határvédelmi szolgálatra rendelt.²³⁰

Derecske az Árpád-kor folyamán Bihar egyik Szabolcs felé eső „szélső falu”-jának tekinthető.²³¹ A 13. században már a megye egyik legnagyobb lakosságú települése lehetett,²³² valószínűleg mindez annak köszönhető, hogy a Váradot Debrecennel összekötő út mentén fekszik.²³³ Ez az út minden bizonnyal fontos szereppel bírhatott már a honfoglalás korában is, hiszen több 10–11. századi temető fekszik közelében.

A DERECSKE KÖRNYÉKI 10–11. SZÁZADI TEMETŐK ÉS TELEPEK

Módy György szerint Derecske vidékén a 9. században kevert avar-szláv népesség élhetett, bár egyértelműen szláv régészeti emlék ez idáig nem kerül elő, elméletét környékbeli helynevekre alapozza.²³⁴ Mesterházy Károly a Hajdúbagosról és Nagylétáról előkerült kerámialeletek alapján feltételez a térségben szláv lakosságot.²³⁵

Derecske határában több 10. és 11. századi temető fekszik. Közülük elsőként a Konyári úti temető került elő, amely a bolygatott sírok leletanyaga alapján (sodrott huzalból készült egybekalapált végű gyűrűk) a 11. századra keltezhető.²³⁶

1939-ben homokbányászás közben karperec és hajkarikák kerültek elő Dr. Balogh János tanyája mellől, amely szintén a Konyári út közelében fekszik. A lelőhelyen Sőregi János végzett hitelesítő ásatást, ekkor három sír került elő, amelyek melléklet nélküliek voltak, azonban a korábban feldúlt sírokból zabl-, és kengyeltöredékek kerültek elő, valamint kerámia edények, amelyeket megtalálóik összetörtek.²³⁷ M. Nepper Ibolya szerint a lelőhely

egy 10. század végére–11. századra keltezhető kora Árpád-kori temető.²³⁸

Újabb honfoglalás kori temetőre utaló nyomok a Földesi út melletti Várad Gerzson tanyája közelében kerültek elő 1951-ben gödörásás közben, ekkor egy női sírt bolygattak meg. A lelőhely szintén a Nagymező-dűlő határrészen fekszik. A sírból lemezes hajfonatkorong hátoldalán jó megtartású bőr- és vászonmaradványokkal, nyitott ezüstkarika és réz alapú ötvözetből készült spirálissal kitöltött végű sodrott karperec került elő.²³⁹ Csontmaradványok a sírföld alapos átkutatásával sem kerültek elő, a sír leleteit Csallány Dezső dolgozta fel, szerinte a temetkezés a 10. század közepére, végére keltezhető. A lelőhelyen 1960-ban Makkay János és Dienes István végeztek hitelesítő ásatást, ekkor harminckilenc sír feltárására került sor, a feltárt sírok jó része feldúlt és rabolt volt, megtalálhatók voltak köztük zsugorított helyzetben eltemetett halottak sírjai is, ezeket Dienes István feltételelesen rabszolgák temetkezéseiként értelmezte.²⁴⁰ Néhány észak-déli tájolá-

²²⁹ A Nyír kiterjedéséről Bihar vármegyében, lásd: GYÖRFFY 1996, 569–570.

²³⁰ GYÖRFFY 1996, 572–573.

²³¹ GYÖRFFY 1996, 574.

²³² GYÖRFFY 1996, 584, 589, 613.

²³³ GYÖRFFY 1996, 582.

²³⁴ MÓDY 1998, 19–20.

²³⁵ MÓDY 1998, 20.

²³⁶ MÓDY 1998, 20.

²³⁷ MÓDY 1998, 21.

²³⁸ M. NEPPER 2002, 42–43.

²³⁹ MÓDY 1998, 21–24.

²⁴⁰ MÓDY 1998, 21.

sú sírtól és az azokban található, „a megszokottól eltérő formájú edényeitől” eltekintve, nem voltak mellékletek a sírokban, szerinte ezek a sírok talán a helyben talált népességhez köthetők,²⁴¹ azonban a temető teljes feltárása nem történt meg ekkor.²⁴² Mesterházy Károly a 10–11. századra keltezte a temetőt²⁴³ és úgy vélte, hogy az a 10. század első felétől indul.²⁴⁴ Azonban kérdésesnek tartotta, hogy a területen a 10. században egyaránt megjelenő „köznépi”, vagy „klasszikus honfoglaló” népességhez köthető-e.²⁴⁵ Legutóbb Kolozsi Barbara végzett feltárást az M35-ös autópálya nyomvonalán kívül eső területeken Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyen, ahol egy nagy sírszámú 10. századi temetőt tárt fel, értelmezése szerint az autópálya nyomvonalába eső három honfoglalás kori sír és a nehezen keltezhető „népvándorlás kori” temetkezések is e temető részét képezték.²⁴⁶

A temetők mellett Derecske környékéről több kora Árpád-korra keltezhető település is ismert Makkay János terepbejárási adatai alapján.²⁴⁷ A Derecske-Hunyadi utcáról, valamint a Derecske-Téglagyárból előkerült telepleleteket Mesterházy Károly a 11. századi Derecske-konyári úti temető népességével kötötte össze.²⁴⁸ Jól tudjuk, hogy több olyan középkori település is létezett, amely később beolvadt Derecske faluba, közülük Mesterházy Károly terepbejárásain Palocsa 11. században létrejött települését azonosította Árpád-kori cserépbogrács

töredékek alapján, valamint a szintén Árpád-kori Inke falu helyét azonosította az ún. Inke-domb közelében.²⁴⁹

Derecske-Kiserdő-Ásványos lelőhelyről hullámvonallal és vonalköteggel díszített edények töredékei ismertek, amelyek a 10–12. századra keltezhetők, míg Derecske-Dábó, Derecske-P. Nagytanya, Derecske-Palocsadomb 98. magassági pont lelőhelyekről is előkerültek Árpád-kori kerámialeletek, bár ezek inkább már a 13. századra keltezhetők a felszíni leletanyag nyomán.²⁵⁰

Derecske belterületén is létezhetett a 10. századtól település, erre utalnak a Derecske-Téglagyár lelőhelyen előkerült cserépüst töredékek.²⁵¹ A 10–11. századi települési kerámiaanyag alapján, (amely az átlagosnál vastagabb falú, késő avar kerámiához hasonló) Módy György szerint avar-szláv népesség továbbélése feltételezhető.²⁵² Mesterházy Károly szerint azonban ezek a Derecske-Téglagyár lelőhelyről előkerült kerámialeletek a 13–14. századra keltezhetők, de a mai település területén már a 10. században is állhatott telep, mivel a hely kitűnően alkalmas megtelepedésre, véleménye szerint az itt élő népesség temetői lehetnek a Derecske környéki honfoglalás kori temetők.²⁵³

A Derecske környékén feltárt sírleletek jól mutatják, hogy a 10. század folyamán, feltehetően annak közepén már biztosan megtelepedett a magyarság a térségben.

²⁴¹ DIENES 1960, 58.

²⁴² DIENES 1960, 58; MÓDY 1998, 21; MESTERHÁZY 1974, 223.

²⁴³ MESTERHÁZY 1974, 223.

²⁴⁴ MESTERHÁZY 1974, 238–239.

²⁴⁵ MESTERHÁZY 1974, 238.

²⁴⁶ A feltárási eredményeiről Kolozsi Barbara 2020. február 14-én a *Sötét idők túlélői* című konferencián számolt be *Derecske-Nagymező-dűlő – Egy tervásatás története* című előadásában, Debrecenben, a Déri Múzeumban. Eredményeinek szíves közlését ezúton is köszönjük!

²⁴⁷ MÓDY 1998, 24.

²⁴⁸ MESTERHÁZY 1974, 223, 226.

²⁴⁹ MÓDY 24–28.

²⁵⁰ MÓDY 1998, 24.

²⁵¹ MÓDY 1998, 24; A leleteket közli: MESTERHÁZY 1973, 106; Mesterházy Károly szerint a cserépüst nem feltétlenül jelent 10. századi datálást: MESTERHÁZY 1974, 218.

²⁵² MÓDY 1998, 24. A Hajdú-Bihar megyei továbbélő avar lakosság kerámiájáról: MESTERHÁZY 1974, 212–215. Azonban ő nem említi Derecske területéről ilyen kerámiát.

²⁵³ MESTERHÁZY 1974, 220. Ehhez a településhez köti a Konyár mellől előkerült honfoglalás kori leleteket is (BAKAY 1965, 10).

ÖSSZEZÉS

A sír leletanyaga a hagyományos tipokronológiai keltezés alapján legkorábban a 10. század középső harmadára keltezhető, mint a temető korábban előkerült leletei is. Ezzel szemben állnak a radiokarbon kormeghatározás eredményei, amely a 10. század elejére keltezte a temetkezést. Azonban az mindenképpen jól látszik, hogy a sírban nyugvó személy és az a térségben megtelepedett népesség, vagy társadalmi csoport, amelybe ez a személy tartozott jelentős kapcsolatokkal bírhatott akár a Kárpát-medencén kívül eső területeken is. Hiszen a ruhaveretek egyik típusa, a rombusz alakú felsőtaggal ellátott kéttágú csüngős veret párhuzamai a mai

Bulgária területén kerültek elő. A sír textilleletei közül a *samit* kötéscsoportba tartozó selymek egyaránt érkezhettek dél felől, a Bizánci Birodalomból, vagy keletről a transzeurópai kereskedelmi úton közlekedő kereskedőkaravánok által. Azonban az eddig a Kárpát-medencében mindössze két temetkezésben megfigyelt *taqueté* kötésű selymek minden bizonynyal keletről érkeztek, Közép-Ázsiából, vagy a Közel-Keletről, hiszen párhuzamaik elsősorban a mai Irán területéről ismertek. Ez pedig azt mutatja, hogy a honfoglalás kori tiszántúli népesség jelentős keleti irányú, kereskedelmi kapcsolatokkal bírt még a 10. század közepén is.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A textilleletek szakszerű restaurálásáért, amely lehetővé tette azok tudományos feldolgozását Szabó Krisztinának (Archaeolore Kft.) szeretnénk köszönetet mondani. A textilleletek tudományos igényű feldolgozásához elengedhetetlen mikroszkópos felvételek elkészítéséért a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központ

munkatársait, Várfalvi Andreát és Zsámbéki Annát illeti köszönet. A leletanyag feldolgozásának lehetőségéért köszönetünket fejezzük ki Hoffmann Józsefnek, Kocsis-Buruzs Gábornak és Dávid Áronnak (Salisbury Kft.), valamint Dani Jánosnak (Déri Múzeum).

IRODALOM

- AHMEDOV–VOROTYINSZKAJA 2016: Ахмедов, И. Р. – Воротинская, Л. С.: Славянское население междуречья Днепра и Дона в последние столетия I тыс. н. э. In: *Путешествие Ибн Фадлана. Волжский путь от Багдада до Булгара. Каталог выставки (Ibn Fadlan's journey: Volga Route from Baghdad to Bulghar. Exhibition catalouge)*. Ред.: Торгоев, А. И – Ахмедов, И. Р. Москва 2016, 462–473.
- ANDRÁSI 2015: András R.: Újabb adatok a honfoglalás kori viselet rekonstrukciójához (New datas for the reconstruction of the wearings from the age of Conquest Period). In: *Móra Akadémia tanulmánykötet*. Móra Akadémia: szakkollégiumi tanulmánykötet 2. Szerk.: Bíró Gy. Szeged 2015, 195–215.
- BÁLINT 1971: Bálint Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában (Tenth century cemetery in the Pál liget plot of Szabadkígyós). *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1971) 49–88.
- BÁLINT 1991: Bálint, Cs.: *Südungarn im 10. Jahrhundert*. Studia Archaeologica 11. Budapest 1991.
- BÉKÉSI-GARDÁNFALVI ET AL. 2017: Békési-Gardánfalvi M. – Hofmann T. – Fehér S.: Pásztázó elektronmikroszkóp energia-diszperzív röntgenanalizátorral (SEM-EDX) anyagvizsgálati módszer alkalmazhatósága régészeti textilek szál- és színezékvizsgálatában 1. *ISIS. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 17 (2017) 13–21.
- BERTA ET AL. 2018: Berta N. – Harangi F. – E. Nagy K. – Türk A.: Újabb adatok a 10. századi textilleletek kutatásához. Honfoglalás kori temető Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyről. *Magyar Régészet online magazin*, 2018 ősz, 10–17. http://files.archaeolingua.hu/2018O/Upload/Turk_H183.pdf (2019. 04. 07.)

- BÍRÓ–LANGÓ 2017: Bíró Gy. – Langó P.: Kincsek a kamrából – Régi-új leletek egy jól ismert korai magyar temetőből. Szórványleletek az Orosháza-Pusztai Ignác-tanya mellett fekvő egykori honfoglalás kori lelőhely területéről. *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 18 (2017) 52–74.
- BOLLÓK 2015: Bollók Á.: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészetéhez*. Budapest 2015.
- BOLLÓK ET AL. 2008: Bollók, Á. – Knotik, M. – Langó, P. – E. Nagy, K. – Türk, A.: Textile remnants in the archaeological heritage of the Carpathian Basin from the 10th–11th centuries. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 59 (2008) 147–221. <https://doi.org/10.1556/AArch.59.2008.2.22>
- BURNHAM 1980: Burnham, D. K.: *A Textile Terminology: Warp and Weft*. Toronto 1980.
- CHALIKOWA–CHALIKOW 1981: Chalikowa, E. A. – Chalikow, E. A.: *Altungarn an der Kama und im Ural. Das Gräberfeld von Bolschie Tigani*). Régészeti Füzetek Ser. II. No. 21. Budapest 1981.
- CSIZSOVA–KAGYIJEVA 2016: Чижова, А. А – Кадиева, А. А.: Аланские племена Северного Кавказа. In: *Путешествие Ибн Фадлана. Волжский путь от Багдада до Булгара. Каталог выставки (Ibn Fadlan's journey: Volga Route from Baghdad to Bulghar. Exhibition catalogue)*. Ред.: Торгоев, А. И. – Ахмедов, И. Р. Москва 2016, 274–309.
- DESROSIERS 2015: Desrosiers, S.: Chinese silks in the Merovingian graves of Saint-Denis Basilica? In: *Aspects of the Design, Production and Use of Textiles and Clothing from the Bronze Age to the Early Modern Era*. NESAT 12. Eds.: Grömer, K. – Pritchard, F. Budapest 2015, 135–144.
- DESROSIERS–RAST-EICHER 2012: Desrosiers, S. – Rast-Eicher, A.: *Luxurious Merovingian Textiles Excavated from Burials in the Saint Denis Basilica, France in the 6th-7th Century*. digitalcommons.unl.edu (<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1674&context=tsaconf>) (2021. 06. 10.)
- DIENES 1960: Dienes I: Derecske. *Régészeti Füzetek* 14 (1960) 58.
- DIENES 1968: Dienes I.: A magyar honfoglalás kora. In: *A magyar régészet regénye*. Szerk.: Szombathy V. Budapest 1968, 135–194.
- DIENES 1972: Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DÖVÉNYI 2010: Dövényi Z.: *Magyarország kistájainak katasztere*. Budapest 2010.
- E. NAGY ET AL. 1993: E. Nagy K. – Kralovánszky M. – Mátéffy Gy. – Járó M.: *Textiltechnikák*. Budapest 1993.
- E. NAGY ET AL. 2009: E. Nagy, K. – Bíró, Á. – Bollók, Á. – Költő, L. – Langó, P. – Türk, A.: Byzantine silk fragments from a tenth-century grave at Fonyód: New data on a garment in the tenth-century Carpathian basin (Bizánci selyemruha töredéke egy fonyódi 10. századi sírból: újabb adatok a Kárpát-medence 10. századi viselettörténetéhez). *Ars Decorativa* 27 (2009) 21–49.
- E. NAGY ET AL. 2010: E. Nagy K. – Bíró Á. – Bollók Á. – Költő L. – Langó P. – Türk A.: Bizánci selyemruha töredéke egy fonyódi 10. századi sírból. Újabb adatok a Kárpát-medence 10. századi viselettörténetéhez. In: *Studia et experientia docent. Tanulmányok László Emőke tiszteletére*. Szerk.: Szegzárdy-Csengery K. – Szilágyi A. – Nagy K. Budapest 2010, 11–26.
- ERDÉLYI 2008: Erdélyi I.: *Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emléke*. Budapest 2008.
- FODOR 1973: Fodor I.: Honfoglalás kori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. A sóshartyáni rongrpár (К вопросу об иранских связях искусства венгров-завоевателей родины). *Archaeologiai Értesítő* 100 (1973) 32–41.
- FODOR 1975: Fodor I.: „Verecke híres útján...”. *A magyar nép őstörténete és a honfoglalás*. Budapest 1975.
- FODOR 1977: Fodor I.: Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet. In: *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Szerk.: Bartha A – Czeglédy K. – Róna-Tas A. Budapest 1977, 79–114.

- FODOR 1996: Fodor I.: Kárpátokon túli lelőhelyek. In: „Őseinket felhozád...” *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Szerk.: Fodor I. Budapest 1996, 437–438.
- FODOR 2009: Fodor I.: *Őstörténet és honfoglalás*. Magyarország története 1. Budapest 2009.
- FODOR 2016: Fodor I.: *Mikor volt a honfoglalás?* Budapest 2016.
- FÜREDI 2012: Füredi Á.: Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A bugyi-felsőványi 2. sír (Taschenplatte im Kom. Pest. Das Grab 2 von Bugyi-Felsővány). *Archeologiai Értesítő* 137:1 (2012) 207–234. <https://doi.org/10.1556/ArchErt.137.2012.11>
- GÁLL 2013: Gáll E.: *Erdély, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 6. Szeged 2013.
- GALLINA–VARGA 2013: Gallina Zs. – Varga S.: 10–11. századi köznépi temető Homokmégy-Székesen (Das Gräberfeld des gemeinen Volkes aus dem 10.–11. Jahrhundert von Homokmégy-Székes). In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szerk.: Révész L. – Wolf M. Szeged 2013, 127–142.
- GALLINA–VARGA 2016: Gallina Zs. – Varga S.: *A Duna-Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír és kincsleletei 1: A Kalocsai Sárköz a 10–11. században*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 10. Budapest 2016.
- GEIJER 1938: Geijer, A.: *Birka 3. Die Textilfunde aus den Gräbern*. Stockholm 1938.
- GEIJER 1982: Geijer, A.: *A History of Textile Art*. New York 1982.
- GULYÁS 1971: Gulyás S.: A szabadkígyós-pálligeti táblában feltárt X. századi sírok leleteinek botanikai elemzése (Botanical analysis of the finds excavated from the 10th century graves in the Pál Liget plot of Szabadkígyós). *Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1971) 115–126.
- GYÖRFFY 1996: Györffy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1. Budapest 1996.
- GYULAI 2017: Gyulai F.: A honfoglaló magyarság növényeiről. In: *Hétköznapok a honfoglalás korában*. Magyar őstörténet 5. Szerk.: Petkes Zs. – Sudár B. Budapest 2017, 82–89.
- GYULAI–KENÉZ 2018: Gyulai F. – Kenéz Á.: Tudatmódosító növények a hazai régészeti-növénytan anyagban. *Ókor* 17 (2018:4) 73–87.
- GYULAI–KENÉZ–PÓSA 2014: Gyulai F. – Kenéz Á. – Pósa P.: Rostnövények maradványai a Kárpát-medence régészeti korszakaiban. In: *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében*. Szerk.: Szulovszky J. Budapest 2014, 11–16.
- HÄGG 1984: Hägg, I.: *Die Textilfunde aus dem Hafen von Haithabu*. Neumünster 1984.
- HÄGG 1991: Hägg, I.: *Die Textilfunde aus der Siedlung und aus den Gräbern von Haithabu: Beschreibung und Gliederung*. Neumünster 1991.
- HALIKOVA 1976: Halikova, E. A.: Ósmagyar temető a Káma-mentén. Magna Hungaria kérdéséhez (Ancient Hungarian cemetery along the River Kama. Contribution to the Issue of Magna Hungaria). *Archaeologiai Értesítő* 103 (1976) 61–86.
- HAMPEL 1900: Hampel J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *A magyar honfoglalás kútfoi*. Szerk.: Pauler Gy. – Szilágyi S. Budapest 1900, 507–827.
- HORVÁTH 2004: Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori kő- és üvegbetéttel díszített fegyverek, tarsolyok és veretek kérdésköréhez (Angaben zum Fragenkreis der landnahmezeitlichen Waffen, Taschen und Beschläge mit Stein- oder Glaseinlagen). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2004, 151–171.
- HOSKINS 2002: Hoskins, N. A.: Textiles. In: *Fustat Finds. Beads, Coins, Medical Instruments, Textiles and Other Artifacts from the Awad Collection*. Ed.: Bacharach, J. L. New York–Cairo 2002.
- IERUSALIMSKAJA 1996: Ierusalimskaja, A.: *Die Gräber der Moščevaja Balka: Frühmittelalterliche Funde an der nordkaukasischen Seidenstrasse*. München 1996.

- ISTVÁNOVITS 2003: Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékménye (Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz)*. Régészeti Gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003.
- JACOBY 2009: Jacoby, D.: Venetian commercial expansion in the Eastern Mediterranean, 8–11th centuries. In: *Byzantine trade 4th–12th centuries. The archaeology of local, regional and international exchange. Papers of the Thirty-eighth Spring Symposium of Byzantine Studies, St John's College, University of Oxford, March 2004*. Ed.: Mango, M. M. Burlington 2009, 371–391.
- JERUSZALIMSZKAJA 1969: Иерусалимская, А. А.: «Челябинская» ткань. К вопросу о постсасанидских шелках (The „Chelyabinsk” Fabric, a Post-Sassanian Silk). *Культура и искусство Народов Востока* 7 (1969) 99–109.
- JERUSZALIMSZKAJA 1992: Иерусалимская, А. А.: *Кавказ на Шелковом пути. Каталог временной выставки*. Санкт-Петербург 1992.
- JERUSZALIMSZKAJA 2012: Иерусалимская, А. А.: *Моцеевая Балка*. Санкт-Петербург 2012.
- KATONA 2017: Katona Cs.: Rusz-varég kereskedelmi útvonalak a IX–X. századi Kelet- Európában és a Kárpát-medencében (Rus-Varangian trade routes in 9th–10th century Eastern Europe and the Carpathian Basin). *Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 59 (2017) 233–252.
- KATONA-KISS 2016: Katona-Kiss A.: 10–11. századi oguz halomsírok a Kaszpi-tenger északi partvidékéről (Oghuz moundgraves of the Northern Coast of the Caspian Sea in the 10th–11th centuries). In: *Hadak útján – Népvándorlás Kor Fiatal Kutatóinak XXIII. konferenciakötete*. Szerk.: Perémi Á. Veszprém 2016, 277–300.
- KHALIKOVA–KAZAKOV 1977: Khalikova, E. A. – Kazakov, E. P.: Le cimetière de Tankeevka. In: *Les anciens hongrois et les ethnies voisines a l'est*. Studia Archaeologica 6. Ed.: Erdélyi, I. Budapest 1977, 21–222.
- KISS 1982: Kiss A.: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1. Budapest 1982.
- KOMAR 2018: Комар, А.: *История и археология древних мадьяр в эпоху миграции (A korai magyarság vándorlásának történeti és régészeti emlékei)*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 11. Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 5. Napkút Kiadó, Ómúltunk Tára 14. Budapest 2018.
- KOVÁCS 1994: Kovács L.: A Móra Ferenc Múzeum néhány régi honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé (Csóka) (Zu einigen alten landnahmezeitlichen Fundmaterialien des Móra Ferenc Museums: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé [Csóka]). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1991/1992-1 (1994) 37–74.
- KOVÁCS 2005: Kovács L.: Muszlim pénzek a 10. századi Kárpát-medencében. *Csodaszarvas* 1 (2005) 35–96.
- KOVÁCS 2015: Kovács L.: *A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a Tiszalúc-Sarkadi 11. századi temető*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 9. Budapest 2015.
- KÖHEGYI–T. KNOTIK 1982: Kőhegyi M. – T. Knotnik M.: A madarasi (Bács-Kiskun m.) honfoglalás kori temető textilpántjainak vizsgálata. *Cumania* 7 (1982) 191–200.
- KÖLTŐ–ROSTÁS 2006: Költő L. – Rostás Zs.: Avar kori textilmaradványok vizsgálata. In: *„Hadak Útján...” XV. Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek* 8. Szerk.: László J. – Schmidt Mayer R. Tatabánya 2006, 125–152.
- KRUGLOV 2003: Круглов, Е. В.: Печенеги и огузы: некоторые проблемы археологических источников (Pecheneg and Oguz Tribes: Certain Problems of Archaeological Sources). In: *Стены Европы в эпоху средневековья* 3. Ред.: Евглевский, А. В. Донецк, 2003, 13–82.
- KUZNECOV 1992: Кузнецов, В. А.: *Очерки истории алан*. Владикавказ 1992.
- LAIYOU–MORRISON 2007: Laiyou, A. E. – Morrison, C.: *The Byzantine Economy*. Cambridge 2007, 34. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511816727>

- LANGÓ 2000: Langó P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez (Beiträge zur Tracht und Benutzungszeit der Draht- und gedrehten Armringe im Karpatenbecken des 10.–11. Jahrhunderts). *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve* 42 (2000) 33–57.
- LANGÓ–MENDE 2006: Langó P. – Mende B. G.: Honfoglalás kori sírok Enesén (Gräber aus der Zeit der Landnahme in Enese). *Arrabona* 44 (2016) 231–250.
- LANGÓ–TÜRK 2011: Langó P. – Türk A.: Régészeti adatok a Kárpát-medence 10–11. századi hagyatékának bulgáriai kapcsolatrendszeréhez 1. A csüngős veretek (Archäologische Anmerkungen zum bulgarischen Beziehungsgeflecht des Nachlasses des 10.–11. Jh. im Karpatenbecken 1. Beschläge mit Anhängsel). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 12 (2011) 517–528.
- LÁSZLÓ 1944: László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944.
- LÁSZLÓ 1967: László Gy.: *Hunor és magyar nyomában*. Budapest 1967.
- LÁSZLÓ 1990: László Gy.: A zempléni honfoglalás kori vezérsírról. In: *Őseinkről. Tanulmányok*. Szerk.: László Gy. Budapest 1990, 131–139.
- LINSCHIED 2016: Linschied, P.: *Die frühbyzantinischen Textilien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*. Mainz 2016.
- LÓKI 2002: Lóki J.: A megye természeti földrajza. In: M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3. Budapest 2002, 17–23.
- LŐRINCZY–TÜRK 2014: Lőrinczy G. – Türk A.: Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát. In: *Honfoglalók viselete*. Magyar őstörténet 1. Szerk.: Sudár B – Petkes Zs. Budapest 2014, 89–94.
- MACKIE 2015: Mackie, L. W.: *Symbols of Power. Luxury Textiles from Islamic Lands, 7th–21st Century*. Cleveland 2015.
- МАЈЕВСЗКА 2011: Маєвська, С. В.: Залишки текстильних виробів з давньоугорських поховань неподалік с. Дмитрівки на Нижньому Пслі. Мадяри в Середньому Подніпров'ї. *Археологія і давня історія України* 7 (2011) 125–129.
- MARTINI 2002: Martini, L.: Piece of cloth from the tomb of St. Giuliano at Rimini. In: *Byzantium. An oecumenical empire. [exhibition] Byzantine and Christian Museum, October 2001–January 2002*. Athens 2002.
- МАТЈУСКО 2014: Матюшко, И. В.: Новое огузское погребение у с. боголюбовка в оренбургской области (Newly discovered Oguz burial near village Bogolyubovka Orenburg Region). *Известия Самарского научного центра Российской академии наук* 16 (2014:3) 620–625.
- MESTERHÁZY 1973: Mesterházy K.: Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye IX–XIII. századi településtörténetéhez 1 (Archäologische Angaben zur Siedlungsgeschichte des Komitates Hajdú-Bihar in den 9.–13. Jahrhunderten 1). *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1973 (1975) 95–174.
- MESTERHÁZY 1974: Mesterházy K.: Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye IX–XIII. századi településtörténetéhez 2. (Archäologische Angaben zur Siedlungsgeschichte des Komitates Hajdú-Bihar in den 9.–13. Jahrhunderten 2). *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1974 (1975) 211–266.
- MESTERHÁZY 1996: Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok és a régészet. *Életünk* 34 (1996:8) 768–795.
- MESTERHÁZY 2017: Mesterházy K.: A honfoglalók ékszerei. In: *Hétköznapiak a honfoglalás korában*. Magyar őstörténet 5. Szerk.: Petkes Zs. – Sudár B. Budapest 2017, 174–179.
- MÉSZÁROS 2019: Mészáros B.: Az avar kori megoldott és fordított övek rejtélye. *Határtalan Régészet* 4 (2019:1) 32–35.
- MÓDY 1998: Módy Gy.: Derecske a XVII. századig. Földrajza. In: *Derecske története és néprajza*. Szerk.: Gazdag I. Derecske 1998, 13–60.
- MUTHESIUS 1997: Muthesius, A.: *Byzantine Silk Weaving AD 400 to AD 1200*. Wien 1997.

- M. NEPPER 2012: M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3. Budapest 2002.
- ORFINSZKAJA–TOLMACSEVA 2019: Орфинская, О. В. – Толмачева, Е. Г.: Война технологий, адаптация или заимствования в текстильной традиции? К вопросу о последствиях сасанидского завоевания Египта (A War of Technology, Adaptation or Adoption in a Textile Tradition? To the Question of the Consequences of the Sassanid Conquest of Egypt). *Stratum Plus* 2019:5, 357–374.
- POLGÁR 2005: Polgár Sz.: Alánia és a nemzetközi kereskedelem a korai középkorban (8–10. század). *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica* 121 (2005) 23–30.
- POLÓNYI 2017: Polónyi E.: Veretes lábbelik a 10. századi Kárpát-medencében. *Magyar Régészet. On-line magazin*. 2017 ősz, 35–44. http://files.archaeolingua.hu/2017o/Pol%F3nyi_H17O_.pdf (2019. 04. 07.)
- POLÓNYI 2018: Polónyi E.: Veretes lábbelik a 10. századi Kárpát-medencében. In: „*Hadak útján*”. *A népvándorlások fiatal kutatóinak XXVII. konferenciája (27th Conference of Young Scholars on the Migration Period. Debrecen, 2017. október 27–28)*. Szerk.: Forisek P. – Szabó Á. – Szakács J. Debrecen 2018, 153–167.
- RABIEGA 2019: Rabięga, K.: *Viking Dress Code*. Szczecin 2019.
- RASEV 2014: Рашев, Р.: *Българската езическа култура VII–IX век*. София 2014.
- RÉVÉSZ 1988: Révész L.: Gömbsorcüngős fülbevalók a Kárpát-medencében (Ohrgehänge mit Kugelreihenanhänger im Karpatenbecken). *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 25–26 (1988) 141–159.
- RÉVÉSZ 1990: Révész L.: Készletlenti íjtartó tegezsek a magyar honfoglalás kori sírokban (Köcher für Bögen in Bereitschaftsstellung aus Gräbern der ungarischen Landnahmezeit). *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 28–29 (1990) 31–49.
- RÉVÉSZ 1996: Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temető. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit)*. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 1. Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 2001: Révész L.: *Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén*. Budapest–Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2008: Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 5. Budapest 2008.
- RÉVÉSZ 2014: Révész L.: *A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása*. Budapest 2014.
- RICHTER 2018: Richter É.: A csepel-szabadkikötői kora Árpád-kori temető textilmaradványai. In: *Mixtura Texturalis 2. Ember és textil a Kárpát-medencében. Rezümék*. Budapest 2018, 7.
- RUGYENKO 2019: Руденко, К. А.: Опыт реконструкции венгерского парадного мужского костюма и конского снаряжения эпохи «Великой Венгрии» (по изобразительным и археологическим источникам) (Experience of reconstruction of Hungarian men’s ceremonial costume and horse harness of the Great Hungary Period [On the basis of fine arts and archeological sources]). In: *Археология Евразийских степей. Материалы III Международной научно-практической конференции «Археологический костюм: исследования, реставрация, реконструкция»*. Гл. ред.: Ситдиқов, А. Г. Казань 2019, 157–171.
- SCSERBAKOVA–TASCSI–TYELNOV 2008: Щербакова, Т. А. – Тащи, Е. Ф. – Тельнов, Н. П.: *Кочевнические древности Нижнего Поднепрорья (по материалам раскопок кургана у с. Слободзея)*. Кишинёв 2008.
- SHEPHERD 1956: Shepherd, D. G.: A Dated Persian Silk of the Buyid Period. *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art* 43 (1956:2/1) 19–22.

- SPUHLER 2020: Spuhler, F.: *Early Islamic Textiles from Along the Silk Road. The al-Sabah Collection, Kuwait*. London 2020.
- SÜLI-ZAKAR 1998: Süli-Zakar I.: Derecske földrajza. In: *Derecske története és néprajza*. Szerk.: Gazdag I. Derecske 1998, 367–396.
- SZABÓ 1979: Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege (Árpádenzeitliche Siedlung und ihr Friedhof in der Gemarkung von Sarud IV. Absolute und Relative Chronologie des Friedhofes. Charakter de Friedhofes). *Az Egri Múzeum Évkönyve* 16–17 (1979) 45–136.
- SZÓKE 1962: Szóke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. Régészeti Tanulmányok 1. Budapest 1962.
- SZTASENKOV 1998: Сташенков, Д. А.: Евразийская мода в эпоху раннего средневековья (к постановке проблемы). In: *Культуры евразийских степей второй половины I тысячелетия н.э. (вопросы хронологии)*. Ред.: Сташенков, Д. А. Самара 1998, 213–231.
- SZTOKOŁOSZ 1931: Стоколос, В. С.: Сокровища озера Синеглазова. *Уральский следопыт*. 1961:4, 37–38.
- TALBOT RICE 1967: Talbot Rice, T.: *Everyday life in Byzantium*. London–New York 1967.
- THOMAS 2017: Thomas, Th. K.: Perspectives on the wide world of luxury in later Antiquity. Silk and other textiles found in Syria and Egypt. In: *Silk. Trade and Exchange along the Silk Roads between Rome and China in Antiquity*. Eds.: Hildebrandt, B. – Gillis, C. Oxford–Philadelphia 2017, 51–81.
- TÓTH 2014: Tóth A.: *A Nyíri Mezőség a 10–11. században*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 7. Szeged 2014.
- TÜRK–LÖRINCZY 2015: Türk A – Lőrinczy G.: Régészeti adatok és természettudományi eredmények a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez (Archaeologische Daten und naturwissenschaftliche Ergebnisse zur Geschichte des 10. Jahrhunderts des westlichen Ufers der Muresch-Mündung). In: Türk A. – Lőrinczy G. – Marcsik A.: *Régészeti adatok és természettudományi eredmények a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 4. MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 4. Szerk.: Türk A. – Lőrinczy G. Budapest 2015, 11–300. https://doi.org/10.55722/Arpad.Kiad.2015.4_02
- ТУШАНОВ 2010: Тихонов, Н. А.: *Археологическая коллекция Нижне-Архызского музея. 2010 год*. Нижний-Архыз 2010.
- URBANOVÁ 2009: Urbanová, K.: Nález textilních fragmentu z lokality Streda nad Bodrogom. *Slovenská Archeologia* 57 (2009) 355–358.
- VARGA 2017: Varga S.: 10–11. századi temetők Rösztke határából. Veretes csizmák elterjedése a Kárpát-medencében (Cemeteries from the 10th and 11th centuries in the vicinity of Rösztke. The distribution of boots adorned with mounts in the Carpathian Basin). In: *Hadak útján. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Esztergom, 2014. november 4–6. 2. (Conference of Young Scholars on the Migration Period. November 4–6, 2014, Esztergom 2)*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 24.1. Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok 4.1. Főszerk.: Türk A. Budapest–Esztergom 2017, 465–492. https://doi.org/10.55722/Arpad.Kiad.2017.3.2_21
- VEDELER 2014: Vedeler, M.: *Silk for the Vikings*. Ancient Textiles Series 15. London 2014. <https://doi.org/10.2307/j.ctvh1dt3>
- K. VÉGH 1993: K. Végh K.: A kistokaji honfoglalás kori temető (Bestattungsort aus der Zeit der Landnahme in Kistokaj). *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 30–31 (1993) 53–103.
- WATT–WARDWELL 1997: Watt, C. Y. J. – Wardwell, A. E.: *When Silk was Gold: Central Asian and Chinese textiles*. New York 1997.

ZHAO 2004: Zhao, F.: The Evolution of Textiles Along the Silk Road. In: *China, Dawn of the Golden Age, 200–750 AD*. Ed.: C. Y. Watt, J. New York 2004, 67–78.

ZHAO 2017: Zhao, F.: Domestic, wild or unraveled? A study on tabby, taqueté and jin with spun silk from Yingpan, Xinjiang, third-fourth centuries. In: *Silk. Trade and Exchange along the Silk Roads between Rome and China in Antiquity*. Eds.: Hildebrandt, B. – Gillis, C. Oxford–Philadelphia 2017, 95–103. <https://doi.org/10.2307/j.ctvh1dsv4.11>

SILK FABRICS OF EASTERN ORIGIN IN THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST PERIOD. 10TH-CENTURY FEMALE BURIAL FROM THE BOUNDARY OF DERECSKE (COUNTY HAJDÚ- BIHAR, HUNGARY)

FLÓRIÁN HARANGI – KATALIN E. NAGY – KRISZTINA H. SZABÓ – NORBERT BERTA – ATTILA TÜRK

In September 2016, during rescue excavations prior to the construction of the section of the M35 motorway between Debrecen and Berettyóújfalu, an extensive multiperiod site was recovered at Derecske-Nagymeződűlő (site ID no.: 61770), where there were three graves found, dating from the period of the Hungarian Conquest. Excavations were conducted jointly by the Salisbury Archaeology Ltd. and by the Déri Museum (the municipal museum of Debrecen). Feature 643 was a grave furnished with finds typical for the period, i.e. silver alloy cast earrings with bead row pendants; gilded, round shaped and rhomboid dress fittings; foot-gear fittings, square-shaped belt fittings, a twisted wire bracelet, which was made of copper alloy, as well as shank buttons. Together with the rich metal finds, a significant amount of textile remains (16 pieces altogether) were also recovered from this 10th-century woman's grave. There were also a few pieces of leather corroded together with the silver fittings, as they had been soaked in metal salts. In processing the finds, the Archaeological Institute of the Pázmány Péter Catholic University cooperated with the Center for Conservation and Conservation Training of the Hungarian National Museum. Organic remains from the grave included textile fibres of both animal and plant origin, i.e. remains of silk and linen.

Similarly to other linen fragments found in 10th-century graves, this piece of linen was also made from flax or hemp fibres. Most textile pieces survived because they were 'protected' by the large silver discs placed on the upper body. Due to their excellent preservation and fast and professional conservation, the textile fragments could be separated from the disks and kept intact. The disc-shaped plates were used as braid discs. However, the analysis revealed that they had no rear plates – as braid discs would have.

Nonetheless, the remains of the outer garment were observed on the back sides of the discs, and one could also observe that instead of faux rivet bumps and sewing holes were used to fasten the discs. Their large number and small diameter could exclude the possibility that they were braid discs. Among the textile remains, there are examples for both types of weft-faced compound weaves, i.e. weft-faced compound twill (*samite*), which was dominant among the textile materials in the Hungarian Conquest period graves and the unique weft-faced compound tabby (*taqueté*). Both types were woven on drawlooms, and this technology spread throughout the territory of the Roman Empire from the 3rd c. on and became common in Byzantine workshops later. The *taqueté* technique – observed first at Tarpa and then at Derecske – can be evidenced already in the Late Antique Period in the Eastern Mediterranean, however, for textiles made primarily of wool.

Regarding the period under study, polychrome silk *taqueté* finds are known only from modern-day Iran, Israel and Egypt. On one of the *taqueté* fragments from Derecske, a small geometric pattern could be observed, which is a sporadic occurrence in the period of the Hungarian Conquest. On the fragment from Derecske, two colours were identified: blue and red. These were popular colours in our period, but since organic dyestuff decomposes, they can rarely be observed.

Some of the silk fragments were found underneath the square-shaped fittings of the belt. Their positions on the body suggest that the belt was not hanging from the waist but was folded up to the shoulder. Other accessories found – i.e. the rhomboid and round-shaped fittings – were likely decorating the undergarment. On the back side of one of the rhomboid pieces, there was also a tiny piece of silk preserved, which suggests that silk also had a role in the undergarment design. Theoretically, there are two possibilities: the silk was used only for the garment's hem or the whole garment. Among the archaeological finds from the Carpathian Basin, dating from the period of the Hungarian Conquest, there are examples of both. Other parallels exist between Eastern Europe and the Northern Caucasus region in the 8th to 10th centuries. The same points apply to the upper garment, fragments of a different type of silk preserved on the back sides of the silver alloy discs. A piece of linen remained on the front side of one of the discs, which suggests that the whole upper garment was probably made of linen, and only the hem of the garment was silk. The discs were fitted on the hem with sewing holes punched through the plates.

The tiny (only a few millimetres large) pieces of textile that are preserved on the back of one of the fittings of the footwear are significant, as it demonstrates that the footwear was also coated with silk. Silk coated foot-gears (without fittings) are known from Sogdiana, China and the Oghuz graves from the territory of modern-day southeastern Russia, dating from the 8th to 10th centuries. However, from the region of the Caucasus, we only know of such foot-gear, of which certain parts – i.e. the edges or the upper part – were lined, but not the top of the feet. Regarding finds from the Conquest period associated with the Hungarian population, the lining and decorating of shoes with silk is not unprecedented. It has been documented and observed in detail by Ukrainian archaeologists in the case of Grave 2 at Dmitrovka, one of the Subbotsi-type sites associated with the Hungarian settlement in Etelköz. The tiny fragment from Derecske demonstrates that even the smallest piece of organic remains can be highly informative. Therefore, a great deal of attention is required when excavating graves, and professional conservation is also indispensable – best done by a conservator, ideally on-site and also takes part in excavating the graves. 14C analysis of the human remains has been done in the Hungarian Academy of Sciences research lab in Debrecen (MTA ATOMKI). Unfortunately, the individual's death date could be only broadly defined based on the 'plateau' of the calibration curve over the 9th century. There is, however, a 93,5 % probability that the individual was interred before 895 AD. Based on the two-sigma values, a probable period would be between 925 and 940 AD. Thus, it can be argued that the grave belongs to the first generation of the conquering Hungarians.

The above-discussed finds from the grave of a female individual in Derecske match well with our current knowledge of the period. We know of over a hundred textile finds from the 10th century and the number of silk finds already stands out. On the other hand, similarly to the Derecske grave, one could frequently observe different types of textiles in the same grave. The colourful and patterned silk fabrics and other textiles correspond to the description in written sources about the conquering Hungarians. However, based on the available archaeological finds, it seems likely that silk was even more widespread than suggested earlier. Byzantine sources point to the function of this colourful and popular textile as a measure of value. Parallels of the *taqueté* fabric found in Derecske are known from Near East and the Middle East. This type of silk was much less common than *samite*. Whereas silk finds (predominantly *samite*) can be evidenced throughout the whole of Europe, *taqueté* silk remains absent in Western Europe treasuries or among the famous Viking finds in Northern Europe. All this suggests that Hungarians had access to a different source of silk in the 10th century – as there is no way that this material could be taken as booty from the western raids. The new finds also illustrate similarities with well-known 8th–10th century finds from the Northern Caucasus. Thus, one may use these assemblages more confidently (yet, still with some reservations) as parallels when studying the fragmentary textile remains from the Conquest period and reconstructing dresses.

29th Conference of Young Scholars
on the Migration Period

Budapest, November 15–16, 2019

